

EROPALVELUT JA LASTENVALVOJAN TYÖ

Mitä tutkimukset kertovat eropalveluista ja lastenvalvojan työstä sekä palvelujen kehittämisen tarpeesta

KRISTIINA ALPPIVUORI

2017

SISÄLTÖ

1. TYÖN TARKOITUS JA TARKASTELUN PERUSTANA OLEVAT LÄHTEET	3
2. JOHDANTO	3
3. LASTENVALVOJAN TYÖN LÄHTÖKOHTIA, TYÖTEHTÄVIÄ JA TYÖKÄYTÄNTÖJÄ	5
3.1. Työn lähtökohtia	5
3.2. Lastenvalvojen työstä: toimintatapojen työntekijäkohtainen vaihtelu työkäytännöissä	6
4. EROPALVELUJEN KRITIIKKI	10
5. ERO MONIMUOTOISENA KYSYMYKSENÄ - eroauttamisen ja lastenvalvojan työn haasteita ja työssä huomioitavia asioita	12
5.1. Ero monimuotoisena kysymyksenä, tilanteena ja prosessina	12
5.2. Erokriisin merkitys ja huomiointi erotilanteessa	12
5.3. Lapsen edun huomiointi sopimuspalveluissa	14
5.4. Lapsi eron keskeisenä kysymyksenä - miksi lapsi tulee huomioida erotilanteessa	14
6. EROPALVELUJEN JA LASTENVALVOJAN TYÖN KEHITTÄMINEN - AJATUKSIA JA TYÖVÄLINEITÄ	17
6.1. Johdanto	17
6.2. Eron jälkeistä hyvää vanhemmuutta tukevat ja estävät tekijät	17
6.3. Eron jälkeistä yhteistä vanhemmuutta tukevat ja estävät tekijät	19
6.4. Lapsen selviytymistä ja hyvinvointia tukevat ja estävät tekijät	25
6.5. Eroauttamisen lähtökohtia	30
6.6. Ajatuksia ja välineitä eroauttamisen työkäytäntöihin vanhempien ja lasten tukemisessa	32
6.6.1. Vanhempien tuen tarve ja tukeminen erotilanteessa	32
6.6.2. Lasten tuen tarve ja tukeminen erotilanteessa	38
6.6.3. Järjestöjen ja kirkon, tutkimuksen ja kehittämishankkeiden merkitys eroauttamisessa	40
7. EROAUTTAMINEN - ESIMERKKINÄ PERHEASIOIDEN SOVITTELU	42
7.1. Johdanto	42
7.2. Perheasioiden sovittelu - tapausesimerkkejä	43
7.3. Lopuksi	58

LÄHTEET

Tämä työ on laadittu Espoon kaupungin perheasioiden yksikön päällikön Marjatta Karhuvaa-
ran pyynnöstä.

1. TYÖN TARKOITUS JA TARKASTELUN PERUSTANA OLEVAT LÄHTEET

Tässä työssä kootaan tiivistetysti yhteen lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta sekä laajempaa eroauttamistyötä käsittelevien suomalaisten julkaisujen tuloksia. Näkökulma niissä on eropalvelujen vahvistamista ja kehittämistä painottava sekä varsin monessa suhteessa kriittinen.

Työn tarkoituksena on tutkimustiedon pohjalta tehdä näkyväksi eropalveluihin ja lastenvalvojan työhön liittyviä tekijöitä, synnyttää motivaatiota palvelujen kehittämiseksi (luvut 3 - 5) sekä tuoda eropalvelujen kehittämiseen ajatuksia ja työvälineitä (luvut 6 ja 7). **Tarkastelu perustuu kunkin luvun lopussa esitettäviin lähteisiin (katso tarkemmin lähdeluettelosta).** Työn perustana olevissa tutkimuksissa viitataan ja niissä lainataan myös useita sellaisia ulkomaisia ja muutamia suomalaisia tutkimuksia, joita ei tässä yhteydessä pystytty tarkastelemaan - kyse on tällöin ns. toisen käden tiedosta

2. JOHDANTO

Avio/avoeroon, lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyen sosiaalitoimella on kuusi erilaista tehtävää: 1) Perheasioiden sovittelu, 2) Vanhempien välisen huolto-, tapaamis- ja elatussopimuksen vahvistaminen, 3) Selvityksen laatiminen tuomioistuimelle, 4) Täytäntöönpanosovittelu, 5) Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian tuomioistuinsovitteluun kuuluvien asiantuntijapalveluiden järjestäminen sekä 6) Lapsen ja vanhemman välisten tapaamisten valvonta. Lisäksi sosiaalitoimi auttaa eroavia yleisen neuvonta- ja ohjausvelvollisuutensa puitteissa.

Eropalveluissa kyse on paitsi sopimisesta, myös ja erityisesti hyvän eron ja eron jälkeisen vanhemmuuden tukemisesta sekä lapsen edun toteutumisesta. Miten nämä tavoitteet toteutuvat eropalveluissa ja lastenvalvojen työssä? Millaista työ käytännössä on, millaista sen tulisi olla ja mitä asioita palveluissa tulisi huomioida? Mitä haasteita ja ongelmia työssä ja palveluissa on? Miten eropalveluja tulisi kehittää ja millaisia välineitä ja ajatuksia tutkimukset ja kehittämishankkeet tälle työlle tarjoavat? Nämä teemat ovat tarkastelun keskiössä.

Eropalvelujen merkitys on noussut ja nousee esille useissa yhteyksissä. Tätä koontia varten tarkasteluni julkaisujen tulokset korostavat paitsi eropalvelujen merkitystä myös niiden kehittämistarvetta. Aino Kääriäinen (2008) on osoittanut, että ero haastaa vanhemmuuden. Tutkimusten pohjalta voi todeta, että ero haastaa myös eropalveluja tuottavat organisaatiot, työntekijät sekä työn ja yhteistyön tekemisen tavat.

Lapsiasiavaltuutettu Maria-Kaisa Aula esitti aloitteessaan (26.8.2008), että eroperheiden auttaminen ja huoltoriitojen vähentäminen tulee nostaa keskeiseksi kehittämissasiaksi. Tärkein tavoite on lapsen edun parempi huomiointi erotilanteessa. Suomalainen palvelujärjestelmä ei vastaa kunnolla eroavien vanhempien henkisen tuen ja sovittelun tarpeisiin eikä myöskään lapsinäkökulman vahvistamisen tarpeisiin. Oleellista on lastenvalvojatyön, perheasioiden sovittelun sekä varhaisen vaiheen palvelujen kehittäminen. Perheen auttaminen eron varhaisessa vaiheessa olisi huomattavasti helpompaa ja tuloksellisempaa kuin odottaa ongelmien kasvamista ylipääsemättömiksi. Tämä tarkoittaa uudenlaisia eropalveluja ja eropalvelujen kehittämistä.

Lapsiasiainvaltuutettu, Lastensuojelun Keskusliitto ja Väestöliitto tekivät 10.11.2010 (Lapsen paras etusijalle eropalveluissa) yhteisen eropalvelujen kehittämisaloitteen, jossa esitetään eropalvelujen kansallisten kehittämislinjausten laatimista ministeriöiden toimesta. Aloitteella haluttiin erityisesti vaikuttaa eron hoitamiseen lapsen edun mukaisella tavalla sekä sovittävän kehittämissotteen, varhaisen tukemisen ja eri tahojen välisen vuoropuhelun painottumiseen eropalveluissa.

Keskusteluun on noussut myös erojen ja erityisesti eroista mahdollisesti seuraavien huoltoriitojen kustannusvaikutukset yhteiskunnassa. Juha Hämäläisen (2011) selvityksen mukaan yhden pitkitty-

neen ja patologisoituneen huoltoriidan perhekohtaiset kustannukset ovat pienimmilläänkin kymmeniä tuhansia euroja ja voivat moninaisine seurannaisvaikutuksineen nousta jopa satoihin tuhansiin euroihin. Mikko Makkosen (1991) mukaan erojen taloudelliset vaikutukset näkyvät vasta pidemmällä aikavälillä ja pidempi kirjanpitokausi tekisi eroauttamisen kehittämisen ja siihen panostamisen houkuttelevaksi.

Hämäläinen (2011), Koiso-Kanttila (2009) ja Karttunen (2010) painottavat kaikki varhaisen vaiheen erotyötä, riitojen ennaltaehkäisyä ja perheasioiden sovittelua sekä sitä kautta huoltoriitojen synnyn ja pitkittymisen estämistä. Tämä on lapsen, vanhempien ja yhteiskunnan etu. Huoltoriita ja sen pitkittyminen lisää tuntuvasti kustannuksia samoin kuin lasten oireilua ja alttiutta traumatisoitua.

Juha Hämäläisen mukaan erotyössä tarvitaan varhaista sovittelua ja matalan kynnyksen palveluja, ammattitaitoisia sovittelijoita erityisesti prosessin alkuvaiheeseen, mutta myös kaikkiin vaiheisiin sekä sovittelukoulutusta. Lisäksi tarvitaan uudenlaista eroamiskulttuuria, jossa lasten tarpeet otetaan nykyistä paremmin huomioon.

Heikki Koiso-Kanttila kritisoi erokulttuurimme kehittymättömyyttä sekä toteaa, että julkinen palvelujärjestelmä ei pysty nykyisellään riittävän monipuolisesti ja kattavasti huomioimaan kaikkia tuen tarpeessa olevia eroavia lapsiperheitä. Suurena puutteena voidaan pitää sitä, etteivät perheet saa tukeaa eron varhaisessa vaiheessa, vaikka se olisi tuloksellista. Apua ei myöskään välttämättä ole tarjolla siinä muodossa kuin perheet tarvitsisivat. Erokulttuuriin liittyen myös Synnöve Karvinen-Niinikoski ja Marja Pelli (2010) kysyvät, onko eropalvelun sopimusjärjestelmän sisään rakentunut mekanismeja, jotka osallistamisen, sovittelun ja vastuunkantamisen sijaan edistävät riitelykulttuuria.

Risto Karttusen mukaan kaikissa erokriisin ja prosessoinnin vaiheissa keskeinen tehtävä on edistää sovinnollisuutta. Suorin tie auttaa lasta on auttaa vanhempia kohti sovintoa. Perheen toimintakyvyn ja autonomian sekä lasten hyvinvoinnin kannalta on erityisen tärkeää, että palvelut ovat perheille oikeaan aikaan saavutettavissa. Perheasioiden sovittelun tulisi olla vanhempien käytettävissä eron kaikissa vaiheissa: suhteen kriisissä, eroa harkittaessa ja eron toteutuessa sekä, jos eron jälkeen vanhemmat tarvitsevat apua konfliktien sovitteluksi ja yhteisen vanhemmuuden tervehdyttämiseksi.

Mari Antikainen (2004) katsoo, että hyvä ero on satsaus lasten tulevaisuuteen, joten sopimuspalvelujen ja eroauttamisen kehittäminen ja resurssien lisääminen tähän työhön tulisi olla valtakunnallisen kehittämisen sekä poliittisten päättäjien intressinä. Valtion taholta onkin nyt suunnattu voimavaroja eropalvelujen kehittämiseen. Sosiaali- ja terveysministeriön Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelmassa (LAPE -hanke) yhtenä painopisteenä on erotilanteen palvelujen kehittäminen tukemaan sovinnollisuutta sekä huoltoriitojen vähentäminen.

Kunnan sosiaalitoimi on keskeinen toimija eroperheiden tukemisessa. Kunnan palveluilla ja toimintakäytännöllä on huomattava merkitys siinä, miten ero toteutuu. Riikka Koskela (2009) korostaakin järjestöjen ja kunnan keskinäisen yhteistoiminnan edistämisen merkitystä eronneiden perheiden tukimuotojen kehittämisessä. Paremmalle yhteistyölle on suuri tarve, jotta perheille pystytään turvaamaan mahdollisimman monipuoliset palvelut.

Myös muiden tutkimusten ja julkaisujen tulokset vahvistavat edellä esitetyt eropalvelujen kehittämistarpeet sekä tuovat palvelujen kehittämiseen tärkeitä ajatuksia ja välineitä.

Lähteet: Aaltonen (2009); Antikainen (2004); Hämäläinen (2011); Karttunen (2010), Karvinen-Niinikoski ja Pelli (2010); Koiso-Kanttila (2009); Koskela (2009); Kääriäinen (2008); Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010); Lapsiasiainvaltuutetun aloite (2008); Lapsi ja perhepalveluiden muutosohjelma STM (2016); Makkonen (1991), Taskinen (2001)

3. LASTENVALVOJAN TYÖN LÄHTÖKOHTIA, TYÖTEHTÄVIÄ JA TYÖKÄYTÄNTÖJÄ

3.1. Työn lähtökohtia

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) lähtee ajatuksesta, että vanhemmat voivat sopia lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta keskenään tai kirjallisesti. Sopimus vahvistetaan sen kunnan sosiaalilautakunnassa, missä lapsella on asuinpaikka. Valtaosa lapsen huolto ja tapaamista koskevista kysymyksistä ratkaistaan sosiaalitoimessa vanhempien välisellä sopimuksella.

Lain mukaan lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat vastaisuudessa. Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide sikäli kuin se on lapsen ikään ja kehitystasoon nähden mahdollista, jos vanhemmat eivät ole asiasta yksimieliset, jos lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidettavana tai jos tätä muutoin on pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. Lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja ottaen huomioon lapsen kehitysaste sekä siten, että tästä ei aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiansa välisille suhteille.

Lastenvalvojan tehtävä

Sosiaalihuoltolain soveltamisoppaassa lastenvalvojan työ määritellään seuraavasti: ”Lastenvalvoja on sosiaalialan asiantuntija lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen sekä elatukseen liittyvissä asioissa. Hän välittää tietoa lapsen kasvuun ja kehitykseen, vanhemmuuteen sekä lainsäädäntöön liittyvistä asioista sekä asiakaskontakteissa että yleisesti siten kuin esimerkiksi sosiaalisesta raportoinnista sovitaan. Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistaminen on yleisesti delegoitu lastenvalvojille. Harkitessaan, voidaanko sopimus vahvistaa, on hänen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) mukaan otettava huomioon lapsen etu ja lapsen omat toivomukset siten kuin vastaavan lain 10 ja 11 §:ssä säädetään. Tämä edellyttää lapsen tilanteeseen perehtymistä ja joissakin tapauksissa useita tapaamisia asianosaisten kanssa”.

Lastenvalvojan tehtävänä on avustaa vanhempia sopimusten laadinnassa ja sopuun pääsemisessä sekä laatia vanhempien sopimista asioista täytäntöönpanokelpoinen asiakirja. Lastenvalvojan tehtävänä on vahvistaa sellaiset vanhempien tekemät sopimukset, jotka eivät ole lapsen edun vastaisia. Ennen sopimuksen tekoa asiakkaita voidaan tarvittaessa auttaa erilaisin eroauttamisen keinoin. Lastenvalvojan työssä voidaan toteuttaa myös monialaista yhteistyötä.

Lapsen huolto ja tapaamisoikeutta koskevan sopimuksen vahvistaminen sisältää yleisellä tasolla tarkasteltuna seuraavat vaiheet: yhteydenotto -> lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta sopimisen käynnistyminen -> lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvästä sopimuksesta neuvottelemineen (mm. perheen tilanteen läpikäyminen ja sopimuksen sisällön käsittely) -> lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvän sopimuksen vahvistaminen -> mahdollisesta jatkosta ja seurannasta sopiminen esimerkiksi määräaikaisten sopimusten yhteydessä. Kaikkien vaiheiden osalta on huomioitava myös asianmukainen dokumentointi.

Erotilanteissa olevien ihmisten tukeminen on työntekijöille haasteellinen ja vaativa tehtävä.

3.2. Lastenvalvojen työstä: toimintatapojen työntekijäkohtainen vaihtelu työkäytännöissä

Tutkimustulokset ja kolmannen sektorin havainnot vanhempien kokemuksista lastenvalvojan työstä ovat työntekijäriippuvaisia ja melko ristiriitaisia. Palveluissa ja toimintakäytännöissä on havaittu työntekijäkohtaisia eroja. Sosiaalityöntekijän ammattitaidosta, osaamisesta ja ammatillisesta orientaatiosta riippuu, miten vanhempia avustetaan päätöksenteossa ja miten toimivia ratkaisuja perheet saavat.

Sopimustekninen ja psykososiaalinen ammatillinen ymmärrys lastenvalvojan työkäytäntönä

Väitöstutkimuksessaan Mari Antikainen (2007) havaitsi, että sosiaalityöntekijöiden asiantuntijuuden osa-alueiksi sopimuspalveluissa on jäsentynyt vahva sopimustekninen ja heikompi psykososiaalinen tyyppikäytäntö. Sopimuspalvelu näyttää vakiintuneen juridisesti taitavaksi rutiiniksi, jossa lapsen osallisuutta tai ihmissuhteiden tukemista tukeva keskustelu on vähäisempää. Huolto- ja tapaamisneuvotteluissa sopimuksellisuus on vakiintuneempi työmuoto. Vanhempien yhteistoimintaa ja yhteisymmärrystä lisäävät käytännöt ovat jääneet vähemmälle.

Sopimustekninen työkäytäntö

Sopimustekniset ns. juridiset rutiinisopimukset olivat yleisesti hyväksytyt käytäntö. Toimintakäytännöissä lastenvalvojan asiantuntijuutta ja työkäytäntöjä kuvaavat keskeisesti juridiikka ja kertasopiminen. Työntekijät toimivat juridisesti taitavasti sekä hallitsevat hyvin vanhempien eroamista ja eroilmiötä koskevan diskurssin. Käytännölle on ominaista esitellä huolellisesti lapsenhuoltolain pääkohdat.

Kertasopimuksessa tavoitteena on kompromissi, eikä käytäntö tue prosessia. Sosiaalityöntekijät käsittelevät avioeron kriisinä ja tunnistavat erokriisin vaiheen, mutta erokriisiä ei työstetä sosiaalitoimessa. Käsitteilyä estävät riittämätön aika ja resurssit sekä se, että kaikille työntekijöille ei ole selvää sopimuspalvelun sovintotyöskentelyn ja lakiin perustuvan sovittelun ero. Toiminnan keskiössä ja tavoitteena on sopimuksen vahvistaminen. Osalle työntekijöistä työkäytännöksi on vakiintunut kertasopimus, jopa ilman tapaamisjärjestelyjä koskevaa liitettä.

Sopimusteknistä palvelua ohjaavat periaatteet asiakkaan oikeuksista. Sosiaalityöntekijät toimivat tilanteessa vanhempien tahdon mukaisesti ja sopimus on ihmisten itsensä vastuulla. Työntekijät eivät välttämättä tuo esille omia mielipiteitä ja interventio on harvinaista. Lähtökohtana on, että asiakas ei toivo lastenvalvojan puuttuvan ja utelevan liikaa erotilanteesta.

Rutinoituneet käytännöt estävät eri osapuolten äänen kuulumisen yksilöllisesti. Vaihtoehtoisia ratkaisumalleja ei tarkastella, eikä sopimuksen arkimerkityksiä käytännössä avata eri osapuolille. Sopimusteknisyys ei sisällä keskustelua vanhemmuudesta tai lapsen verkostosta.

Sopimusasiasta puuttuu lapsi toimijana. Vanhempien sopimusasiaan ei sisälly lapsen osallisuutta tukevia elementtejä. Lapsen etu liitetään vanhempien keskinäiseen sopimiseen. Lapsen etua käsitellään vanhempien puheen perusteella, jolloin vanhemmat toimivat tiedontuottajina. Sosiaalityöntekijä toimii vanhempikeskeisesti etenkin, kun sopimustilanteessa ei vielä riidellä. Lapsen etua ja lapsen kokonaistilannetta analysoidaan tarkemmin vasta riitatilanteessa, jolloin aktivoituivat metodisemmat sosiaalityön käytännöt tai asiakkuuden siirto perheneuvolaan.

Sopimustekniset työntekijät hankkivat perhettä koskevan psykososiaalisen ymmärryksen lapsiperheyöstä tai perheneuvolasta. Lastensuojelulliset asiat siirretään lastensuojeluun. Prosessinomainen psykososiaalinen käytäntö ja voimavarakeskeinen lähestymistapa ovat siksi tarpeettomia. Sopimustekninen työkäytäntö on mahdollinen myös ilman syvempää henkistä ulottuvuutta.

Sopimusteknisestä palvelusta näyttää puuttuvan sellainen arviointitulottavuus, jolla työn tuloksellisuutta, seuraamuksia ja vaikuttavuutta järjestelmällisesti arvioitaisiin. Työn dokumentointi on vähäistä, mikä on työn arvioinnin ja kehittymisen näkökulmasta ongelmallista. Myös kehittämisresurssit ovat vähäiset.

Psykososiaalinen työkäytäntö

Psykososiaalista asiantuntijuutta ja työkäytäntöä kuvaavat prosessi, asiakkaan tukemisen käytäntö, asiakkaan kokonaisvaltainen kohtaaminen, reflektiivisyys sekä perheen kokonaisuus. Toimintakäytännössä lastenvalvojan asiantuntijuutta ja työkäytäntöjä kuvaavat seuraavat tekijät.

Psykososiaalinen käytäntö painottaa perhetilanteen kokonaisvaltaisuutta. Tavoitteena on sopimuspalveluprosessi, jossa tärkeää on asiakastyön laatu sekä useat informatiiviset ja erityisesti työstämiseen painottuvat tapaamiset. Käytännölle on ominaista sopimuksen allekirjoittamisen toissijaisuus. Vanhempien omaa valmista ratkaisua ei vahvisteta, ellei sitä ole vanhempien kanssa prosessoitu. Sopimuspalvelu on sovintotyöskentelyä. Tavoitteena on välttää tuomioistuinkäsittely. Osa työntekijöistä haluaa kehittää jopa pakkosovittelua.

Asiantuntijuutta kuvataan laaja-alaisena perheiden tukemisen ja erityisesti laajemman lapsen edun ammattilaisuutena. Työntekijät tuovat esille psykososiaalista osaamistaan ja perustelevat mielipidettään sopimustilanteessa. Kirjalliset muistiinpanot ovat tärkeä tuki. Työssään työntekijät ottavat etukäteen selville asioita, ohjaavat, punnitsevat, avustavat, vaativat, keskustelevat ja tukevat asiakkaita sekä mahdollistavat prosessin. Tarvittaessa he ovat valmiita kuuntelemaan myös vanhempien ja lasten muuta sosiaalista verkostoa.

Käytäntö korostaa erokriisin käsittelyä ja eron prosessointia, jolla nähdään yhteys lasten selviytymiseen. Lisäksi korostetaan etävanhemman merkitystä erityisesti eron jälkeen ja myös erityisesti lähi- vanhemmalle itselleen. Tukemalla etävanhemmuutta lausutaan julkilausumaton toive siitä, että yhteydenpito toteutuisi, koska sopimuksen ja tapaamisten valvontaan ei ole välineitä. Intressinä on lapsen erosta selviytymisen tukeminen.

Psykososiaalinen toimintatapa onnistuu huomioimaan eri osapuolet yksilöllisemmin. Käytännössä korostuu ihmisen kohtaamisen taito. Tavoitteena on saavuttaa paras mahdollinen tietoisuus perheestä sopimusneuvottelussa. Psykososiaalinen käytäntö sisältää sekä työntekijän henkiset että lähiympäristön resurssit ja on siten erityisen vaativa myös työntekijälle.

Käytäntö huomioi vuorovaikutus- ja tunneilmapiirin ja toimii ennakoivasti. Riitatilanteessa työntekijä ennakoi ihmissuhteiden kärjistymistä sovittamalla. Työntekijät pyrkivät neutraloimaan huoltajuuden merkityksen auttaakseen vanhempia näkemään lastensa arjessa olevat tarpeet.

Psykososiaalinen ymmärrys ennakoi tulevaa ja ennaltaehkäisee tilanteiden kärjistymistä. Toimintatapa painottaa tapaamissopimusta ja muotoilee sen sisällöltään perusteelliseksi ja yksityiskohtaiseksi. Tapaamisjärjestelyliitettä pidetään lähes automaationa.

Työntekijät korostavat kokemuksellista ja reflektiivistä oppimista sekä lisäkoulutuksen tarvetta sopimuspalvelun kehittämiseksi. Psykososiaalinen käytäntö vaatii analyyttisyyttä, jossa työntekijä on koko ajan tietoinen erilaisista vaihtoehtoisista tieto-opillisista tulkinnoista. Varsinainen päätöksentekotilanne edellyttää analyyttistä otetta, tilanteen jäsentämistä, faktoja ja vaatimusten tarkkaa perustelua.

Lastenvalvojan työ - tasapainoilua sosiaalityön ja juridiikan välillä

Raïli Mäntykallio-Kirjavaisen (2008) pro gradu-tutkimuksen tulosten mukaan lastenvalvojan työ on tasapainoilua sosiaalityön ja juridiikan välillä. Painotusten eroihin vaikuttavat asiakkaiden tarpeet sekä lastenvalvojan työorientaatio. Lastenvalvojan työssä sosiaalityöllä tarkoitetaan vuorovaikutuksen synnyttämistä vanhempien välille, sopimuksen epäkohtiin puuttumista esimerkiksi lapsen tapaamisen ja elatuksen osalta sekä vaihtoehtojen esille tuomista.

Lastenvalvojan asiantuntijuuden osa-alueiksi hahmottuvat hyvä laintuntemus, hyvät vuorovaikutustaidot sekä lasten kehityksen tunteminen. Työ edellyttää myös kykyä ymmärtää ihmisten käyttäytymistä kriisitilanteessa sekä herkkyyttä aistia mielialoja ja havaita mahdollisia riskitekijöitä liittyen sopimuksen tarkoituksenmukaisuuteen tai epätarkoituksenmukaisuuteen lapsen kannalta.

Työssä keskeistä on vuorovaikutuksen synnyttäminen vanhempien välille, vanhempien huomion kiinnittäminen lapsen tarpeisiin sekä asiallisen ja oikean tiedon antaminen erosta, lapsen tilanteesta ja palveluista. Työ edellyttää myös tasapuolisuutta ja neutraalisuutta. Lastenvalvojat näkevät tärkeäksi olla tietoisia oman toimivallan ja asiantuntemuksen rajoista ja siksi parisuhteen ongelmien selvittelyn katsotaan kuuluvan perheneuvolaan tai perheasiain neuvottelukeskukseen. Prosessimaisuus näyttää toteutuvan lähinnä niiden perheiden kohdalla, joiden tilanteeseen liittyy riskitekijöitä tai joiden tapaamisesta jää epävarma olo. Monet perheet pääsevät sopimukseen ensimmäisellä neuvottelukerralla.

Vuorovaikutuksen synnyttäminen vanhempien sekä lastenvalvojan ja vanhempien välille, vaikeat neuvottelutilanteet sekä riitelevien ja hyökkäävien vanhempien auttaminen nähdään kuitenkin myös työn vaikeimmiksi ja psyykkisesti raskaimmiksi tehtäviksi. Epävarmuutta tai vaikeuksia koetaan myös psykososiaalisen osaamisen käytössä, lapsen edun ja roolin määrittelyssä, lapsen kuulemisessa sekä siinä, miten vanhemmat saadaan vastaanottamaan omista poikkeavia mielipiteitä. Asiakasmäärät lisäävät osaltaan työn rutinoitumisen vaaraa sekä vaikeuttavat psykososiaalisen asiantuntemuksen käyttöä ja asiakkaiden laajempiin tarpeisiin vastaamista. Kiinnostusta esimerkiksi reflektisyyteen on, mutta sille on liian vähän tilaa nykyisissä työkäytännöissä.

Työskentelyä luonnehtii aikuis- tai vanhempikeskeisyys ja lasta koskeva tieto välittyy aikuisten kautta. Vanhempien sopimusvapautta kunnioitetaan ja vanhempien asiantuntemus lasten asioissa kyseenalaistetaan vain, jos esille tulee vakavia riskitekijöitä. Lasta tavataan ja kuullaan harvoin (vaihtelee). Kuulemisen lisääminen edellyttäisi uusia työvälineitä sekä muutoksia työkäytäntöihin ja väljyyttä työhön. Perheneuvola toimii lapsen mielipiteen selvittäjänä tarvittaessa. Ohjaus perheneuvolaan toteutuu myös tilanteissa, joissa vanhemmilla on suuret näkemuserot lapsen asioissa, halu pitää tiukasti kiinni omista kannoistaan tai joilla parisuhteen selvittely ei anna tilaa lapsen asioiden pohtimiselle.

Työvälineet jäävät tutkimustuloksissa hyvin vähälle kuvaukselle ja epäselväksi jää, millaisiin teorioihin ja välineisiin työssä tukeudutaan. Työhön kaivataan enemmän tilaa ja aikaa miettiä omaa työtä ja työtä koskevia käsityksiä (mm. vanhemmuudesta, äitiydestä, isyydestä, lapsen edusta), jotta niiden vaikutuksista asiakastyöhön oltaisiin paremmin tietoisia. Myös työn rajojen ja omien valmiuksien tarkastelu olisi tärkeää: lastenvalvojat näyttävät olevan tarkkoja omista toimintarajoistaan.

Kysymys työn laajuudesta ja laajentamisesta

Myös Tuija Mehto (2016) toteaa pro gradussaan, että lastenvalvojen työkäsitykset vaihtelevat laajuudeltaan. Tulosten mukaan sopimuspalvelussa ei käytetä paljon aikaa erotilanteen selvittelyyn, eikä tueta riittävästi eron jälkeisen vanhemmuuden rakentumista. Vain osa työntekijöistä hyödyntää esimerkiksi palveluohjausta. Mehto myös kysyy, voisiko vanhemmuuden tukemisen elementtejä lisätä erotilanteen alkuvaiheeseen ja sopimusneuvottelujen yhteyteen. Myös sovittelulle ja työparityöskentelylle (esim. perhetyöntekijän kanssa) voisi olla tarvetta monissa kysymyksissä.

Lastenvalvojen työssä onnistuminen

Lastenvalvojen työssä onnistumista kuvataan eri julkaisuissa hieman eri tavoin ja tuloksissa on ristiriitaisuutta ja vaihtelua. Työssä onnistuminen (asiakkaan tyytyväisyys ja autetuksi tulo) on työntekijäkohtaista. Lastenvalvojat saavat työstään sekä kiitosta että kritiikkiä.

Kiitosta lastenvalvojat saavat tiedon ja neuvojen antamisesta, kysymyksiin vastaamisesta, vaikeiden asioiden selvittämisestä, ymmärryksen lisäämisestä ja vanhemman roolin merkityksen korostamisesta sekä tavoitettavuudesta ja puolueettomuudesta. Kiitosta annetaan myös lapsen näkökulman ja lapsen parhaan avaamisesta, vanhempien tukemisesta ja luottamuksen rakentamisesta, yhteisymmärryksen ja keskinäisen kommunikaation lisäämisestä eroprosessissa sekä taitavuudesta tarkastella tilannetta kaikkien osapuolten näkökulmasta. Kiitosta annetaan myös lainsäädännön osaamisesta, asiallisuudesta ja auktoriteettina toimimisesta sekä kyvystä toimia rauhoittavana osapuolena hankalassa elämäntilanteessa.

Kritiikkiä annetaan näistä samoista asioista, kuten kyvyttömyydestä kuulla, keskustella, neuvoa ja tukea, vanhempien yksin jättämisestä, asioihin tai kiistoihin kantaa ottamattomuudesta (kumileimasi-mena olost) sekä aikapulasta ja puolueellisuudesta (esim. isien kokema eriarvoisuus erotilanteessa ja palveluissa). Kritiikkiä annetaan myös lapsen näkökulman huomioimattomuudesta, lapsen edun tarkastelemattomuudesta ja muihin palveluihin ohjaamattomuudesta sekä kyvyttömyydestä turvata lapselle tärkeät vanhempisuhteet. Kritiikkiä annetaan myös kyvyttömyydestä nähdä kokonaisuuksia ja nostaa esille asioiden eri puolia sekä kyvyttömyydestä kohdata riitaisat ja/tai eronneet vanhemmat, tukea vanhempien vuorovaikutusta ja huomioida heidän psykososiaalisia tarpeitaan.

Kritiikkiä annetaan lisäksi eroauttamisen kokonaisuuden hallitsemattomuudesta, vanhempien kokonaistilanteen huomioimattomuudesta, avun saannin sattumanvaraisuudesta, lastenvalvojan perustyönkuvan riittämättömyydestä, asiakaslähtöisyyden puutteesta, lasten kuulemattomuudesta sekä eron syiden, vaikutusten ja haasteiden purkamattomuudesta.

Lähteet: Antikainen (2004 ja 2007); Antikainen, Hämäläinen, Pölkki (2009); Gottberg (1997); Haavisto, Bergman-Pyykkönen ja Karvinen-Niinikoski (2014); Hokkanen (2005); Hyppänen (2013); Inkilä ja Paavilainen (2013); Karttunen (2010); Karvinen-Niinikoski ja Pelli (2010); Kauppinen (2013); Koiso-Kanttila (2009); Kääriäinen (2008 ja 2009); Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010); Lapsi ja ero -hanke MLL (2014); Lipiäinen, Mäntylä-Karppinen ja Luokkanen (2015); Rautio (1994); Mahkonen (2008); Makkonen, M.(1991); Mehto (2016); Mykkänen-Hänninen ja Kääriäinen (2009); Mäkikyrö (2015); Mäntykallio - Kirjavainen (2008); Parikka (2014); Saastamoinen (2016); Sosiaalihuoltolain soveltamisopas (2016); Taskinen (1993 ja 1994); Valkama (1991); Valjakka (2002); Ylisaukko-Oja (2015)

4. EROPALVELUJEN KRITIIKKI

Eri yhteyksissä on todettu, että eroa suunnittelevien, eroavien tai eronneiden vanhempien palvelut vaihtelevat kuntakohtaisesti ja palvelukokonaisuus on hajanainen. Eropalvelut ovat usein huonosti tunnettuja, eikä eroauttamisella ole asiakkaan mielessä selkeää peruspalvelupaikkaa ja se haittaa palveluihin hakeutumista. Perheet eivät välttämättä ole tietoisia lastenvalvojan työstä ja asiakkaan on vaikea hahmottaa mistä ja millaisiin ongelmiin apua on mahdollista saada. Yhteiskunnan palvelujärjestelmä ei välttämättä kohtaa ihmisten elämäntilanteiden moninaisuutta.

Eroavat perheet ovat asiakasryhmä, jonka tarpeisiin ei tällä hetkellä riittävästi kyetä vastaamaan kunnallisten palvelujen keinoin. Useimmissa kunnissa palvelut ovat ruuhkautuneita ja jonotusajat asiakkaille kohtuuttoman pitkiä. Palvelut ovat kunnissa heikosti resurssoituja ja ajanpuute asiakastyössä usein todellinen ongelma. Kuntien ja järjestöjen välisen yhteistyön kehittäminen on kuitenkin ollut haastavaa, eivätkä ero ja resurssipula näytä laajasti yhdistäneen eri toimijoita.

Julkisia eropalveluja on kritisoitu siitä, että kun viranomaiset keskittyvät muodollisten huolto-, elatus- ja tapaamisratkaisujen sekä sopimusten tuottamiseen, jäävät eroavan perheen psykososiaaliset tarpeet ja sovittelun tarjoaminen vähälle huomiolle. Ongelmana on usein liian lyhyt tai väärin ajoitettu työskentely. Lapseen liittyvät sopimukset tehdään usein ennen kuin perheen kanssa on työskennelty riittävästi sopimuksen toteutumisen edellytysten varmistamiseksi. Erityisesti psykososiaalisten palveluiden riittämättömyydellä on yhteys huolto- ja tapaamisriitoihin.

Kolmannella sektorilla on havaittu, että julkisten eropalvelujen tarjonnan ja eronneiden perheiden tuen ja avun tarpeiden välillä vallitsee epäsuhta. Monet eronneet vanhemmat kokevat jääneensä vaille riittävää konkreettista ja henkistä tukea silloin, kun sitä kipeimmin olisivat tarvinneet. Toisaalta vanhemmat eivät aina itse riittävästi tiedosta ulkopuolisen avun tärkeyttä erotilanteessa, eivät osaa, uskalla tai halua hakea apua. Sopuisat vanhemmat eivät välttämättä edes odota erityistä ammatillista analyysiä, tukea tai apua sopimusten teossa. Lastenvalvojilla ei myöskään ole velvoittavia keinoja tai valtuutusta sitouttaa vanhempia yhteiseen keskusteluun heti erotilanteessa.

Eron eri osapuolten tukeminen ja arviointi sopimukseen sitoutumisessa näyttää jääneen vähäiselle huomiolle. Vaikka sosiaalitoimen tulisi kiinnittää huomiota siihen, miten huolto ja tapaamisoikeus parhaiten toteutuvat tulevaisuudessa, ei tapaamissopimuksen toteutumista käytännössä seurata. Todellisista tapaamisista sekä lapsen ja etävanhemman suhteen säilyttämisestä ei yleensä huolehdita riittävästi, vaikka tiedetään, että suhteen säilyminen molempiin vanhempiin on lapsen hyvinvoinnin kannalta merkityksellistä. Sopimuksen tekeminen ei takaa, että niistä pidettäisiin kiinni. Vanhempia katoaa edelleen eroissa ja jäljelle jäävien vanhempien vanhemmuus saattaa heikentyä tilapäisesti tai pysyvästi. Perhetutkijat ovatkin alkaneet pohtia, kuinka eron jälkeiset olosuhteet voitaisiin saada edistämään sekä äidin että isän aktiivista vanhemmuutta.

Myös eroauttamisen koulutusta tulisi lisätä. Eroja käsittelevillä työntekijöillä ei välttämättä ole riittävästi valmiuksia erotilanteiden käsittelyyn, riitaisten ja psyykkisesti sairaiden vanhempien kanssa työskentelyyn sekä lapsen kuulemiseen. Työntekijöiden ammatillinen ymmärrys ei ole yhdenmukaista, eikä sopimuskäytäntö systemaattista. Voidaan kysyä, toteutuuko kansalaisten tasa-arvo, kun orientaatiot ja toimintatavat eroavat toisistaan. Eroamisen kokonaisuuden hallitsee lisäksi vain harva ammattiauttaja.

Myös perheasioiden sovittelun rooli palvelujärjestelmässä on ollut vähäinen. Sovittelua ei ole ollut tarjolla riittävästi, mutta kuntakohtaiset erot käytössä ovat olleet suuret. Sovittelun mahdollisuuksia ennaltaehkäisevänä lastensuojelun muotona ei välttämättä täysin tiedosteta. Myös sovittelun toteutuksessa, organisoinnissa, saatavuudessa, koulutuksessa ja tiedotuksessa on puutteita. Perheasioiden sovittelua käyttää tutkimusten mukaan vain pieni osa perheistä, vaikka useimmat perheet hyötyi-

sivät siitä. Suurin tarve sovittelulle on perheissä, joissa lasten asioiden järjestäminen erotilanteessa ei ole onnistunut hankaluuksitta. Sovittelun puitteissa voitaisiin varmistaa myös lapsen kuulluksi tulo.

Eri yhteyksissä on ehdotettu huoltajuusasioiden sovittelun pakollisuutta. Sovittelun aika olisi silloin, kun parisuhde on päättymässä eroon tai viimeistään ennen kuin huoltoriita viedään oikeuden ratkaistavaksi. Sovittelun määrääminen pakolliseksi voisi varmistaa, että lasten tulevaa asemaa ja yhteistyövanhemmuutta voidaan edistää silloinkin, kun vanhemmat akuutin parisuhdekriisin vuoksi eivät ilman apua saa aikaan toimivaa keskusteluyhteyttä. Myös oikeuskäsittelyjä saatetaan näin ehkäistä. Useat oikeuteen viedyistä tapauksista ovat sellaisia, että sosiaalitoimessa tehty sopimus ei toimi ja asiaan halutaan oikeuden päätös.

Perheasioiden sovittelua tutkittiin ja kehitettiin sosiaali- ja terveyshallituksen ja Stakesin johdolla 1990-luvulla. Sovittelu ei kuitenkaan ainakaan yleisesti ulottunut lastenvalvojan toimintakäytäntöihin, eivätkä sovittelu ja lasten asioista sopiminen ole ainakaan laajasti muodostuneet yhteispalveluksi. Kiinnostus sovittelua kohtaan on kuitenkin viime vuosina lisääntynyt.

Sovittelua toteutetaan myös tuomioistuimen ja sosiaalitoimen yhteistyönä. Vuonna 2011 kokeilun kautta aloitetusta ja sittemmin lainsäädännössä vakiinnutetusta asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta saadut kokemukset ja tulokset ovat olleet hyviä.

Sosiaaliviranomaisen vastuu erotilanteessa on suuri. Vastuullisesta tehtävästä huolimatta sopimuspalvelua ei ole riittävästi ohjeistettu. Säädösten puuttuminen vaikuttaa siihen, että perheiden saama konkreettinen tuki on satunnaista ja kiinni yksittäisten työntekijöiden työmenetelmistä ja valmiuksista. Sosiaalitoimen viranhaltijoiden ammattitaidon ja tietämyksen varaan jää paljon, jotta perheissä päästäisiin tyydyttäviin ratkaisuihin.

Lähteet: Aaltonen (2015); Antikainen (2004 ja 2007); Antikainen, Hämäläinen, Pölkki (2009); de Bruijn, Homm ja Talasterä (1994); Gottberg (1997); Hyppänen (2013); Hämäläinen ja Koiso-Kanttila (2012); Karvinen-Niinikoski ja Pelli (2010); Karttunen (2010); Kauppinen (2013); Koiso-Kanttila (2009); Koskela (2009); Kääriäinen, Hämäläinen, Pölkki (2009); Kääriäinen (2008 ja 2009); Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010); Lapsi ja ero -hanke MLL (2014); Leskelä (2001); Linnavuori (2007); Mahkonen (2008); Makkonen, M. (1991); Makkonen, A. (2009); Mykkänen-Hänninen ja Kääriäinen (2009); Paajanen (2003); Parikka (2014); Taskinen (2001); Valkama ja Litmala (2006); Ylisaukko-Oja (2015)

5. ERO MONIMUOTOISENA KYSYMYKSENÄ - eroauttamisen ja lastenvalvojan työn haasteita ja työssä huomioitavia asioita

5.1. Ero monimuotoisena kysymyksenä, tilanteena ja prosessina

Tutkimusten mukaan eroissa on paitsi tiettyjä säännönmukaisuuksia, myös paljon ainutkertaisuutta, perhekohtaisuutta ja erityisyyttä, mikä vaikeuttaa yhtenäisen kuvan rakentamista eroprosesseista. Ilmiönä ero on yleensä hyvin monisyinen, dynaaminen ja jännitteinen sekä vanhemmuutta haastava. Eron liittyy tyypillisesti sekä negatiivisia että positiivisia kokemuksia. Useimmat tutkijat ovat jokseenkin yhtä mieltä siitä, että ero on hetkellisen tapahtuman sijaan joskus hyvinkin pitkäkestoinen prosessi. Itse prosessi koetaan usein haasteellisena, vaikeana ja jopa kaaosmaisena. Eron raskaus liittyy osaltaan monien asioiden samanaikaiseen muuttumiseen.

Eroaminen ei vanhempien kokemuksissa vaikuta olevan vain neuvottelu- ja sopimuskysymys. Eron liittyy usein voimakkaita tunnekokemuksia ja ristiriitoja sekä osallisuuden ja osattomuuden kokemuksia. Erityisesti lapsiin liittyvien sopimusten tekeminen on haastavaa ja niiden muuttuminen todeksi arjessa voi aiheuttaa voimakkaita tunteita ja huolta. Väestöliiton Perhebarometrin (2013) mukaan sopiminen oli ollut vähintään melko vaikeaa joka kolmannen naisen ja joka neljännen miehen mielestä.

Ero sinänsä on hakemusasia ja tekninen prosessi, mutta sen vaikutukset vanhempien ja lasten perhekäsitykseen sekä elämään ovat moninaisia. Ero ja huoltoriita vaikuttavat elämään konkreettisella tavalla ja luovat uudenlaista vanhemmuutta ja lapsuutta. Arjen järjestelyt ja vanhemmuuden toteuttamisen tavat on rakennettava eron myötä uudelleen.

Erotilanteet ovat sekä psykologinen, sosiaalinen että juridinen kysymys. Eron liittyy eriasteisia juridisia, taloudellisia, fyysisiä (kipuilu, väsyminen), sosiaalisia, seksuaalisia, tunne, rooli ja vanhemmuuden kriisejä. Erokriisit voivat estää vanhemmuutta ja erosta selviytymistä. Kriisissä olevan ihmisen toimintakyky lamaantuu ja tunteiden hallinta vaikeutuu. Aiemmat kokemukset tai reagoitavat eivät välttämättä toimi, kun ihmisen perusturvallisuus horjuu.

Eron vaikutuksissa ja erosta selviytymisessä on yksilöllisiä eroja. Eron suhteen aloitteelliset selviytyvät parhaiten ja jätetyt heikoiten. Yhteisestä aloitteesta eroon päätyneet ovat myös keskimääräistä tyytyväisempiä. Naiset kokevat miehiä useammin eron olleen hyvä ratkaisu. Erosta selviytymistä helpottaa lasten jääminen luokse asumaan. Jätettyjen kohdalla näkyvät mm. erovalmiuden puuttuminen, elämän kaoottisuus ja terveyspalvelujen tarve ja jättäjien kohdalla syyllisyys ja häpeä.

Erotilanteiden haasteellisuus ja eroavien kokemusten vaihtelu asettavat lastenvalvojan työlle suuria vaatimuksia. Ongelmatilanteissa olevien perheiden ja lapsiasioiden kanssa työskentely on haastavaa ja voi olla ammattilaisillekin emotionaalisesti raskasta.

Vallitsevassa kertasopimuskäytännössä erotilanteen kokonaisuus ja erilaiset ristiriidat voivat jäädä huomiotta ja vanhempien yksimielisyydestä huolimatta tilanne olla monimutkaisempi kuin miltä se näyttää. Tutkijat kysyvätkin, miten kertaluotoisessa sopimuskeskustelussa pystytään varmistamaan sopimuksen toimivuus lapsen edun kannalta ja ohjaamaan vanhemmuutta eron jälkeiseen yhteisymmärrykseen ja yhteistoimintaan.

5.2. Erokriisin merkitys ja huomiointi erotilanteessa

Vanhemmat tulevat sopimuspalveluun hyvin erilaisissa tilanteissa. Eron liittyvät käytännön asiat voivat olla sopimatta, eron liittyvä tunneprosessi olla kesken ja erokriisi vasta alkamassa. Työntekijät joutuvat usein kohtamaan poissa tolaltaan olevia ihmisiä, joiden reaktiot eivät vastaa heidän ta-

vanomaista käytöstään. Sen ei tarvitse merkitä, etteivätkö he voisi olla hyviä vanhempia. Kriisissä olevaa ihmistä ei voi arvioida samoin kuin normaalitilanteessa.

Laillinen ero ja emotionaalinen ero ovat kaksi eri asiaa. Laillinen ero on nopea, mutta emotionaalinen irtautuminen on prosessi. Käytännön järjestelyt voidaan joutua sopimaan patoutuneiden tunteiden ja prosessoimattoman eron vallassa, jolloin ihmiset ovat harkitsemattomia ja tasapainottomia. Sosiaalityön asiantuntijuus edellyttää hyvän asiakassuhteen rakentamista erotilanteessa. Käytännössä se voi tarkoittaa avointa tunnetyötä sopimustilanteessa.

Ero on kriisi, josta selviytyminen voi viedä voimavaroja ja nostattaa vihan, katkeruuden, syyllisyyden ja surun tunteita, joista selviäminen vie aikaa. Eroavalla on selvitettävänä useita ongelmia yhtä aikaa: samalla kun on prosessoitava omaa eroa, pitää sopia lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta, vaikka oma tunnetyö on kesken. Lapsen vuoksi vanhempien tulisi kyetä yhteistyöhön. Tilanne on haastava niin asianomaisten itsensä kuin heitä tukevien työntekijöidenkin kannalta.

Vanhempien omat tunteet voivat olla niin voimakkaita, etteivät he pysty ajattelemaan lapsen tilannetta ja tarpeita. Varsinkaan eron alkuvaiheessa erokriisiä läpikäyvä vanhempi ei yleensä näe kovin hyvin lapsen etua, vaikka haluaisikin. Lapsen hyvinvointi ja kehitys kuitenkin vaarantuvat, jos lapsen tarpeisiin ei osata kiinnittää riittävää huomiota.

Silloin, kun ihminen kokee eron voimakkaana kriisinä tai yllättäen, on keskeisenä aineksena tunteet. Kriisistä selviytyminen edellyttää erokriisin, tunteiden ja eroon johtaneiden syiden käsittelyä. Eroamisen tavalla eli sillä millä tavoin eron tekeminen alkaa ja ero toteutetaan, on vaikutuksensa tunnekokemuksiin ja tulevaisuuteen. Mitä yllätyksellisempi eroamisen tapa on, sitä negatiivisemmin se vaikuttaa käytännön järjestelyihin, lasten tilanteisiin ja yhteistyöhön vanhemmuudessa.

Parisuhdetta ja erovanhemmuutta koskevat ristiriidat ovat varsin yleinen este eron jälkeiselle yhteistoiminnalle. Eron jälkeistä vanhemmuutta vaikeuttaa usein eron työstämisen eriaikaisuus sekä parisuhteen päättämiseen liittyvät voimakkaat tunteet puolisoitten välillä. Vaikeuksia tuottaa myös kyvyttömyys erottaa vanhemmuus päättyneestä parisuhteesta. Eron alkuvaiheessa vanhempien on usein vaikea erottaa pettymystä entiseen puolisoon siitä, miten tämä toimii huoltajana ja vanhempana. Tämä vaikeuttaa lapsen edun toteutumista ristiriita- ja sopimustilanteessa.

Tapaamisoikeuden vahvistaminen on osoittautunut vaikeaksi erityisesti silloin, kun vanhempien oma eroprosessi ja siihen liittyvä tunnetyöskentely on kesken. Vanhemmat jopa kilpailevat lapsensa kiintymyksestä, vaikka tapaamisoikeuden tarkoituksena on suojata ja edistää lapsen turvallista ja tasa-painoista suhdetta kumpaankin vanhempaansa. Vain osa perheistä kykenee tekemään toimivia sopimuksia ja osa ei koskaan saa sopimusta, joka olisi toiminut arjessa. Pikaratkaisut ja ilman yhteisiä keskusteluja tehdyt sopimukset voivat aiheuttaa pitkäaikaisia harmejä vanhempien ja lasten arjessa.

Työskennellessään erokysymysten kanssa sosiaalityöntekijät kohtaavat erokriisin ja vanhempien koko menetyksen kirjon. Eroavien kriisejä ja menetyksiä tarkasteltaessa on ymmärrettävää, miksi ristiriidat lasten huollosta voivat muodostua katkeriksi. Jos puolisoitten keskinäisiä välejä ei ole riittävästi selvitetty, lasten huolto- ja tapaamisriitoihin voi kytkeytyä osapuolten menneisyyteen liittyviä asioita sekä eroprosessin aiheuttamia kipuja tai identiteettikysymyksiä. Ne voivat erotilanteessa purkautua vihana tai apatiana. Prosessi voi vaikeutua toisen osapuolen löytäessä uuden kumppanin.

Eroauttamisesta saadut kokemukset osoittavat, että eroprosesseissa aikuisilla on erityistä tuen tarvetta. Moni kaipaa apua ratkaistakseen eroon liittyviä asioita. Ei ole yhdentekevää, millaista apua vanhemmat saavat ja millaisia käsityksiä asiantuntijoilla on. Käsityksillä on vaikutusta toimintakäytäntöihin, jotka puolestaan vaikuttavat vanhempien saamiin ohjeisiin ja tukeen. Erokriisin käsittely jää käytännössä kuitenkin usein ihmisten itsensä vastuulle. Ongelmallista on, että vanhempien konflikteilla on taipumus kärjistyä, jos tiedollista ja tunnetason tukea ei ole satavilla.

5.3. Lapsen edun huomiointi sopimuspalveluissa

Ohjeiden mukaan lastenvalvojan tehtävänä on vahvistaa sellaiset vanhempien tekemät sopimukset, jotka eivät ole lapsen edun vastaisia. Lain mukaan sopimuksen vahvistamista harkitessaan sosiaali-toimen on otettava huomioon lapsen yksilöllinen etu ja lapsen omat toivomukset. Kaikkien toimenpi- teiden tulee olla lapsen edun mukaisia sekä lyhyellä että pitkällä aikavälillä.

Työkäytännöissä sopimus on kuitenkin useimmin määrittynyt vanhempien asiaksi, eikä lapsen kuu- leminen ja oma ääni saa erotilanteessa paljon tilaa. Moni lapsi jää yksin vanhempien eroon liittyvien tunteiden ja konkreettisten kysymysten kanssa. Vanhempien oma kriisi vie huomiota pois lapsista ja näiden tarpeista. Lasten kokemukset erotilanteessa jäävät usein varjoon aikuisten käsitellessä omaa erokokemustaan. Asioiden käsittely aikaisessa vaiheessa kuitenkin auttaisi lapsen sopeutumista eroon.

Yleiseksi käytännöksi on muodostunut oletus, että vanhemmat tietävät parhaiten lastaan koskevat ratkaisut sopimusasiassa. Lapset välittyvät tilanteeseen pääasiassa vanhempien puheen perusteella. Vanhempien ollessa yksimielisiä sosiaali-toimet vahvistavat sopimukset ilman olosuhteiden perusteel- lista tutkintaa ja arviointia sekä lapsen kuulemista. Lapsen kuuleminen nähdään aiheelliseksi lähinnä riitaisassa tilanteessa ja silloin, jos viranhaltija katsoo siihen olevan erityistä syytä. Lastenvalvojat tapaavat lasta hyvin harvoin. Vaarana on, että lapsi ja hänen tilanteensa jää käsittelemättä.

5.4. Lapsi eron keskeisenä kysymyksenä - miksi lapsi tulee huomioida erotilanteessa

Eron vaikutuksia lapseen

Vanhempien erolla on vaikutuksia lapseen. Käsitteet eron vaikutuksista ovat kuitenkin olleet ristiriitaisia: ero on nähty joko haitalliseksi tai hyväksi asiaksi lapselle tai nuorelle. Asiantuntijoiden käsityk- set ovat vähitellen muuttuneet varovaisemmaksi siinä mielessä, että kirjoitteluun on tullut mukaan käsitys, jonka mukaan ero ei ole yksiselitteistä lapsen kannalta.

Vanhempien ja lasten tilanteet ovat yksilöllisiä ja eron vaikutukset lapsiin aina tapauskohtaisia. Van- hempien ero voi olla lapselle hämmentävä ja pelottava kokemus. Vanhempien ero voi olla lapselle myös helpottava ja mahdollisuuksia tuova kokemus. Osa vanhemmista kykenee eron jälkeen pa- rempaan vanhemmuuteen, jolloin lapsi hyötyy erosta.

Jokainen lapsi ja nuori kokee ja työstää vanhempiensa eron yksilöllisesti. Lapsen reagointitapaan vaikuttavat muun muassa persoonallisuus, temperamentti, sukupuoli, kasvuhistoria, perheen rakenne ja lapsen ikä sekä eron ajankohta lapsen elämässä. Selviämiseen vaikuttavat myös vanhempien keskinäisen suhteen laatu, toiminta ja keskinäinen kommunikointi, perhettä ympäröivä sosiaalinen verkosto, taloudellinen tilanne sekä lasten osallisuus ja toimijuus itseensä liittyvissä asioissa.

Ero aiheuttaa kuitenkin yleensä aina suuren muutoksen lapsen arkeen ja usein myös läheisiin ihmis- suhteisiin. Ero tuo väistämättä mukanaan erilaisia tunteita, kokemuksia ja muutoksia lapsen elä- mään. Suuri osa lapsista selviytyy erosta ja sopeutuu. Moni kuitenkin kärsii tavalla tai toisella ja tasa- paino voi järkkäytyä. Huolen aiheena ovat erityisesti lapset, joille riskit kasaantuvat. Eron vaikutus näkyy usein myös aikuisena. Eron pitkäaikaiset vaikutukset lapsille pakottavat miettimään keinoja, joilla eroavia tai eroa suunnittelevia vanhempia voitaisiin paremmin auttaa jo akuutissa kriisissä, mutta myös sen jälkeen.

Eron tunnuspiirteitä lapsen näkökulmasta ovat muun muassa monet ja joskus nopeat muutokset, epävarmuus, hämmennys, turvattomuuden ja hylätyksi tulemisen tunne, ahdistuneisuus, voimattomuus ja avuttomuus, yksinäisyys, hallinnan menetys ja lojaalisuusongelma. Eron vaikutuksia voivat olla myös vanhempien tuen ja konkreettisesti vanhemman menetys, elintason lasku, sosiaalisen aseman menetys ja mahdollisesti heikentävä vaikutus koulumenestykseen ja itsetuntoon.

Eron vaikutukset sosiaaliseen verkostoon vaihtelevat. Ero hämmentää paitsi eronneita puolisoita ja lapsia myös heidän läheisiään; sukulaisia, ystäviä ja tuttavvia sekä herättää kysymyksiä suhteiden jatkumisesta. Pahimmillaan ero voi näkyä lasten sukulaissuhteiden ja muiden tärkeiden sidosten rapautumisena. Lapsi voi joutua menettäjän asemaan suhteessa lähisukulaisiin.

Eron toteuttaminen käytännössä ja vanhempien suhde eron jälkeen

Lapsilla erokokemukseen vaikuttaa erityisesti se, miten ero käytännössä toteutetaan ja millaiseksi vanhempien suhde eron jälkeen muodostuu. Oleellista on, pystyvätkö vanhemmat pitämään lapsen edun etusijalla eroratkaisuja tehdessään ja sopiessaan lapsen asioista. Vanhempien erossa lapsen kannalta keskeistä on, miten lapsen suhde molempiin vanhempiin voi jatkua ja annetaanko lapselle lupa tulla rakastetuksi ja rakastaa kumpaakin vanhempaa. Eron pitäisi olla vanhempien välinen - ei lapsen ja vanhemman välinen. Parhaiten erosta selviytyvät ne lapset, jotka kykenevät ylläpitämään suhdetta molempiin vanhempiinsa eron jälkeen.

Eron myönteiset ja kielteiset vaikutukset lapselle syntyvät ennen kaikkea tavasta, jolla erotaan. Monet lapsen menetykset ovat seurausta siitä, etteivät vanhemmat osaa työstää parisuhdettaan loppuun ja rakentaa uudenlaista yhteistä vanhemmuutta eron jälkeen. Vanhempien yhteistyön laatu ja määrä ratkaisevat, kuinka vaikea ero on lapselle ja millaisia vaikutuksia sillä on lapseen. Kun nuoret puhuvat siitä, mikä helpottaa tai vaikeuttaa erosta selviytymistä, nousee vanhempien toiminta ja ratkaisut keskeisiksi. Eron vaikutukset nuoren elämään välittyvät pitkälti vanhempien jaksamisen, toiminnan ja valintojen kautta. Vanhempien välisellä suhteella sekä sopeutumisella eron jälkeiseen elämään on huomattava merkitys myös lasten sopeutumiselle.

Tapa toteuttaa eron jälkeistä vanhemmuutta sekä vanhempien yhteistyön toimivuus heijastuvat lapsen hyvinvointiin. Vanhemmat, jotka erotessaan jakavat vanhemmuuden arkea ja mahdollistavat lapselle suhteen säilymisen myös muualla asuvaan vanhempaan tukevat lasta sopeutumaan eron jälkeiseen perhe-elämään. Siihen, miten lapsi sopeutuu ja selviytyy vanhempiensa erosta, vaikuttavat lapsen ja vanhempien välisen suhteen laatu, tiedon antaminen eron syystä, perheen taloudellinen tilanne sekä vanhempien väliset konfliktit. Suojaavat tekijät suhteessa lapsen henkilökohtaisiin piirteisiin ja perheen ulkopuoliseen ympäristöön selittävät eroavaisuuksia lasten selviytymisen välillä.

Lapsen hyvinvointi ja kehitys vaarantuvat, jos lapsen tarpeisiin ei osata kiinnittää riittävää huomiota. Lapsen kannalta yksi suurimmista riskeistä on, että häntä ei kuulla. Jos lapsi ei lisäksi saa tukea lähellä olevilta aikuisilta, voi kokemus vanhempien erosta jäädä käsittelemättömänä mieleen. Haitallisia vaikutuksia on lapsen huomiotta jättämisellä, vanhempien eron käsittelemättömyydellä sekä sillä, että eroa ei selitetä lapselle. Myös erosta kertomisen ja eron käsittelyn tavalla on merkitystä lapsen selviytymisen kannalta.

Valitettavan usein lapset eivät saa ääntään kuulumaan, jäävät yksin eron liittyvien tunteiden ja konkreettisten kysymysten kanssa sekä ilman aikuisten selityksiä tilanteesta. Lasten selviytyminen kuitenkin huolettaa monia vanhempia. Lapsen selviytymistä tukee se, että hänelle annetaan tietoa tapahtuneista tosiasioista ikätason mukaisesti, hän saa tilaa kertomuksilleen vanhempien eron herättämistä kokemuksista ja, että häntä autetaan hakemaan apua ongelmiinsa tarvittaessa.

Ehkä jatkossa tulisi keskittyä kehittämään vanhemmille ja ammattilaisille välineitä vanhemmuuden sekä lapsen yksilöllisten tarpeiden arvioimiseen ja huomioimiseen. Lapsen kannalta on olennaista, että etsitään juuri kyseiselle lapselle ja hänen vanhemmilleen paras mahdollinen ratkaisu. Tukemalla vanhempia eron varhaisessa vaiheessa voidaan turvata lapsen hyvinvointi ja estää vanhempien väliin kiristyminen.

Vanhempien parisuhteen laatu ja ongelmien ratkaisemisen tapa

Jos perheen arki ennen eroa on ollut riitelyä tai perheessä on ollut väkivaltaa, voi vanhempien ero olla lapselle helpotus ja mahdollisuus parempiin perhesuhteisiin. Vanhempien parisuhteen laatu ennen eroa määrittää ainakin osin eron vaikutuksia lapsiin. Eron negatiiviset vaikutukset eivät aina välttämättä johdu erosta, vaan osaltaan vanhempien riidoista ja vaikeuksista. Eronneiden vanhempien lapsilla esiintyy erilaisia ongelmia jo kauan ennen eroa.

Vanhempien parisuhdeongelmat ovat merkittävä lasten psyykkistä hyvinvointia uhkaava riskitekijä. Tärkeää on, että vanhemmat eivät riitele lasten kuullen ja lapsia ei kuormiteta aikuisten huolilla. Vanhempien riitely lasten läsnä ollessa ja perheväkivalta ovat keskeisiä lasten oireilua selittäviä tekijöitä. Suojelemalla lapsia riitelyltä ja yrittämällä toimia niin, että perheen lapset voivat jäädä vanhempien ristiriitojen ulkopuolelle, vanhemmat voivat tukea lastensa psyykkistä hyvinvointia. Tämä on tärkeä tieto myös eron jälkeiseen vanhemmuuteen. Työntekijöiden kannalta on oleellista tiedostaa, että kun vanhemmilla on parisuhdeongelmia, lapset on aina syytä ottaa puheeksi.

Ratkaiseva tekijä lapsen kannalta on se tapa, jolla erimielisyyksiä ratkotaan. Voimakkailta, lapsia koskevilla ja huonosti ratkaistuilla konflikteilla on lapsiin epäsuotuisa vaikutus. Lapselle ei ole hyväksi kasvaa pitkää jatkuvien voimakkaiden ristiriitojen sävyttämässä ilmapiirissä. Osa vanhemmista voi eron jälkeen kyetä aikaisempaa parempaan vanhemmuuteen, jolloin lapset hyötyvät erosta. Ero voi antaa tilaa myös uusille mahdollisuuksille äitinä ja isänä.

Lähteet: Aaltonen (2009); Aapola-Kari (2012); Antikainen (2007); Antikainen, Hämäläinen, Pölkki (2009); Arjari ja Koski (1986); Auvinen (2006); Broberg ja Hakovirta (2009); Castren (2009); Ero opas nuorilta vanhemmille MLL (2014); Gottberg (1997); Haavisto, Bergman-Pyykkönen ja Karvinen-Niinikoski (20014); Hautanen (2010); Hietanen ja Lahtiharju (2009); Hokkanen (2005); Hyppänen (2013); Hämäläinen ja Koiso-Kanttila (2012); Kaakurivaara (2015); Karttunen (2010); Karvinen-Niinikoski ja Pelli (2010)

Kauppinen (2013); Kiianmaa (1994); Kiiski (2011); Koiso-Kanttila (2009); Kontula (2013); Koskela (2008); Koskinen, Sierla ja Voutilainen (1994); Koskinen (2008); Kääriäinen (2008); Kääriäinen, Hämäläinen ja Pölkki (2009); Lapsi ja ero -hanke MLL (2014); Linnavuori (2007); Lipiäinen, Mäntylä-Karppinen ja Rautio (1994); Luokkanen (2015); Mahkonen (2008); Makkonen, M. (1991); Makkonen, A. (2009); Mykkänen-Hänninen (2009); Mykkänen-Hänninen ja Kääriäinen (2009); Mäenpää ja Poutiainen (2009); Mäkikyrö (2015)

Mäntykallio-Kirjavainen (2008); Nieminen (1993); Paajanen (2003); Palmunen (2009); Parikka (2014); Panttila (2005); Pihlapuro (2011); Rangell (2015); Ranta (2015); Rummukainen (2007); Salo (2009 ja 2011); Seikkula (2014); Siiri-Valovirta (2011); Sinkkonen (2008); Sorro (2014); Sundvall-Piha (2015); Taskinen (1994 ja 2001); Tasola (1993); Tonttila (2012); Vaaranen (2013); Valjakka (2002); Valkama (1991); Valkama ja Kauppila (1993); Vidgren (1993); Väyrynen (2008 ja 2012)

6. EROPALVELUJEN JA LASTENVALVOJAN TYÖN KEHITTÄMINEN - AJATUKSIA JA TYÖVÄLINEITÄ

6.1. Johdanto

Luvussa kuusi tarkastellaan, millaisia ajatuksia ja työvälineitä tutkimukset ja kehittämishankkeet eroauttamisen kehittämiseksi tarjoavat. Millaisia eroauttamispalveluja, menetelmiä ja yhteistyökäytäntöjä niistä on löydettävissä tai tulisi kehittää palvelujen parantamiseksi ja asiakkaiden auttamiseksi.

Eropalvelujen kehittäminen toimintakäytännöissä edellyttää konkreettisia vastauksia muun muassa seuraaviin kysymyksiin:

- ▶ Millainen on hyvä ero ja miten hyvän eron toteutumista voidaan tukea? Miten eron kokonaisuus, monimuotoisuus ja prosessinomaisuus sekä perheiden erityiset tilanteet ja tarpeet voidaan huomioida eropalveluissa?
- ▶ Millaista on hyvä eron jälkeinen vanhemmuus ja miten sitä voidaan tukea? Millainen apu ja tuki ja millaiset palvelut auttaisivat vanhempia selviämään erosta niin, että he kykenevät lapsen edun mukaiseen vanhemmuuteen ja yhteistoimintaan?
- ▶ Mitkä ovat eron jälkeistä vanhemmuutta tukevat ja estävät tekijät? Miten niitä voidaan edistää tai vähentää? Miten eron jälkeiset olosuhteet saadaan tukemaan kummankin vanhemman aktiivista vanhemmuutta?
- ▶ Miten lasten tarpeet, etu ja hyvinvointi voidaan huomioida, lapsia osallistaa, kuulla ja tukea erotilanteessa sekä eron jälkeen? Miten lapset saadaan tuen piiriin ja autetuiksi?
- ▶ Miten vanhemmat saadaan motivoitua avun hakemiseen ja vastaanottamiseen (näkemään avun tarpeensa) sekä toimimaan lapsen edun mukaisesti (näkemään eron ja oman toimintansa vaikutukset lapseen ja lapsen näkökulmasta)?
- ▶ Millaista ammattitaitoa eropalveluissa tarvitaan ja miten ammattitaitoa tulisi kehittää?
- ▶ Miten eropalveluihin voidaan kehittää toimivampia, yhtenäisempiä ja velvoittavampia käytäntöjä ja malleja sekä lisätä eri tahojen - julkinen, kolmas sektori - välistä yhteistyötä ja palveluohjausta?

6.2. Eron jälkeistä hyvää vanhemmuutta tukevat ja estävät tekijät

Taustaksi

Kristiina Väyrynen (2008) kuvaa huoltoriitoihin liittyvässä lisensiaatintyössään havaintojaan erityisen vaikean ja huonon eron moninaisista haitallisista tekijöistä ja seurauksista muun muassa seuraavasti:

”Työskennellessäni (mm. perheasioiden sovittelijana ja olosuhdeselvityksen tekijänä) havaitsin, kuinka voimakkaassa kriisissä vanhemmat ja sitä kautta koko perhe olivat... Heidän kuvaamiaan tapahtumaprosesseja voi ilmaista traumaattiseksi ja työskentelyä vanhempien kanssa työskentelyksi haavoitetun minuuden kanssa. Vanhempien oma itsetunto sekä puolisona että vanhempiana oli haavoittunut, mikä toi keskusteluihin vahvasti epätoivoista ja neuvotonta ilmapiiriä... yhteisenä tapahtumaketjuna oli parisuhteeseen liittynyt pitkäänkin jatkunut pahoinvointi ja keskinäisen ymmärtämättömyyden kiulu. Keskusteluissa tuli esiin läpikäymätöntä surua parisuhde-erosta ja juuttumista joihinkin erokriisin kohtiin, riitaa, sotatilaa ja tukahdutettua aggressiota, pelkoa, salailua ja ilmiäntoita sekä valankäyttöä ja pyrkimystä käyttää toista kohtaan pakkoa.”

”...havaitsin kuinka vanhempien keskinäinen vuorovaikutus oli vahvasti polarisoitunut. He olivat mielipiteissään sementoituneet asemiin toisiaan vastaan...Itse asiassa puhetta hallitsi kummankin vanhemman vuosien takaiset katkerat epäoikeudenmukaisiksi kokemat tapahtumat ja niiden oikeutuksen esille tuominen toista vastaan. Kaikesta edellisestä oli syntynyt vanhempien välille vahvaa keskinäistä epäluottamusta, joka oikeuskäsittelyssä vain vahvistui... Stressiä aiheutui siitä, että vanhemmilla oli itse asiassa kiistaa hyvin monista avoimiksi jääneistä parisuhteen eroon liittyvistä kysymyksistä, kuten omaisuuden jaosta, emotionaalisisista ja sosiaalisista luopumisen ja uudelleen rakentumisen kysymyksistä sekä muuttuneessa elämäntilanteessa vanhempina toimimisen tavoista.”

”Havaintojeni mukaan paha olo ja epäluottamus toista kohtaan muodostivat vanhempien välille monimutkaisen toisiinsa kietoutuneen psykodynamiikan, joka esti heitä toimimasta rakentavasti yhteisen lapsen hyväksi. Koko huoltoriita näytti heijastelevan sitä, että vanhempien oli erityisen vaikeata erottaa omia tunteitaan lapsen tunteista ja tilanteesta... Selvityksen tekijänä olin todella ihmeissäni havaitessani, että he olivat ajatuksissaan edelleen vahvasti kiinni menneisyydessä ja heidän oli vaikeata suunnata ajatuksiaan ja puhettaan tulevaisuuteen... Näissä tunnemyrskyissä lapsi ja lapsen asioitten järjestyminen jäi usein toissijaiseksi.”

”Tärkein tutkimukseni alkulähde on lasten ja nuorten tilanne ja asema. Kohtasin usein kriisissä olevia, pidentäviä, ahdistuneita lapsia ja nuoria, jotka omalla käyttäytymisellään - itkemällä, eristäytymällä, uhmakkaalla tai levottomalla toiminnalla - viestittivät omaa vaikeaa asemaansa isän ja äidin välissä.”

Näitä samoja, muun muassa huonoon eroon liittyviä tekijöitä ja seurauksia näkyy myös useissa muissa tutkimuksissa. Miten huonoja eroja voidaan ehkäistä tai miten hyvää eroa ja hyvää eron jälkeistä vanhemmuutta voidaan tukea? Millaisia keinoja perheiden tukemiseksi on tarjolla? Miten kehittää sopimuspalvelua sekä kokonaisvaltaista eroauttamistyötä yhteistyössä eri tahojen kanssa?

Yhteinen vanhemmuus huomion kohteeksi ja tavoitteeksi

Hannariikka Linnavuoren (2007) mukaan tutkimuksissa on löydetty kolme erilaista tapaa toteuttaa eron jälkeistä vanhemmuutta: *toisiinsa sitoutumattomat vanhemmat, riitelevät vanhemmat ja yhteistyötä tekevät vanhemmat*. Yhdysvaltalais tutkimusten mukaan suurin osa vanhemmista kehittää toisistaan riippumattoman, rinnakkaisen tavan hoitaa vanhemmuutta, johon kuuluu vähän yhteistyötä ja kommunikointia ja joka ei välttämättä tue toisen vanhemman vanhemmuutta. Neljännes vanhemmista jatkaa riitelyä keskenään tai jopa lisää sitä. Neljännes vanhemmista pystyy eron jälkeen toisiaan tukevaan vanhemmuuteen, joka perustuu molemminpuoliseen luottamukseen, lapsen tärkeyteen ja mahdollisimman vähäisiin konflikteihin.

Myös Mari Broberg & Mia Hakovirta (2009) toteavat, että *yhteistyötä tekevät vanhemmat* kykenevät kommunikoimaan keskenään ja tukevat toistensa vanhemmuutta pyrkien välttämään riitoja. He myös tapaavat useammin muualla asuvaa lastaan. *Riitelevät vanhemmat* puolestaan kritisoivat jatkuvasti toistensa vanhemmuutta ja puolustavat vain omaa näkemystään asioista. *Toisiinsa sitoutumattomat vanhemmat* eivät kanna yhteistä vastuuta lapsistaan, vaan kasvattavat lapsiaan omalla tahollaan ja pyrkivät välttämään keskinäistä kommunikointia. Nämä eri tavat heijastuvat lapsen hyvinvointiin.

Lapsen selviytymisen ja hyvinvoinnin kannalta oleellista on eron jälkeisen yhteisen vanhemmuuden rakentaminen. Hyvällä eron jälkeisellä yhteistyöllä tarkoitetaan sitä, että eronneet vanhemmat kykenevät toimimaan lasten asioissa lapsen etu ensisijaisesti huomioiden: asiat arvioidaan ja toimitaan ensisijaisesti lapsen parhaan näkökulmasta. Yhteistyövanhemmuudessa on kyse siitä, että vanhemmat ymmärtävät ja hyväksyvät toisen vanhemman merkityksen ja arvon lapselle sekä pyrkivät tukemaan ja suojelemaan molempien vanhempien suhdetta lapseen. Toinen vanhempi pystytään näkemään vanhemman roolissa. (Kauppinen 2013, Koiso-Kanttila 2009, Mykkänen-Hänninen 2009, Kääriäinen 2008, Mäkikyrö 2015, Sorro 2014).

Riikka Koskela (2008) painottaa, että parisuhteen päättyessä vanhemmuussuhde jatkuu ja asettuu uuteen vaiheeseen. Erossa vanhempien on jaettava tehtävät uudelleen ja löydettävä uusi tapa toimia yhdessä lasten asioissa. Eron jälkeinen yhteistyövanhemmuus asettaa vanhemmille haasteita etsittäessä uutta tapaa toimia ja puhua yhteisistä asioista. Erosuhdekin tarvitsee aikaa kehittyäkseen. Vanhemmuuden haasteet ovat erilaisia parisuhteessa ja erosuhteessa. Heli Vaaranen (2013) on todennut, että jos parilla on eron jälkeen enemmän ongelmia kuin ennen eroa, se kertoo siitä, että tunnesidettä ei ole onnistuttu purkamaan ja uudenlaista yhteistyösuhdetta luomaan.

Aino Kääriäinen (2008) katsoo, että ”Sen sijaan, että vanhemmuudessa itsessään olisi jotain tingittävää tai vähennettävää parisuhteen päättyessä, ero haastaa vanhemmat tulemaan uudella tavalla tietoisiksi vanhemmuuden perusteista. Parisuhteen päättyminen voi rikkoa ja hävittää vanhemmuutta, mutta parhaimmillaan se voi herättää vanhemmat uudelleen vanhemmuutensa äärelle”.

Parisuhteen päättyessä lapset ovat vanhempiensa toiminnan armoilla. Vanhempien on erovaiheessa päätettävä, millaisen tulevaisuuden he haluavat lapsilleen. (Makkonen, M.1991, Makkonen, A. 2009). Sama koskee yhteiskuntaa ja eropalveluja. Viranomaisilla tai muilla tahoilla ei kuitenkaan ole velvoittavia keinoja sitouttaa vanhempia yhteiseen keskusteluun erotilanteessa.

6.3. Eron jälkeistä yhteistä vanhemmuutta tukevat ja estävät tekijät

Eron jälkeinen yhteinen vanhemmuus näyttäytyy useammin vaikeana kuin helppona. Yhteisen vanhemmuuden toteuttaminen edellyttää ainakin:

- ▶ Hyvin hoidettua eroa sekä tuen ja avun saamista yhteisen vanhemmuuden toteuttamiseen
- ▶ Perhekäsityksen uudelleenmäärittelyä sekä puoliso- ja vanhemmuussuhteen erottamista
- ▶ Keskusteluyhteyttä, vuorovaikutusta ja kuuntelemista sekä riitojen välttämistä
- ▶ Tietoista päätöstä hoitaa yhteistyö lasta koskevista asioissa hyvin, toisen vanhemman arvonn ymmärtämistä ja vanhemmuuden tukemista
- ▶ Vanhemmuuden vastuun ymmärtämistä, osallistumista lapsen elämään sekä molempien vanhempien aktiivisuutta arjen sujumisen varmistamisessa
- ▶ Kykyä asettaa lasten tunteet ja tarpeet omien edelle sekä kykyä miettiä elämänvalintoja lapsen parhaan kautta
- ▶ Toisaalta selkeiden sopimusten laatimista ja toisaalta joustavuutta sekä luovuutta ja perhelähtöisyyttä lapsen huoltoon, asumista ja tapaamista koskevista ratkaisuista
- ▶ Yhteistyön jatkuvaa harjoittelua, kokeiluja ja yhteisiä pelisääntöjä
- ▶ Kokemusta oikeudenmukaisuudesta, tasapuolisuudesta ja osallisuudesta

Hyvin hoidettu ero

Hyvin hoidettu ero on edellytys sille, että vanhemmat voivat jättää eron taakseen, suuntautua tulevaisuuteen sekä jatkaa elämäänsä ja yhteistä vanhemmuutta. Huonosti hoidettu, hoitamaton tai epäselvä ero heikentää lasten elämää pitkälle aikuisuuteen. Eroamistapa vaikuttaa vanhempien kykyyn toimia lapsen edun näkökulmasta: miten erosta ilmoitetaan, miten ero lähtee liikkeelle ja miten eroa työstetään, vaikuttaa eron jälkeiseen vanhemmuuteen. Eron taustasyt vaikuttavat siihen millainen valmius vanhemmilla on keskustella eron jälkeisestä vanhemmuudesta ja lasten hoitovastuusta.

Ero tulee hoitaa tavalla, joka päättää liiton ja purkaa parisuhteen sekä mahdollistaa sovun ja yhteistyön vanhempina pitkälle tulevaisuuteen. Rakentava ero perustuu molempien puolisoitten erohalukkuuteen (eron hyväksymiseen, parisuhteesta itsenäistymiseen ja elämän jatkamiseen) sekä yhteiseen eron jälkeiseen vastuuseen lapsista. Erovalmius on tärkeää siksi, että siitä saattaa riippua se, miten eroava kykenee surutyöhön ja erokriisin käsittelyyn.

Hyvän yhteistyön tekeminen edellyttää eron työstämistä, parisuhteen ristiriitojen sekä eron herättämien erilaisten tunteiden läpikäymistä, tuen ja avun saamista, neuvotteluja, harjoittelua, sovittelua ja sopimista. Eron miettiminen, työstäminen ja suunnittelu yhdessä helpottavat yhteisen vanhemmuuden rakentamista. Mitä hitaammin eroa tehdään, sen paremmin arkisen vanhemmuuden toteutumiseen löytyy mahdollisuuksia ja tapoja.

Mitä nopeammin, yllättävämmin ja suunnittelematta parisuhde päätetään, sitä negatiivisemmin se vaikuttaa käytännön järjestelyihin, lasten tilanteeseen ja yhteistyöhön vanhemmuudessa. Yllättävissä ja nopeissa erotilanteissa muutoksesta aiheutuneet tunnekuohut ja puolustusreaktiot, päättyneen parisuhteen painolasti ja eron työstämisen keskeneräisyys vaikeuttavat asioiden asiallista selvittämistä, puhumista ja lasten asioista päättämistä.

Kun vanhemmat kiistelevät lapsensa huoltajuudesta, he samalla usein kiistelevät liittonsa loppumisesta. He eivät pysty ratkaisemaan huoltoon liittyviä asioita, koska eivät pysty ratkaisemaan keskinäisiä henkilökohtaisia riitojakaan. Emotionaalisten tunteiden ja ristiriitojen käsittely sekä eron hyväksyminen voi olla hyvinkin vaikea ja työläs prosessi, mutta ei yhtä vaikea kuin elämänpituinen riita.

Ongelmallista on, että lasta koskevat tärkeimmät päätökset tehdään yleensä erokriisin kulminaatiopisteessä, joka on mahdollisimman huono ajankohta, koska vanhempien kyky tehdä päätöksiä voi olla heikentynyt. Tulisiko huoltoon ja tapaamisasioihin liittyvää keskustelua käydä jo silloin, kun vanhempien välit ja keskusteluyhteys ovat parhaimmillaan? Kysymys on kuitenkin isommista asioista kuin esim. avioehdon tekemisessä ja omaisuuden jaossa.

Perhekäsityksen uudelleenmäärittely, puoliso- ja vanhemmuussuhteen erottaminen

Eroprosessin suurimpia haasteita on vanhempien roolien ja suhteen uudelleenmäärittely. Koko perheen täytyy muuttaa käsitystään perheestä yleensä sekä itsestään perheenä. Ero voidaan ymmärtää siirtymiseksi liiton aikaisista rooleista eron jälkeisiin rooleihin. Uusiin rooleihin sopeutuminen helpottaa erosta selviytymistä.

Oleellista on erottaa toisistaan puolison rooli ja vanhempana olemisen rooli sekä työskennellä uudelleenlaisen perherakenteen ja yhteistyön tuottamiseksi: ts. rakentaa uudelleen puolisoitten keskinäinen suhde sekä vanhempi lapsi suhde ja opetella suhtautumaan uudella tavalla laajentuneeseen perheeseen. On myös kyettävä erottamaan ja pitämään parisuhteeseen ja sen päättymiseen liittyvät tunteet erillään vanhemmuudesta, jossa hoidetaan lapsen asioita.

Eron jälkeisen yhteistyön kannalta keskeistä on oivallus siitä, että vanhemmuus todella jatkuu eron jälkeen ja, että toinen vanhempi kyetään näkemään vanhemman roolissa puolison sijaan. Vaikka ero lopettaa liiton, perheen olemassaolo ei lakkaa, koska eronneet vanhemmat jatkavat vanhempana olemista. Lapsi on yhteinen vanhempien yhdistävä side pitkälle tulevaisuuteen. Vanhemmat, jotka pystyvät näkemään toisen vanhemman roolin tärkeyden lasten elämässä, pystyvät myös muuttamaan omia suhtautumistapojaan toiseen ja yhteiseen vanhemmuuteen.

Parisuhdetta ja erovanhemmuutta koskevat ristiriidat ovat yleinen este eron jälkeiselle yhteistoiminnalle. Vaikeuksia tuottaa kyvyttömyys erottaa vanhemmuus päättyneestä parisuhteesta. Perhetilanteen muutos vaatii sopeutumisaikaa ja tukea. Monet vanhemmat eivät muuttuneessa tilanteessa ehdi

tai osaa luoda uudenlaista tapaa toimia vanhempana. Yhteistyövaikeuksia lisää usein puolisoiden eriaikainen erovalmius tai erilainen halu jatkaa perheenä. Vanhemmat ovat erossa usein eri vaiheissa ja työstävät eroa eriaikaisesti: kun toinen voi olla vielä täynnä vihaa ja katkeruutta, niin toinen on valmis eroamaan. Eriaikaisuudella on vaikutusta mm. entiseen puolisoon asennoitumiseen (esim. arvostus vs. mitätöinti ja syyttely).

Tietoinen päätös hoitaa yhteistyö hyvin, toisen vanhemman arvon ymmärtäminen ja vanhemmuuden tukeminen

Yhteisen vanhemmuuden toteuttaminen eron jälkeen edellyttää tietoista pohdintaa omasta ja entisen puolison vanhemmuudesta sekä mahdollisuuksien antamista vanhemmuuden toteutumiseksi. Onnistuminen vaatii paneutumista ja asiaan pysähtymistä sekä yhteisiä arvoja ja tavoitteita.

Yhteistä vanhemmuutta edistää tietoisien päätöksen tekeminen hoitaa yhteistyö lapsen asioissa hyvin ja toimia lapsen parhaaksi. Yhteisen vanhemmuuden toteuttaminen edellyttää, että vanhemmat ymmärtävät toistensa merkityksen vanhempina, arvostavat ja omalla toiminnallaan tukevat ja suojelevat toistensa vanhemmuutta ja kiintymyssuhdetta lapseen sekä kykenevät asialliseen yhteistyöhön keskenään. Hyvä eron jälkeinen yhteistyö ei kuitenkaan edellytä vanhempien olevan ystäviä keskenään.

Yhteistyötä tekevät vanhemmat kykenevät asettamaan lasten tunteet ja tarpeet omiensa edelle sekä miettimään elämänvalintojaan lapsen parhaan kautta. Lastensa näkökulman tavoittavat vanhemmat oppivat myös hillitsemään omia tunteitaan lastensa vuoksi.

Lapsen edun mukainen toiminta on yhteistä, tasavertaista vanhemmuutta ja lasta koskevan vastuun ymmärtämistä. Vanhemmat näkevät lapsen hyvän olon ensisijaiseksi ja asettavat sen omien tarpeidensa edelle. Päätös tarkoittaa, että kumpikaan vanhemmista ei voi asettaa itseään etusijalle suhteessa lapseen. Vanhemmuutta toteutetaan yhdessä neuvotellen ja molemmat vanhemmat ottavat asiakseen, että lapsi säilyttää myönteisen kuvan ja hyvät välit kumpaankin vanhempaan.

Onnistuminen edellyttää, että molemmilla vanhemmilla on tilaa ja rauhaa vanhemmuuden rakentumiselle eron jälkeen. Vanhemmat eivät kilpaile keskenään, vaan haluavat aidosti jakaa vanhemmuuden toisen vanhemman kanssa. Kilpailuasetelmat vältetään ja vanhemman ja lasten suhde pysyy hyvänä, kun vanhemmat sallivat positiiviset tunteet myös toista vanhempaa kohtaan sekä uskovat ja luottavat lastensa voivat hyvin toisen vanhemman luona. Molempien vanhempien on myös luotava lapsilleen mahdollisimman turvalliset ja vakaat kasvuolot.

Ristiriitoja aiheutuu siitä, että toinen osapuoli arvostelee toisen toimintaa ja lasten kanssa olemista sekä eron jälkeenkin yrittää hallita toisen elämää ja vaikuttaa päätöksiin ja toimintatapoihin (lasten näkeminen/käyttäminen välineinä hallita toisen elämää). Vanhemmilla on usein myös vaikeuksia asettua toisen vanhemman tai lapsen asemaan ja pohtia tilanteita muulta kuin omalta näkökannaltaan. Vanhempien katkeruus ja epälojaalisuus toista kohtaan näkyy mm. lapsen ja etävanhemman tapaamisten epäonnistumisina, laiminlyönteinä, tapaamisen estämisenä kokonaan tai vieraannuttamisena. Pahimmillaan toiminta vaarantaa lapsen tasapainoisen kehityksen.

Vanhemmuuden vastuun ymmärtäminen, osallistuminen lapsen elämään sekä molempien vanhempien aktiivisuus

Eron jälkeistä yhteistyötä edesauttaa, että molemmat vanhemmat ymmärtävät vastuunsa vanhempina sekä osallistuvat aktiivisesti lapsen elämään. Eron jälkeen vanhemmilta vaaditaan paljon aktiivisuutta, jotta arki alkaisi toimia mahdollisimman sujuvasti muuttuneessa tilanteessa. Hyvä vanhempi

osallistuu lapsensa elämään. Eron jälkeistä jaksamista ja yhteistyötä heikentää, jos toinen vanhempi ei osallistu tai ota vastuuta lapsen hoidosta. Yksi vanhempi voi tehdä vain puolet työstä.

Keskusteluyhteys, vuorovaikutus ja kuulemisen taito

Toimiva kommunikaatio, vuorovaikutus ja kuuntelemisen taito nousevat esiin merkittävänä eron jälkeisen hyvän vanhemmuuden edellytyksinä. Yhteisen vanhemmuuden toimivuus vaatii keskustelua, yhteistoimintaa ja joustavuutta molemmilta vanhemmilta. Yhteinen vanhemmuus ei voi syntyä vain toisen yritysten varaan.

Yhteistyön sujuminen vaatii, ettei vanhempien keskusteluyhteys pääty eroon ja, että vanhemmat voivat kommunikoida keskenään ilman välitöntä riitelyä. Keskeistä on vuorovaikutus, kuuntelu ja neuvottelemisen. Neuvottelua ohjaa asioiden katsominen lapsen näkökulmasta. Tärkeää on vuorovaikutuksen sisällöllinen pitäminen lapsen asioissa. Yhteiseen vanhemmuuteen kuuluu se, että vanhemmat tulevat keskenään toimeen riittävän hyvin. He suhtautuvat toisiinsa asiallisesti, käyttävät neutraalia kieltä ja ovat avoimia eli, eivät salaile lapseen liittyviä asioita. Vanhemmat ovat yhteydessä toisiinsa kiinteästi tai aina tarvittaessa.

Hankalat suhteet vanhempien välillä vaikeuttavat yhteisen vanhemmuuden toteuttamista. Toimimattomat tai puutteelliset vuorovaikutustaidot ja puhumattomuus ovat keskeinen tekijä paitsi parisuhdeongelmien taustalla myös eron jälkeen. Puhumattomuus koetaan erityisen rankkana, sillä se vaikeuttaa yhteisistä asioista sopimista (mm. sopimusten tekoa), lapsen asioiden hoitoa sekä tapaamisia (esim. hakutilanteita). Keskustelemattomuus voi olla myös vallankäyttöä, jos toinen vanhempi kieltäytyy puhumasta ja sopimasta asioista.

Yhteisistä asioista puhumisen vaikeus on tunnistettu eri tutkimuksissa. Vanhemmuuden pelisääntöistä neuvottelemisen saattaa olla ylivoimaista samalla kun parisuhdetta päätetään kenties suurissa tunnekuohuissa. Ero haastaa vanhemmat puhumaan toistensa kanssa. Vanhempien kokemukset puhumattomuudesta parisuhteessa ja sen jälkeen ovat tutkimusten mukaan voimakkaita ja mykistäviä.

Ulkopuolelta tuleville säännöille ja yhteistyövanhemmuuden sujumista turvaavalle tuelle on tilaus. Vanhempien väliseen viestintään olisi hyvä löytää sellaisia keinoja, jotka vähentävät keskinäisiä konflikteja ja rakentavat yhteistyöhön perustuvaa vanhemmuutta. Tärkeää olisi keskustella vanhemmuuden toteuttamisen ongelmakohdista sekä panostaa vanhempien keskinäisen vuorovaikutukseen ja yhteistyökykyyn.

Käytännön ohjeita toimivan yhteistyön mahdollistumiseksi ovat esimerkiksi riittävän tiivis kanssakäyminen toisen vanhemman kanssa tai vaikeissa eroissa tekstiviestin ja sähköpostin käyttäminen kommunikoinnissa sekä neutraalien tahojen (päiväkoti, muu kolmas taho) käyttäminen välittäjinä esimerkiksi hakutilanteissa.

Riitojen ja konfliktien välttäminen, yhteisten pelisääntöjen noudattaminen ja sitoutuminen

Yhteistä vanhemmuutta tukee oivallus siitä, että keskinäinen riitely vahingoittaa lasta. Vanhempien välisten riitojen ja konfliktien välttäminen lapsen hyvinvoinnin turvaamiseksi nousee tutkimuksissa hyvin keskeiseksi. On tärkeää, että vanhemmat eivät riitele eivätkä puhu vaikeista asioista lapsen kuullen, eivät kuormita lapsia aikuisten huolilla, eivätkä arvostele toista vanhempaa lasten kuullen. Vanhempien riitely lasten läsnä ollessa ja perheväkivalta ovat keskeisiä lasten oireilua selittäviä tekijöitä.

Riitelyä ehkäisee mm. konfliktitilanteiden tunnistaminen, kyky käsitellä ristiriitoja, sietäminen ja luoviminen. Vanhempien keskinäisessä suhteessa auttaa myös omien tunteiden tarkastelu ja toisen tunneilmaisun taakse kurkistaminen ts. toisen vanhemman tai lapsen käytöksen syiden ymmärtäminen. Yhteistä vanhemmuutta tukee ja riitoja vähentää myös yhteisten sääntöjen ja sopimusten laatiminen ja noudattaminen, yhtenäisyys ja johdonmukaisuus kasvatuksessa sekä lapsen asioiden hoitaminen yhdessä. Myös vanhempien keskenään samankaltaiset käsitykset lapsen ja lapsuuden sekä lasten kiintymyssuhteiden merkityksestä vaikuttavat vanhemmuuden muotoutumiseen.

Vanhemmat, jotka toimivat yhteistyössä samojen tavoitteiden mukaisesti, luovat lapsilleen paremman kasvuympäristön kuin yksin ja eri tavoitteisiin pyrkivät vanhemmat.

Myös vanhemman pitkäkatseisuus auttaa kestävästi negatiivisia tunteita sekä näkemään omien valintojen mahdollisia seurauksia. Asenne, tahto, sietäminen ja omalta mukavuusalueelta poistuminen sekä sitoutuminen ovat avaintekijöitä yhteistyön kehittymiseen. Parhaiten arjessa onnistuvat ne vanhemmat, jotka pystyvät pohtimaan etukäteen valintojen ja ratkaisujen seurauksia. Koska elämä on elämistä toisten kanssa, omia valintoja tehdessä täytyy ottaa huomioon myös toisen liike. Ennakoiva pohtiminen näyttää tuovan onnistumisen avaimia. Myös ns. kultaisen keskitien löytämisestä voi olla apua.

Luovuus ja perhelähtöisyys lasta koskevilla ratkaisulla

Yhteistä vanhemmuutta tukee luovuus lasta koskevilla ratkaisulla, uskallus tehdä epätavallisia järjestelyjä sekä ymmärrys siitä, että absoluuttisen perhemallin sijasta perhe rakentuu yksilöllisesti, tilanteittain ja ajassa. Ihmiset eivät välttämättä tavoittele normatiivisia perherakenteita, vaan pyrkivät riittävän hyvään heidän tilanteeseensa sopivaan ratkaisuun. Kyse on sen ymmärtämisestä, että mikä toisille on luontevaa, ei välttämättä sovi toisille.

Oleellista on asioiden ja ratkaisujen (tapaaminen, asuminen, talous) miettiminen ensisijaisesti lapsen näkökulmasta omien tarpeiden sijaan, joustavuus sekä ymmärrys siitä, että eri-ikäisten lasten kiintymyssuhteet molempiin vanhempiin voidaan turvata erilaisilla asumis- ja tapaamisjärjestelyillä. Neuvotteluissa laadittavat sopimukset voivat olla myös ns. avoimia, jolloin vanhemmat voivat sopia arjesta hyvin joustavasti. Asumisjärjestelyt, toisen vanhemman tapaamiset, taloudelliset asiat ja mm. lasten harrastuksiin kuljettaminen ovat kaikki neuvoteltavissa.

Yksityiskohtaiset sopimukset ja joustavuus

Vanhemmuuden pelisäännöistä neuvottelemisen saattaa olla monille ylivoimainen tehtävä samalla, kun parisuhdetta päätetään kenties suurissa tunnekuohuissa. Yksityiskohtaiset sopimukset voivat muodostaa hyvän pohjan alkuvaiheen pelisäännöille. Neuvotteluissa laadittavat sopimukset voivat tällöin olla tarkkaan määriteltäviä, jolloin sopimukseen kirjataan kellonajat tapaamisten alkamiseen ja päättymiseen sekä mm. juhlapyhien ja lomien aikataulut.

Huollosta, elatuksesta ja tapaamisasioista tehtävät selkeät sopimukset raamittavat eron jälkeistä vanhemmuutta etenkin erokriisissä ja tunnekuohuissa. Selkeät sopimukset voivat auttaa vanhempien yhteistyön sujumista, kun asioista ei tarvitse kommunikoida ja riidellä ainakaan niin paljon kuin ilman sopimuksia. Sopimukset myös edesauttavat vanhempien autonomiaa toisistaan.

Selvien yksilöllisyyttä ja valtaa koskevien rajojen puuttuminen on suurimpia syitä ristiriitojen syntymiseen eron jälkeen. Hyvässä huoltosopimuksessa on tarkkaan määriteltäviä käytännön järjestelyjen toteutus aikatauluineen. Siten autetaan luomaan yksityisyyden ja vallankäytön rajoja puolisoille ja erotetaan kumpikin mahdollisimman riippumattomaksi toisesta.

Yhteistyön onnistumiseen vaikuttaa kuitenkin oleellisesti joustavuus lasta koskevista asioista. Joustava toimintatapa toisen vanhemman kanssa on hyödyllistä ja helpompaa, kun arki ajan myötä sujuu, luottamus kasvaa ja sitä kasvatetaan.

Yhteistyön harjoittelu, etenemisen prosessinomaisuus ja kehittämiskokeilut

Perhetilanteen muutos vaatii yleensä sopeutumisajaa. Yhteistyövanhemmuuden kehittyminen vaikean eron jälkeen on prosessi, jossa on mahdollisuus muutokseen. Lapsen edun ja oikeuksien näkemiseksi ja yhteistyövanhemmuuden mahdollistumiseksi on esim. päästävä omien pettymysten ja pahan olon yli. Muutos voi edellyttää myös nöyryytystä ja keskinäisen luottamuksen vähittäistä kasvamista yhteistyön tekemisen ja onnistumisten myötä.

Yhteistyön toimivuuden eteen on yleensä tehtävä työtä. Harjoittelemalla on mahdollista päästä toimivampaan yhteistyöhön. Uudet käytännöt muodostuvat usein vähitellen kokeilujen kautta. Eron jälkeistä arkea elettäessä joudutaan yhdessä pohtimaan, kuinka paljon asioista pitää yhteisesti keskustella, miten lasten kanssa toimitaan ja mitkä asiat vanhemmat voivat päättää itsenäisesti.

Vaikka itselleen pystyy perustelemaan yhteistoiminnan välttämättömyyden ja näkemään oman toimintansa suhteessa toiseen, ei muutoksen tekeminen ole yksinkertaista. Yhteiseen vanhemmuuteen opetteleminen tunnekuohuissa vaatii luovimista sen välillä, miten täytyy tehdä ja mihin itse kykenee. Siihen yleensä tarvitaan myös apua ja tukea.

Kokemus oikeudenmukaisuudesta, tasapuolisuudesta, osallisuudesta ja luottamuksesta

Yhteistä vanhemmuutta tukee se, että vanhemmat eivät tunne epäoikeudenmukaisuutta lasten asioihin tai taloudellisiin asioihin liittyvissä ratkaisuissa. Systeemin on tunnettava oikeudenmukaiselta ja vanhemmuuden tasapuoliselta. Hyvää yhteistyövanhemmuutta ei edistä, että toinen vanhempi kokee vaikutusmahdollisuutensa vähäisiksi lapsen asioissa. Molemmilla vanhemmilla tulee olla valtaa ja vastuuta eli perusta kunnossa oikeudenmukaisuuden kokemuksille.

Etenkin ristiriitaisissa erotilanteissa vaikeudet tai koettu epäoikeudenmukaisuus elatusavun maksamisessa sekä lapsen huollossa ja tapaamisessa voivat kietoutua yhteen solmuksi ja kärjistyä molemminpuoliseksi painostukseksi. Tapaamisten osalta riitoja aiheuttavat mm. molemminpuoliset kokemukset siitä, että tapaamisia on liian vähän ja, kun niitä halutaan lisää, toinen osapuoli ei siihen suostu. Juuri tämä, lapsen suhteen säilyminen toiseen vanhempaan, nähdään haasteelliseksi ja ristiriitoja aiheuttavat vanhempien erilaiset intressit ja näkemykset lasten tapaamisten ja asumisen osalta.

Vanhempien suhteen laatu määrittää pitkälti sen, miten etävanhempi voi toteuttaa vanhemmuuttaan. Eron jälkeen lähivanhemman rooli korostuu etävanhemman jäädessä usein toissijaisemmaksi. Etävanhemman asemaan tulisi kiinnittää nykyistä enemmän huomiota, jotta lapselle turvattaisiin täysipainoinen suhde molempiin vanhempiin ja molemmille vanhemmille yhtäläinen mahdollisuus toimia vanhempana eron jälkeen. Etävanhemman roolin edistämiseksi yhteydenpidon tukeminen ja yhteisvastuullisuuden korostaminen sekä mahdollisesti myös etävanhemman roolin tarkempi määrittely voisi olla tärkeää.

Tärkeitä ovat myös luottamus ja rehellisyys. Kun äidit ja isät toteuttavat vanhemmuuttaan eron jälkeen eri ajassa ja paikassa, kysymys luottamuksesta ja sen edistämisen keinoista tulee tärkeäksi.

Uudet puoliset

Eron jälkeisessä tilanteessa on tärkeää, että vanhempien uudet elämäntilanteet ja uudet kumppanit mahdollistavat yhteistyön entisen puolison kanssa. Myös uudelta kumppanilta vaaditaan avarakatseisuutta lasten hyväksi tehtävän tiiviin yhteistyön suhteen. Tunnustetaan, että vanhemman ja lapsen välinen side menee uuden suhteen edelle.

Uusien perherakenteiden ja ihmissuhteiden syntyminen oman lapsen ympärille ei kuitenkaan aina ole helppoa, eikä uusien kumppaneiden mukaantulo välttämättä suju ongelmitta hyvissäkään eroissa. Entinen puoliso ei välttämättä pysty suhtautumaan uuteen parisuhteeseen hyvin, mikä voi aiheuttaa ristiriitoja vanhempien välille ja vaikeuttaa lapsen edun mukaista yhteistyötä.

Uusperheen arki saattaa viedä liikaa aikaa etävanhemman kahdenkeskisestä ajasta muualla asuvan lapsen kanssa. Joskus tuoreissa uusperhetilanteissa lapsella ei ole enää lainkaan omaa aikaa oman isän tai äidin kanssa. Eron jälkeen lapsi tarvitsee omaa aikaa biologisten vanhempien kanssa.

6.4. Lapsen selviytymistä ja hyvinvointia tukevat ja estävät tekijät

Lapsilla erokokemukseen ja erosta selviytymiseen vaikuttaa erityisesti se, miten ero käytännössä toteutetaan, miten elämä eron jälkeen järjestetään ja millaiseksi vanhempien keskinäinen sekä lapsen ja vanhempien välinen suhde muodostuu.

Lapsen erosta selviytymisen ja hyvinvoinnin mahdollistuminen edellyttää ainakin:

- ▶ Eron käytännön toteuttamista lapsen edun näkökulmasta
- ▶ Vanhempien yhdessä toteuttamaa vanhemmuutta, yhteistyötä, vuorovaikutusta ja riitelemättömyyttä
- ▶ Lapsen mahdollisuutta säilyttää yhteys molempiin vanhempiin, läheisiin ja laajempaan sosiaaliseen verkostoon
- ▶ Eron käsittelemistä lapsen kanssa
- ▶ Lapsen osallisuutta ja suojelua
- ▶ Lapsen ominaisuuksien ja tunteiden huomiointia sekä lapsen tukemista erossa

Eron käytännön toteuttaminen lapsen edun näkökulmasta: muutosten vähäisyys ja mahdollisimman tavallisen ikätasaisen arjen mahdollistuminen

Lapsena koetulla vanhempien erolla voi olla kauaskantoiset seuraukset lapsen hyvinvoinnille, joten sillä, miten vanhemmat eron käytännössä hoitavat on lapselle suuri merkitys. Merkityksellisimpiä tekijöitä lasten selviytymisessä on millaiset kasvuolosuhteet ja puitteet vanhemmat pystyvät tarjoamaan lapsille eron jälkeen.

Ihanteellisinta olisi, jos vanhemmat yhdessä pohtisivat, miten tukea lapsen hyvinvointia muutostilanteessa. Muutosten määrän minimointi sekä vakaana pysyvien elämänalueiden mahdollisimman suuri määrä auttavat sopeutumaan uuteen elämäntilanteeseen. Vanhempien eron ollessa tuore on hyvä pyrkiä säilyttämään lapsen olosuhteet mahdollisimman stabiilina eli eron lisäksi tehdään niin vähän muutoksia lapsen elämään kuin mahdollista.

Lapsen etua ajattelevalla vanhemmalla lapsen tarpeet menevät omien tarpeiden edelle ja vanhempi pyrkii luomaan lapselleen mahdollisimman turvalliset ja vakaat kasvuolosuhteet. Tämä tarkoittaa sitä, että lapselle annetaan aikaa sopeutua eron tuomiin muutoksiin ennen kuin elämään tuodaan esimerkiksi uusia perheenjäseniä tai muutetaan.

Lapsen edun mukaan toimimiseen liittyy suunnitelmallisuus ja harkinta erityisesti asuinpaikan suhteen. On tärkeää, että asumisjärjestelyt tehdään lapsen parhaaksi. Lapsen edun mukaista on säilyttää sama asuinpaikka tai alue, koulu ja päiväkotiki (mikäli tilanne on ollut lapsen edun mukainen). Lapsen kannalta on myös helpompaa, jos vanhemmat asuvat lähekkäin.

Eron liittyviä ratkaisuja tehdessään, vanhempien on tärkeä miettiä yhdessä, miten lapselle tärkeät asiat, kuten kaverit ja harrastukset, voisivat säilyä. Lapset, jotka muutossa menettävät aikaisemmat ystävänsä, kokevat/voivat kokea uusien ystävyssuhteiden solmimisen vaikeaksi. Arjen tavalliset rutiinit ja niiden elämään tuoma selkeys sekä vanhempien niitä kohtaan osoittama kiinnostus tukevat lasta erotilanteessa.

Myös vanhempien hyvä taloudellinen tilanne vaikuttaa positiivisesti koko perheen selviämiseen erotilanteessa. Etävanhemman taloudellisella tuella on todettu olevan yhteys myös lapsen hyvinvointiin.

Runsaat ja stressaavat elämänmuutokset sekä lapsen tarpeiden huomiotta jättäminen vaikeuttavat erosta selviytymistä. Erityisesti pitkään jatkuvat taloudelliset vaikeudet heijastuvat lapsen hyvinvointiin. Taloudellinen huono-osaisuus on keskeisessä asemassa lasten eron liittyvissä kokemuksissa. Ne lapset, jotka tiedostavat ja kokevat taloudellisen tilanteen huonontuneen, kokevat eron negatiivisemmin. Köyhyys koetaan rankaksi.

Vanhempien yhdessä toteuttama vanhemmuus, yhteistyö, vuorovaikutus ja riitelemättömyys

Vanhempien erosta selviytymisellä on huomattava merkitys sille, miten lapset erosta selviytyvät ja eron jälkeiseen elämään sopeutuvat. Lapsi hyötyy erotilanteesta siitä, että vanhemmat voivat hyvin. Vanhempien sopeutuminen tilanteeseen ja kyky vanhemmuuteen yhteistyössä toisen vanhemman kanssa, on lapsen hyvinvoinnin kannalta tärkeää. Lasten pahaa oloa helpottaa huomattavasti, mikäli vanhemmat kykenevät tasavertaisista lähtökohdista tekemään yhteistyötä ja keskittämään yhteiset voimavaransa lasta koskevaan päätöksentekoon. Vanhemmat ja heidän yhteistyökykynsä vaikuttavat voimakkaasti siihen, kuinka paljon lapsi eron yhteydessä kokee sosiaalista stressiä ja kuinka paljon hän menettää sosiaalista pääomaa.

Eroamisen kielteisiä vaikutuksia lapseen voidaan vähentää huomattavasti, jos vanhemmat kykenevät suunnittelemaan eroa yhdessä, ymmärtävät ja kantavat yhteisen vastuun lasten hyvinvoinnista, pakkottavat itsensä korrektiin vuorovaikutukseen sekä kunnioittavat, arvostavat ja tukevat toistensa vanhemmuutta. Erolla yllättämisessä on kysymys liiton aikaisesta pelistä, joka voi yhteisen vanhemmuuden ja lasten näkökulmasta olla hyvin tuhoisaa. Hyvä ero vaatii yhteistä työtä ja sen ymmärtäminen hyödyttää ennen kaikkea lapsia. Suorin tie auttaa lasta on auttaa vanhempia kohti sovintoa. Päästessään sovintoon vanhemmat helpottavat lastensa oloa huomattavasti. Vanhemmille tulisi tarjota tukea sovintoon pääsemisessä.

Ero onnistuu lasten kannalta paremmin, jos vanhemmat keskinäisistä ristiriidoistaan huolimatta pystyvät yhdessä sopimaan lastensa asioista. Lapset kestävät paljon, jos heidän perusluottamuksensa siihen, että vanhemmat yhdessä haluavat hänen parastaan, ei horju. Lasta suojaa se, että hän näkee vanhempiensa olevan yhteistyökykyisiä ja pystyvän luottamaan toistensa vanhemmuuteen. Perheenjäsenten yhteistoiminnan toimivuus, laatu ja laajuus auttavat sopeutumista uuteen elämäntilanteeseen. Vanhempien toimivat välit antavat tilaa lasten toimijuudelle, mahdollisuudelle ilmaista omia mielipiteitä ja ajatuksia asioiden järjestämisestä sekä perhesuhteiden ylläpitämisestä.

Jos vanhemmat suhtautuvat toistensa ajatuksiin myönteisesti ja tekevät yhteistyötä lasten arkisissa asioissa, auttaa se lasta ylläpitämään suhdetta molempiin vanhempiin. Hyvät ja selkeät vuorovaikutustaidot helpottavat kanssakäymistä. Eron jälkeen on tärkeää, että vanhemmat ovat samoilla linjoilla kasvatuksessa ja lapsen elämää koskevien asioiden järjestämisessä. Yhteinen linja tuo lapsen elämään turvalliset rajat ja antaa lapselle luvan olla tavallinen lapsi erosta huolimatta. Paras tapa auttaa lapsia selviytymään erosta on esiintyä yhteisenä rintamana lasta koskevissa asioissa ja pitää lapset poissa riitojen keskiöstä.

Lapsille vahingollisinta on vanhempien välinen jatkuva konflikti ja eroprosessin sujumattomuus eri osapuolten näkökulmasta. Tärkeää on, että aikuiset eivät riitele, eivätkä puhu pahaa toisistaan lasten kuulen ja lapsia ei kuormiteta aikuisten huolilla. Vanhempien tulisi kyetä puhumaan asiallisesti lasta koskevista asioista.

Kaikista tekijöistä selkeästi eniten lasten psyykkistä hyvinvointia vähentävät vanhempien riitely lasten läsnä ollessa ja perheväkivalta. Vakava oireilu näyttää olevan yhteydessä lapsen tai nuoren reagoitapoihin vanhempien ongelmiin. Lapsen aktiiviset reagoitavat vanhempien ongelmiin ovat heille kuormittavampia kuin passiivinen vetäytyjän rooli. Vanhempien tulee viestiä selkeästi lapsilleen, ettei ole heidän asiansa kantaa huolta, saati valita puolta tai yrittää ratkoa vanhempien välisiä ristiriitoja. Tieto on oleellinen tueksi myös eron jälkeiseen vanhemmuuteen. Eron jälkeen vanhempien tulee toimia niin, että lasten on mahdollista asemoitua vanhempien ristiriitojen ulkopuolelle.

Usein aikuiset unohtavat erotilanteessa, kuinka paljon lapset asioita huomaavat ja ymmärtävät. Lapsi yleensä aistii, että jotain on vialla. Vanhempien kyky ymmärtää lasten tilanne, on lasten näkökulmasta keskeistä vanhempien erotessa.

Mahdollisuus yhteyden säilyttämiseen molempiin vanhempiin, läheisiin ja laajempaan sosiaaliseen verkostoon

On oleellista, että vanhemmat yhdessä tukevat lapsen suhdetta molempiin vanhempiin ja ymmärtävät perhesuhteiden merkityksen lapsen elämässä. Vanhemmilla on iso merkitys siinä minkä laatuiseksi lasten perhesuhteet eron jälkeen muotoutuvat. Sellaiset huoltajuusjärjestelyt, jotka tukevat lapsen kehitystä, ovat yhteydessä vanhempien keskinäisen luottamuksen rakentumiseen. Lasta suojaaa se, että erotilanne ei lukkiudu lapselle liikkumattomaksi joko-tai-tilanteeksi, vaan sekä-että-tilanteeksi. Läheinen suhde kumpaankin vanhempaan vähentää myös lapsen lojaliteettiongelmaa.

Parhaiten erosta selviävät lapset, joilla on luonteva, luotettava, säännöllinen ja merkityksellinen suhde molempiin vanhempiin: ts. lapsi tuntee, että hänellä on koti molempien luona, muualla asuva vanhempi pitää säännöllisesti yhteyttä sekä lapsen kanssa asuva vanhempi tukee ja ylläpitää lapsen suhdetta toiseen vanhempaan. On tärkeää, että vanhempien tunteet lasta kohtaan eivät muutu erossa. Lapsi tarvitsee molempia vanhempia ja molemmilla vanhemmilla on erilaiset ja toisiaan täydentävät merkitykset lapselle. Kumpikaan ei voi korvata toisiaan. Lapsella tulee olla mahdollisuus ja oikeus säilyttää positiivinen kuva kummastakin vanhemmastaan.

On merkityksellistä, että molemmat vanhemmat osallistuvat lapsen elämään eron jälkeen. Vanhojen toimintatapojen muuttaminen vaatii vanhemmilta aitoa halua muutokseen sekä kiinnostusta lasten elämästä ja vanhempiana olosta. Vanhempien on tärkeä tukea lasta yhteydenpidon säilymisessä ja osoitettava, että erosta huolimatta haluavat viettää aikaa nuoren kanssa. Vanhemmilta on hyvä löytää myös joustoa ja ymmärrystä tapaamisten järjestämisessä esim. kavereiden näkemisen ja harrastusten kohdalla.

Lasten negatiivisiin kokemuksiin erosta liittyy se, että lapset eivät luottaneet suhteen säilyvän etävanhempaan tai lapset ovat huolissaan jommastakummasta vanhemmasta ja tämän selviytymisestä.

On lapsen edun mukaista, että hänelle merkityksellisten ihmissuhteiden säilyminen turvataan. Lapselle on tärkeintä, että hänellä säilyvät riittävän hyvät entiset ihmissuhteet ja kyky solmia uusia ihmissuhteita. Parhaiten erosta selviävät lapset, joiden vanhemmat ja sukulaiset säilyttävät kohteliaat välit, puhuvat arvostavasti toisistaan ja välttävät kritisoimasta toista lapsen kuullen.

Voidaksemme tukea lapsia meidän on välttämätöntä kehittää ja kannustaa sellaiseen sosiaaliseen kanssakäymiseen ja sukulaisuuden kulttuuriin, jota ylläpidetään huolimatta siitä, että aikuisten parisuhteita päättyy ja uusia alkaa. Vanhempien eron kokeneen lapsen ja nuoren kannalta ei ole yhden tekevää, miten perheen lähipiiri, sukulaiset, ystävät ja kummit eroon suhtautuvat. Lapset hyötyvät viesteistä, jotka kertovat hänen olevan tärkeä riippumatta siitä, miten aikuisten parisuhteille käy.

Vanhempien ero verottaa lapsen sosiaalista pääomaa sitä enemmän, mitä pahemmin se rikkoo ihmissuhteita. Lasten sosiaalinen pääoma voi kaventua, jos vanhemmat eivät pidä huolta siitä, että lapsen suhteet hänelle tärkeisiin ihmisiin säilyvät ennallaan myös eron jälkeen.

Eron käsitteleminen lapsen kanssa

Se, miten erosta kerrotaan ja miten eroa käsitellään lapsen kanssa, vaikuttaa erosta selviytymiseen. Emotionaalinen avoimuus sekä asioista rehellisesti ja avoimesti puhuminen auttaa asian käsittelemisessä ja stressaavaan tilanteeseen sopeutumisessa. Lasta auttaa huomattavasti, jos hän voi saada tietoja tulevasta erosta sekä käsitellä niitä ja omia tunteitaan avoimesti. Vanhempien tulisi olla lapsen tukena ja antaa hänelle mahdollisuus tulla kuulluksi. Hyvä keskusteluyhteys auttaa selviytymään erosta.

Lasta helpottaa, kun hän tietää, mitä muutoksia elämässä on tapahtumassa ja miten hän voi niihin vaikuttaa. Lapsille on tärkeää, että heille kerrotaan, mitä on tapahtumassa, mitä erosta konkreettisesti seuraa, miksi muutokset ovat tapahtumassa ja tarpeellisia sekä mistä saa tukea. Parhaiten erosta selviävät lapset, joita on pidetty ajan tasalla eron suhteen (miksi erotaan, milloin se tapahtuu ja mitä siitä seuraa) ja joiden omaa tilannetta on käyty läpi konkreettisesti (mahdollinen asunnon muutos ja muut muutokset, toisen vanhemman tapaamisjärjestelyt). Jos näin ei tehdä, lapsi täyttää aukkokohdat omilla mielikuvillaan, jotka voivat olla pelottavia.

Lapsen selviytymistä tukee se, että hänelle annetaan tietoa tapahtumista ikä- ja kehitystason mukaisesti. Vanhempien käyttämän puheen tulee olla sellaista, minkä lapsi voi ymmärtää. Luottamusta lisää myös perheen avoin ilmapiiri, keskinäinen huolenpito, mahdollisuus erimielisyyksien esille tuomiseen sekä kohtaaminen. On tärkeää, että vanhemmat ovat asiallisia erosta puhuessaan: lapsi ei ole sovittelija tai kannattelijaa, eikä halua ottaa puolia. Perheenjäsenten vuorovaikutustaitojen ja keskusteluyhteyden vahvistaminen on tärkeää. Riittävän vahva vanhemmille annettu tuki suoja lasta.

Kriisissä olevan lapsen auttaminen perustuu siihen, että hän voi kokea vahvaa kunnioitusta omana yksilönään ja persoonanaan. Lapsi tarvitsee sellaista luottamuksellista ja turvallista vuorovaikutusta aikuiseen, jossa ei ole pakon ilmapiiriä, vaan lapsella on mahdollisuus edetä omaa vauhtiaan tuskallisten tunteiden esille tuomiseen ja sitä kautta työstämiseen. Lapsella tulee myös olla aikaa miettiä ja sisäistää asioita, jotta voi muodostaa oman mielipiteen ja kysyä epäselviä asioita.

Aikuisten vastuulla on asioiden esilletuominen ja kannustaminen asioista puhumiseen. Erosta kertomisessa on tärkeää, että vanhemmat sopivat yhdessä siitä, mitä ja miten erosta lapsille kerrotaan (yhteinen erotarina) sekä se, että vanhemmat kertovat erosta yhdessä. Turvallisuuden tunteen säilymiseksi on tärkeää, että vanhemmat antavat lapsen kuulla, että hän on rakastettu, häntä ei hylätä ja hän saa rakastaa ja säilyttää molemmat vanhemmat. Vanhempien tulee kantaa vastuu omista teoistaan, joten heidän täytyy vastata lasten kysymyksiin ja olla halukkaita keskustelemaan erosta tarvittaessa useita kertoja.

Vanhempien erossa on kuitenkin myös asioita, joissa lapset eivät halua olla osallisina. Lapsilla pitää olla oikeus vaikuttaa oman osallistumisensa laajuuteen. Vanhempien tulee suojella lapsiaan tietyiltä asioilta, kuten vanhempien välisen kiistan sisällöltä. Lapsilta ei myöskään tule kysyä suoraa kannanottoa siihen, kumman luona hän haluaa asua. Lapsia ei tule laittaa päättämään asioista.

Lapsilla ei kuitenkaan useinkaan ole valinnanvaraa, vaan heille kerrotaan erosta vanhempien valinnan tai kykyjen mukaan ja heidän oletetaan tyytyvän saamaansa informaatioon. Lapsista tuntuu erityisen hämmäntävältä, jos vanhemmat eivät käsittele asiaa heidän kanssaan. Puhumattomuuden kulttuuri muodostuu helposti käyttäytymismalliksi ja on nuoria, joilla ei ole ketään, joille puhua. Puhumattomuus ei helpota lapsen oloa, vaan voi pahentaa huolen ja epätietoisuuden määrää. Epätietoisuus ja epävarmuus tulevista tapahtumista voi nousta kriisistä selviytymisen esteeksi. Lasten negatiivisiin erokokemuksiin kuuluu se, että ero tapahtuu varoittamatta ja keskustelematta lapsen kanssa, mikä yleensä järkyttää lasta.

Lapsen osallisuus ja suojele

Lapsen osallisuus vanhempien eroon liittyvissä ja toimijuus itseään koskevissa asioissa tukee elämänlaatua ja hyvinvointia ja siten myös eron aiheuttamista muutoksista selviytymistä. Selviytyminen muuttuneissa elämäntilanteissa on helpompaa lapsille, jotka ovat osallisina muutosta koskevissa keskusteluissa ja saavat itse jossain määrin vaikuttaa asioiden järjestymiseen. Lapset, jotka eivät ole olleet osallisina muutoksia (esim. muuttoa) koskevissa neuvotteluissa, kokevat muutokset vaikeammiksi tai haasteellisemmiksi.

Osallisuuden keskeisiä ulottuvuuksia ovat lapsen tunne osallisuudesta ja mahdollisuus valita onko osallinen vai ei. Osallisuuden toteutumisen kannalta keskeistä on myös hyvä vuorovaikutussuhde vanhempien kanssa, riittävä tiedon saanti ja lapsen ajan tasalla pitäminen, lapsen kuulluksi tuleminen, mahdollisuus ilmaista oma mielipide, näkemysten ja tarpeiden huomioon ottaminen ja päätöksenteossa mukana oleminen sekä mahdollisuus sopivaan valtaan ja vastuuseen. Keskeistä on myös lapsen painostamattomuus ja luottamus sekä mahdollisuus saada apua ja tukea (autetuksi tuleminen) ja mahdollisuus miettiä asioita rauhassa.

Hyvässä vuorovaikutussuhteessa mahdollistuu lapsen toimijuus ja osallisuus monella tasolla. Mitä enemmän vuorovaikutusta vanhemmilla ja lapsilla on, sitä myönteisemmin lapsen suhtautuvat perheeseen ja sitä parempi on hyvinvointi. Perheissä lapsen toimijuus on vahvasti riippuvainen suhteista perheen aikuisiin ja siihen, miten aikuiset antavat tilaa lapsen toimijuudelle. Lapset tarvitsevat aikuisen luvan, tuen ja avun toimijuudelleen.

Lapsen ei kuitenkaan tarvitse tietää kaikkea vanhempien erosta, eikä lapsen osallisuus perhesuhteissa saa johtaa siihen, että heidät laitetaan valitsemaan tai päättämään asioista. Lasta on suojeltava liialta vastuuttamiselta. Lapsen oikeus suojelemaan ja erityiseen huolenpitoon ei saa vaarantua. Lapsi arvostaa kuulluksi tulemistä mutta myös sitä, että vanhemmat tekevät lopullisen päätöksen asiasta. Lapsella pitää olla oikeus vaikuttaa oman osallisuutensa laajuuteen. Suojeleminen ei kuitenkaan ole osallisuuden vaihtoehto, eikä osallisuus suojeleminen vaihtoehto. Lapsen oikeuksien sopimuksessa osallisuudelle esitetään selkeät ja vahvat perusteet.

Lapsen ominaisuuksien ja tunteiden huomiointi sekä lapsen tukeminen erossa

Vanhempien ero ei lasten kokemana näyty vain yhdellä tavalla. Myös saman perheen sisällä lapset voivat kokea ja nähdä tilanteen hyvin eri lailla. Lapsen yksilöllinen huomiointi ja auttaminen tukevat selviytymistä. Lapset tarvitsevat erilaisia ratkaisuja selviytyäkseen erosta. Vanhemman kyky asettua lapsensa asemaan ja pohtia tilanteita hänen näkökulmastaan auttaa ja tukee lasta.

Lapsen selviytymistä ennustavat ja helpottavat vanhempien kyky nähdä lapsi ikätasonsa mukaisena sekä kyky huomioida lapsen persoonalliset ominaisuudet, kuten sosiaalinen kypsyyt, temperamentti, tuskan määrä sekä kyky hyödyntää omaa kapasiteettia ja ihmishuhdeverkostoa. Selviytymistä helpottavia tekijöitä ovat myös lapsen ominaisuuksien mukaisten stressinhallinta- ja selviytymiskeinojen käyttö. Näitä ovat eri lapsilla erilailla mm. vanhemmilta saatava huolenpito ja tuki, sisarukset, kaverit, mahdollisuus keskustella saman kokeneiden kanssa, yksinolo, harrastukset, kirjoittaminen, itsensä toteuttaminen, mielikuvitus, leikki ja sadut.

Riittävän vahva vanhempien tuki suojaa lasta. Eron vaikutukset riippuvat siitä, kykeneekö vanhempi riittävään vanhemmuuteen ja lapsen huomioimiseen oman elämänkriisin keskellä, vai joutuuko lapsi ottamaan huolen- ja vastuunkantajan roolin. On lapsen etu, että hän saa olla lapsi. Jos lapsi joutuu pysyvästi vanhemman asemaan, se vaikeuttaa hänen psyykkistä kasvuaan ja kehitystään sitä kautta, että lapsella ei näin ole mahdollisuutta elää omaa kehityspsykologista elämäänsä. Lapsen ääni, tarpeet ja tunteet näyttävat kuitenkin usein hukkuvan aikuisten tarpeiden alle.

Ulkopuolisen avun ja tuen tarve vaihtelee. Vanhempien tulee pohtia lapsen tarvetta ja valmiutta saada ulkopuolista apua sekä huolehtia siitä, että lapsi pääsee tarvittaessa avun piiriin. Eroamisen kielteisiä vaikutuksia voidaan vähentää huomattavasti, jos vanhemmat pysähtyvät lapsen tilanteeseen ja ymmärtävät hakea apua. Jos elämään liittyy paljon riitelyä ja traumaattisia kokemuksia, on ammativun hakeminen erityisen tärkeää. Myös monet vanhemmat tarvitsisivat apua kyetäkseen tukemaan lapsiaan muuttuvassa perhetilanteessa.

Vanhempien eron liittyvien tunteiden käsittely on tarpeellista selviytymisen tukemisessa. Lapsella on tarve saada tilaa kertomuksilleen vanhempien eron herättämistä kokemuksista. Lasta auttaa huomattavasti, jos hän saa käsitellä eroa ja omia tunteitaan avoimesti ja rauhassa. Parhaiten erosta selviävät lapset, joiden tunteet on otettu huomioon ja jotka ovat voineet käsitellä vihan, surun, tuskan, heikkouden, ikävän ja pettymyksen tunteita. Lapsen huomiointi vaatii kykyä pysähtyä, nähdä ja puuttua sekä tarjota lapselle tila tulla nähdyksi ja kuulluksi.

Lapsen voimavarat ovat suojaavia tekijöitä. Lapset, joilla on paljon voimavaroja, selviävät muita paremmin eron kaltaisista vaikeista elämäntilanteista. Lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaavia voimavaroja ovat mm. vanhempien antama tuki (emotionaalinen tuki, käytännön apu, ohjaus, valvonta, roolimallit) sekä vanhempien sosiaalis-taloudelliset resurssit. Lasta suojaavat myös sosiaalisten taitojen ja muutoskyvyn vahvistaminen, terve omanarvontunne, kunnioitus sekä toivon ylläpitäminen. Vanhemmat voivat vaalia toivon tunnetta ja vahvistaa ajatusta, että asioista selvittää yhdessä vaikka nyt on paha olla. Toivottomuus on hälytysmerkki, johon tulee reagoida.

6.5. Eroauttamisen lähtökohtia

Juha Hämäläinen ja Heikki Koiso-Kanttila (2012) haastavat toimintakäytäntöjämme seuraavasti:

”Suomessa eropalveluista päättävät tahot näyttäisivät ajattelevan, että valtaosa perheistä kykenee eroamaan itsenäisesti, omin voimin ja taidoin ilman, että kukaan joutuu kärsimään. Eron katsotaan merkitsevän ulkopuolista apua edellyttävää riskiä ainoastaan erittäin pienelle osalle eroperheitä, eikä palveluita ole välttämätöntä laajentaa ja monipuolistaa kaikkia perheitä koskeviksi.”

”Eroperheiden enemmistön avuntarpeen aliarviointi ei saa oikeutusta tutkimustiedosta. Myös ns. tavalliset eroperheet voivat tarvita ja hyötyvät ulkopuolisesta avusta. Myös näissä perheissä lasten resurssit ja hyvinvoinnin osatekijät voivat heiketä ainakin tilapäisesti. Vanhempien kyky tai kyvyttömyys selvittää erosta ja lapsen tarpeiden huomioiminen tai laiminlyönti ei välttämättä näy ulospäin ja vaikutukset ilmenevät usein viiveellä.”

”Ei voida etukäteen tietää, miten yksittäinen perhe tulee erossa toimimaan ja selviytymään - kriisiytykö vanhempien suhde, heikkeneekö vanhemmuus, vaarantuuko lapsen hyvinvointi, terve kehitys tai elatus. Lapsen ja vanhemmuuden riskien arviointi voisi olla helpompaa, jos kaikki eroperheet saataisiin palvelujärjestelmän piiriin, jolloin perheen olosuhteita ja vuorovaikutusta, lapsen riskitekijöitä, vanhemmuutta ja vanhempien yhteistyökykyä pystyttäisiin havainnoimaan ja arvioimaan. Vanhempien ja ammattilaisten huolien ja arvioiden pohjalta perheneuvola-, sovittelu-, vertaistuki- ja terapiapalveluita voitaisiin tehostetusti tarjota perheille, joiden mahdollisuudet selvittää erosta lasta ja vanhemmuutta vahingoittamatta huolestuttavat.”

Myös yhdysvaltalaiset tutkijat Wallerstein, Lewis ja Blakeslee (2007) ovat todenneet, että jos aiomme parantaa avioerokulttuuriamme, on tarjottava palveluja eroaville pareille. Vanhemmille pitäisi olla paikka, jossa he voivat keskustella lastensa tulevaisuudesta eron jälkeen pitkällä tähtäimellä. Vanhemmille tulisi kertoa edessä olevista muutoksista ja heidän tulisi saada keinoja suojella lapsiaan. Eroavien pariin pitäisi saada perehdytys yhteiseen vanhemmuuteen ja siihen, miten asiat voidaan järjestää lapsen etujen mukaisesti. *Jos perheessä on suuria ristiriitoja ja väkivaltaa, sen jäsenet tarvitsevat räätälöityä tukea ammattilaisilta.*

Eri tutkijat ja asiantuntijat kommentoivat vallitsevaa eroauttamisjärjestelmäämme ja sen kehittämistarpeita muun muassa seuraavasti:

Eropalvelujen riittämättömyys merkitsee lapsille kehityksellistä ja mielenterveydellistä riskiä. Nykyisessä tilanteessa jäävät lasten eronjälkeiset lähisuhteet ja elinolot usein riippumaan vanhempien henkilökohtaisista edellytyksistä järjestää elämänsä ja keskinäissuhteensa eron jälkeen. Jos lapsen tarpeet otetaan vakavasti, täytyy kehittää ja ottaa käyttöön sellaisia uusia toimintakäytäntöjä, joilla vältetään lasten joutuminen vanhempien välisten riitojen keskelle ja kohteeksi. Riitelyn sijaan tarvitaan lisää sovintoa rakentavia palveluja.

Perheiden tukemiseksi kaivataan nykyisten palvelujärjestelmien ja auttamiskäytäntöjen uudistamista, uusia eropalveluja ja menetelmiä sekä jo kehitettyjen hyvien käytäntöjen laajempaa käyttöönottoa. Palveluja tulisi suunnata eron varhaiseen vaiheeseen.

Erotilanteessa olevien vanhempien tukemiseksi on saatava toimivampia, yhtenäisempiä ja velvoittavampia käytäntöjä sekä selkeämpiä malleja. Myös erilaisten eroneuvontapalvelujen sekä julkisen ja kolmannen sektorin välisen yhteistyön ja palveluohjauksen kehittäminen olisi tärkeää. Sopimuskäytäntöjen ja sovintotyöskentelyn kehittämällä olisi suuri merkitys lasten ja vanhempien selviytymiseen ja hyvinvointiin, huoltoriitojen ehkäisyyn ja laajemmin koko yhteiskuntaan. Kehittäminen palvelisi myös uusintasopimisen ennaltaehkäisyä, vähentäisi etävanhemman katoamisen uhkaa ja tapoamisten jäämistä arvailujen varaan.

Keskeiseksi palvelujärjestelmän haasteeksi nousee perheiden tukeminen vanhempien erotilanteessa. Lapsen edun mukaiseen toimintaan sitoutuminen ei aina onnistu ilman ulkopuolista apua. Jos vanhemmat saavat riittävää tukea itselleen parisuhteen päättyessä, se auttaa myös lapsia. Myös lapsille suunnattua omaa tukea ja tukimuotoja lapsen suojelemiseksi tulisi olla huomattavasti enemmän tarjolla. Lapsi tarvitsee auttavia tukihenkilöitä ennen ja jälkeen vanhempien eron etenkin, jos vanhempien voimavarat ovat ääriarjoilla ja tukea ei löydy kotoa. Erotilanteissa ja niihin liittyvissä ratkaisuisissa perheiden ja erityisesti lasten asema tulee arvioida aina tapauskohtaisesti. Perheiden tuen tarpeet voivat olla monenlaisia.

Eri yhteyksissä on havaittu, että kaikki eroavat tarvitsevat jonkinlaista apua tai tukea. Tuen tarve on kuitenkin yksilöllistä ja vaihtelevaa siinä mielessä, että ihmiset eroavat sen suhteen, millaista apua ja tukea, mistä tai keneltä, miten, missä vaiheessa, kuinka paljon ja miten pitkään he apua tarvitsevat. Eroa on myös siinä, miten tukea ja apua osataan, ymmärretään, halutaan tai uskalletaan hakea sekä millaista apua yleensä on tarjolla. Myös kyky vastaanottaa tietoa erokriisin eri vaiheissa voi vaihdella.

Eroamisen kielteisiä vaikutuksia vanhemmuuteen ja ennen kaikkea lapsiin voidaan vähentää huomattavasti, mikäli vanhemmat tiedostavat oman avun ja tuen tarpeensa sekä ymmärtävät hakea apua. Moni on jälkepäin arvioinut, että olisi ollut tärkeä hakea apua erokriisiin ja, että olisi erotilanteessa tarvinnut enemmän tukea kuin sai tai ymmärsi hakea. Ulkopuolisen avun mahdollisuus erotilanteessa nähdään yleensäkin tärkeäksi. Oikeaan aikaan ja oikealla tavalla saatu tieto myös usein vaikuttaa ja voi saada pohtimaan omaa toimintaa ja toimimaan uudella tavalla.

Vanhempien tuen ja avun tarve erotilanteissa näkyy myös päivähoiton ja koulun tyypisissä peruspalveluissa. Erotilanteet kuormittavat myös lasten ja perheiden palveluissa olevia työntekijöitä. Erotyöskentelyn kehittämisessä yhdeksi tavoitteeksi onkin noussut peruspalveluiden työntekijöiden valmiuksien vahvistaminen kohdata ja tukea erotilanteessa olevia perheitä.

Lapsiperheiden elämää tukevat palvelut ja erokriisipalvelut tulisi nähdä yhtenä ketjuna, jossa osien toimivuus vahvistaa yhteistä tavoitetta. Tavoitteena tulisi olla kuntien ja järjestöjen sekä muiden palveluntuottajien välisen yhteistoiminnan edistäminen eropalvelujen tuottamisessa ja yhteensovittamisessa.

Luvun 6.5. lähteet: Aapola-Kari ym. (2012); Antikainen (2004 ja 2007); Broberg ja Hakovirta (2009); Haavisto, Bergman-Pyykkönen, Karvinen-Niinikoski (2014); Hyppänen (2013); Hämäläinen (2011 ja 2012); Hämäläinen ja Koiso-Kanttila (2012); Inkilä ja Paavilainen (2013); Kaakkurivaara (2015); Karttunen (2010); Karvinen-Niinikoski, Kääriäinen ja Haavisto (2012); Kauppinen (2013); Kehikko -hanke (2011); Kiiänmaa (1994); Koiso-Kanttila (2009); Koskela (2008); Kääriäinen (2008); Kääriäinen, Hämäläinen ja Pölkki (2009); Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010); Linnavuori (2007); Luokkanen (2015); Mahkonen (2008); Makkonen, A. (2009); Meritie, Pitkänen ja Ketonen (2013); Mykkänen-Hänninen ja Kääriäinen (2009); Palmunen (2009); Rummukainen (2007); Vaaranen (2013); Väyrynen (2008); Wallerstein, Lewis ja Blakeslee (2007)

6.6. Ajatuksia ja välineitä eroauttamisen työkäytäntöihin vanhempien ja lasten tukemisessa

6.6.1. Vanhempien tuen tarve ja tukeminen erotilanteessa

Eropalveluja, tukea ja apua, neuvoja, välineitä, paikkoja ja kuuntelijaa tarvitaan erityisesti:

- ▶ Eron jälkeisen yhteisen vanhemmuuden mahdollistumiseen ja toteutumiseen sekä hyvien toimintakäytäntöjen löytämiseen
- ▶ Eroprosessin onnistuneeseen läpikäymiseen sekä hyvän eron toteuttamiseen käytännössä
- ▶ Eron ja siihen liittyvien tunteiden, vaikeuksien, huolien ja kokemusten käsittelyyn
- ▶ Eroon liittyviin käytäntöihin, sopimusten laatimiseen sekä eron juridisiin ja taloudellisiin asioihin
- ▶ Uuteen perhetilanteeseen sopeutumiseen sekä vanhemmuuden uudelleen muotoutumiseen
- ▶ Lasten selviytymisen ja hyvinvoinnin tukemiseen
- ▶ Omaan vanhemmuuteen, lasten hoitoon ja kasvatukseen
- ▶ Selviytymiskeinojen, uusien vaihtoehtojen, näkökulmien ja mahdollisuuksien löytämiseen
- ▶ Elämän jatkamiseen ja toivon ylläpitämiseen, yksin pärjäämiseen ja jaksamiseen
- ▶ Perheen erityisten tarpeiden tunnistamiseen sekä palveluihin ohjaamiseen ja tarvittavan avun ja tuen piiriin pääsemiseen
- ▶ Avun hakemiseen, avun tarpeen ymmärtämiseen ja avun hakemiseen rohkaistumiseen
- ▶ Konkreettiseen apuun kotona esimerkiksi perhetyön avulla

Myös peruspalveluissa tulisi olla valmiuksia käsitellä vanhempien eroa ja siihen liittyviä tunteita sekä tukea lapsia ja perheitä.

Tuki ja apu yhteisen vanhemmuuden toteutumisessa

Yhteistyövanhemmuuden mahdollistuminen ja hyvien toimintakäytäntöjen löytäminen edellyttää onnistuakseen usein ulkopuolista apua. Palvelujen tulee tukea molempien vanhempien vastuullisen vanhemmuuden jatkumista ja vanhempien välistä sovinnollista yhteistoimintaa lapsen asioissa. Mahdollisimman varhainen vanhemmuustyöskentely on hyödyllistä ja tukee molempien vanhempien vanhemmuutta sekä lisää etävanhemman mahdollisuutta säilyä lasten elämässä.

Eroauttamistyötä tekevien yhtenä tehtävänä on tuoda esille lasten näkökulmaa ja auttaa vanhempia ymmärtämään yhteistyön merkitys nimenomaan lasten kannalta. Tulevaa yhteistyötä helpottaa, jos vanhemmat saadaan ymmärtämään, että keskinäinen sopu ja yhteistyö ovat tärkeimpiä lapsen hyvinvointia suojaavia tekijöitä. Yhteistoiminnallisuutta voidaan edistää mm. tekemällä vanhemmille ymmärrettäväksi kiintymys- ja ihmissuhteiden merkitys muuttuneissa olosuhteissa.

Kannustavien, molempien vanhempien vanhemmuutta tukevien mallien ja huoltoratkaisujen sekä sovinnon etsiminen on tärkeää. Kaikissa erokriisin ja prosessoinnin vaiheissa viranomaisten ja auttajien keskeinen tehtävä on edistää sovinnollisuutta (aina kuitenkin huomioiden myös lapsen oikeus turvaan ja suojeluun).

Sopimusvaiheessa eroauttamisen on tähdättävä lapsen näkökulman esille tuomiseen, lapselle tärkeiden vanhemmuussuhteiden suojelemiseen, vanhemmuuden vahvistamiseen ja sovinnollisuuteen sekä toimivaan eron jälkeiseen yhteistyövanhemmuuteen auttamiseen. Eron jälkeistä vanhemmuutta pitäisi kehittää ja siitä pitäisi puhua eroaville jo ensitapaamisella.

Vanhempia tulisi auttaa löytämään lapsen kannalta paras mahdollinen ratkaisu (joka ei ole sama asia kuin kompromissi). Kun työntekijä pitää lapsen aseman ja tulevaisuuden keskustelun keskiössä hän samalla korostaa äidin ja isän vanhemmuutta. Tällainen keskustelu voi parhaassa tapauksessa irrottaa vanhempia tiukoista asetelmistaan, johon keskinäisen kommunikaation puute ja epäluottamus on johtanut.

Työntekijän tulee painottaa molempien vanhempien vastuuta. Lasten asioihin keskittyminen auttaa jäsentämään monin tuntein latautunutta kokonaisuutta tärkeimmästä aiheesta alkaen. Kun huolto- ja vanhemmuusjärjestelyt nähdään mahdollisuuksina vastuulliseen vanhemmuuteen, ei riitelykierre synny niin helposti. Sitoutuminen sopimukseen on sitä suurempaa, mitä enemmän molemmat vanhemmat ovat osallistuneet ratkaisujen tuottamiseen.

Tarve ulkopuoliselle avulle on suuri tilanteissa, joissa yhteistyövanhemmuus ei toimi. Työntekijä voi tällöin toimia puolueettomana puheyhteytenä vanhempien välillä, mahdollistaa umpikujasta pois-pääsyn ja saada vanhemmat keskittymään riitelyn sijaan lapsen asioista sopimiseen. Vanhempien keskinäisille ohjatuille yhteistyökeskusteluille ja sovittelulle on suuri tarve.

Eron jälkeistä yhteistä vanhemmuutta tukevia ja estäviä tekijöitä on tarkasteltu luvussa 6.3.

Tuki ja apu eroprosessin läpikäymisessä ja hyvän eron toteuttamisessa

Viranomaisten tulee tukea hyvää eroa ja eron jälkeistä vanhemmuutta. Vanhempien erojen hoitaminen oikein voi edistää parempaa yhteistyövanhemmuutta eron jälkeen. Oikeanlaisella eroauttamisella on mahdollista auttaa ihmisiä eteenpäin hyvinkin vaikeissa eroprosesseissa ja löytää vanhempien kesken luovia ja toimivia ratkaisuja. Rääätälintyönä tehdyt ratkaisut toimivat myös käytännössä.

Auttamistapahtumaan eron jälkeen vaikuttaa jo ensimmäinen henkilö, joka kohtaa eroa hakevat vanhemmat. Hänellä on mahdollisuus vaikuttaa siihen, alkaako ero muodostua riita-asiaksi vai uudenlaisen sopimuksen syntymiseksi.

Hyvin hoidettua eroa on tarkasteltu luvussa 6.3.

Tuki ja apu eroon liittyvien tunteiden ja kokemusten käsittelyssä

Erokriisissä keskeistä ovat tunteet ja huomion kiinnittäminen tunteisiin sekä eron näkeminen myös tunneprosessina. Tärkeää on koko perheen kriisin ja sopimusasian käsittely prosessina. Onnistunut eron jälkeinen vanhemmuus on yleensä mahdollista vasta vaikeiden tunteiden hyväksymisen kautta. Perheen erouhan ja erokriisin aikana sekä eron jälkeisessä arjessa vanhempien on tärkeä saada mahdollisuuksia purkaa ja työstää omia tunteitaan ja traumaattisia tapahtumia.

Eron nostattamien tunteiden työstäminen toteutuu esimerkiksi ammattilaisten ohjaamassa tunnetyöskentelyssä ja/tai erilaisissa eroryhmissä. Eroauttaminen on surutyötä, kuuntelua, ymmärtämistä ja tukemista. Oleellista on ratkaista surun, tuskan ja katkeruuden tunteet sekä saavuttaa kyky ylläpitää suhdetta entiseen puolisoon erityisesti lapseen ja vanhemmuuteen liittyvissä asioissa. Muutoksessa oleellista on, että molemmat vanhemmat ymmärtävät eron syyt ja hyväksyvät eron sekä päättävät liiton ja rakentavat uudelleen puolisojen välisen ja vanhempi-lapsisuhteen sekä laajemmat sukulaisuus- ja ystävyysuhteet.

Yhtäältä eroavien vanhempien tulisi saada tukea, joka vähentää katkeruuden ja syyllisyyden tunteita sekä painottaa positiivisia puolia ja ratkaisun tekemistä. Toisaalta tulee helpottaa sovinnon tekemistä, jotta molemmat osapuolet pääsevät hyväksyttävään sopimukseen liiton päättämisestä sekä uusien roolien määrittämisestä ja omaksumisesta. Lapsen vapauttamiseen lojaliteettiristiriidasta ei ole muuta tietä kuin se, että vanhemmat läpikäyvät oman eronsa.

Tutkimuksissa on havaittu, miten vaikeaa erosta on irtautua, jos siihen johtaneita syitä ja muita asioita ei ole pystytty yhdessä selvittämään, eikä niitä pysty yksin ymmärtämään. Viha, kauna ja katkeruus voivat jäädä päälle, jos suhde entiseen puolisoon on hyvin vaikea, erovalmius ja -ymmärrys puuttuvat, eikä eroprosessi pääse etenemään seuraavaan vaiheeseen. Psykologista ja sosiaalista asiantuntemusta tulisi käyttää mahdollisimman varhain. Kun eron nostattama jumiutunut tunnelukko-tilanne alkaa avautua, se auttaa vanhempia selviytymään erosta ja näkemään myös lapset ja heidän tuen tarpeensa. Vanhempien on tällöin helpompi hoitaa myös lapsia koskevia huoltajuuteen liittyviä asioita.

Lastenvalvojien tulisi huomioida erokriisi ja selvittää, miten vanhemmat ovat selvinneet erosta. Lapsia koskevan sopimuksen tekeminen vaikeutuu, jos jompikumpi vanhemmista ei ole päässyt eron yli. Myös organisoitu, tavoitteellinen vertaistuki voi tarjota hyvän mahdollisuuden jakaa tunteita ja kokemuksia muiden kanssa uuteen elämänvaiheeseen sopeuduttaessa.

Erokriisiä ja siitä selviytymistä on tarkasteltu myös luvussa 5.2.

Tuki ja apu uuteen perhetilanteeseen sopeutumisessa ja vanhemmuuden uudelleen muotoutumisessa

Eroprosessissa ratkottavana on perhesuhteiden ja vanhemmuuden uudelleen määrittely. Erossa tulee tarkastella perheen ihmissuhteiden muutosta sekä työskennellä uudenlaisen perherakenteen, yhteistyön ja vuorovaikutuksen tuottamiseksi. Muutos vanhemman roolissa on edessä sekä isällä että äidillä.

Ero voidaan ymmärtää siirtymisenä liiton aikaisista rooleista eron jälkeisiin rooleihin, jolloin myös toimintatapojen tulee muuttua. Oleellista on oppia erottamaan toisistaan puolison ja vanhemman rooli. Auttajan tehtävänä on perheen tilan tiedostaminen, roolimutosten tärkeyden ymmärrettäväksi tekeminen, roolimutoksiin sopeutumisen helpottaminen ja muutostyössä tukeminen.

Eroauttamisessa vanhempia ja perhettä voidaan tukea mm. uuden perherakenteen ja toimintakäytäntöjen haltuun ottamisessa ja kehittämisessä, vanhempien vastuiden uudelleen määrittelyssä, entisen puolison kanssa toimimisessa (mm. vuorovaikutus) ja toisen ymmärtämisessä.

Perhekäsityksen ja vanhemmuuden uudelleenmäärittelyä ja uuteen perhetilanteeseen sopeutumista on tarkasteltu myös luvussa 6.3.

Tuki ja apu eroon liittyvien käytäntöjen sekä lapsen huoltoon liittyvien sopimusten laatimisessa

Lapsen asioista sovittaessa julkisen vallan rooli on tärkeä. Viranomaisilta saatava tuki kulminoituu lastenvalvojan luona tehtäviin sopimuksiin lasten huollosta, tapaamisesta ja elatuksesta. Tuen tarpeet erotilanteessa liittyvät sekä hallinnollis-juridisiin että psykososiaalisiin kysymyksiin. Lastenvalvojen työssä tulisi painottua vastuu perheen edusta ja perheen eri osapuolten hyvinvoinnista kokonaisuutena. Kokonaisvaltaisesti hoidettu sopimusasia tuo vanhemmille mahdollisuuden pohtia ja rakentaa roolinsa, identiteettinsä ja yhteistyönsä vanhempina.

Sopimusriidat ovat yleensä ihmissuhteisiin liittyviä ongelmia, joiden käsittelyä voidaan tehostaa lisäämällä sopimuspalveluun psykososiaalista osaamista. Psykososiaalinen käytäntö on sovittelun kaltaista sovintotyöskentelyä, jossa painotetaan toimivien ihmissuhteiden ja yhteistyökykyisen vuorovaikutuksen merkitystä. Sovintotyöskentelyn tavoitteena on aito sopimuksellisuus, yhteisymmärrys ja yhteistoiminnallisuus.

Ero on prosessi, joten siihen liittyvien sopimusten tekeminen ja sisäistäminen tulisi käsitellä prosessinomaisesti. Viranomaisten mahdollisuudet pysähtyä eropohdintoissaan kipuilevan asiakkaan tilanteeseen lyhyessä kohtaamisessa ovat rajalliset. Sopimuspalvelun ensisijainen tuotos on lapsen ja koko perheen edun varmistaminen huolellisena ja vaihteittaisena sopimusvalmisteluna. Prosessoimisella varmistetaan arjessa toimiva sopimus ennen sopimuksen allekirjoittamista ja vahvistamista.

Kertasopiminen ei takaa laatua kaikille osapuolille. Kun keskusteluyhteys eroavien puolisoitten välillä voi olla heikko, tarvitaan ammattilaisten apua. Keskusteluaikoja ja seurantaa tulisi järjestää paljon enemmän kuin se yksi kerta, jossa sovitaan lasten huoltajuudesta ja tapaamisista. Tällä hetkellä eroavat perheet jäävät pitkälti yksin vaikean tilanteen kanssa.

Eron kaltaisissa elämänmuutoksissa vanhempien keskinäinen asioista sopiminen on iso vaatimus. Avun ja neuvonnan saaminen ennen lapsen huolto- ja tapaamissopimuksen tekemistä voisi helpottaa yhteisen vanhemmuuden ja lapsen edun ymmärtämistä molemmin puolin. Nyt eron alkuvaiheessa jäädytään usein yksin ja monet vanhemmat joutuvat tekemään ratkaisut vähäisin tiedoin, jopa valmistautumattomina. Huolellisesti laadittu sopimus ja avun saaminen tukisi paremmin eri osapuolten selviytymistä pitkällä tähtäimellä.

Tehtyjen sopimusten toimivuutta olisi myös kyettävä arvioimaan. Mikäli sopimuspalvelussa olisivat läsnä ne tekijät, jotka vaikeuttavat ja estävät tai helpottavat vanhemmuutta, niistä keskusteleminen mahdollistaisi lapsen suhteen säilymisen etävanhempaan ja vanhemman konkreettisen osallistumisen lapsen elämään. Tapaamisten kohdalla voidaan tarvita myös muuta konkreettista tukea.

Lastenvalvojia olisi tärkeä kouluttaa kokonaisvaltaisempaan perheneuvotteluosaamiseen. Sopimustyöskentelyn pohjana olevaa teoriaperustaa olisi tärkeä vahvistaa mm. lapsen kasvun ja kehityksen, lasten ja vanhempien välisten kiintymyssuhteiden, vanhempien keskinäisen vuorovaikutuksen tukemisen sekä erosta selviytymisen ja hallintakeinojen osalta. Tärkeää on myös saada keinoja riitaisten vanhempien kohtaamiseen ja auttamiseen.

Kiintymyssuhdeteoriaa soveltava sopimuspalvelu tai prosessinomainen perheneuvottelu on yksi vaihtoehto sopimustyöskentelyyn. Kiintymyssuhdeteoriaa soveltava menetelmä sisältäisi lasta koskevan suunnitelman sekä keskustelun eri osapuolten vastuista ja velvollisuuksista lasta koskevissa asioissa. Eroavien tulisi laatia yksityiskohtainen vanhemmuuden suunnitelma, joka huomioisi lapsen tarpeet erossa.

Lapsilähtöisen sopimuspalvelun kehittäminen olisi tärkeää. Vanhempien selviytymisen lisäksi tulisi arvioida lasten selviytymistä. Lapsen erosta selviytymistä tukeva sopimus merkitsisi lasten oikeuksien kunnioittamista. Lisäksi olisi tutkittava ja kokeiltava uusia tapoja toimia lasten kanssa erotilanteissa.

Vaikeissa tilanteissa ei useinkaan ole mahdollista välttää ristiriitoja, epätoivoa ja hätää, mutta niiden hoitaminen on yksi prosessin keskeisistä tehtävistä. On tärkeää, että vanhemmat kokevat, että heille on annettu aikaa pohtia omaa tilannettaan, heitä on kuunneltu, ymmärretty ja otettu huomioon päätöksiä valmisteltaessa ja täytäntöön pantaessa sekä kohdeltu arvokkaina, varteenotettavina ihmisinä. Tasa-arvoinen ja kunnioittava kohtaaminen sekä kuulluksi tuleminen on tärkeää. Epäonnistunut kohtaaminen murentaa asiakkaan voimavaroja ja luottamusta sekä itseensä että auttamisjärjestelmään. Voimaantumisen kokemukset ovat usein seurausta luottamuksen syntymisestä työntekijän ja vanhemman välille sekä hyväksynnän kokemuksesta.

Asiakaslähtöisyys, riittävän varhainen tukeminen, monipuoliset tukipalvelut perheiden yksilöllisiin tarpeisiin, sovitteleva ja ratkaisukeskeinen työote, työparityöskentely (yhdistetään mm. lastenvalvojan ja perhetyöntekijän osaamista) sekä vanhempien tasapuolinen kohtelu ja tunne oikeudenmukaisuudesta ennaltaehkäisivät parhaiten vanhempien välistä vastakkainasettelua ja kilpailua.

Sopimuspalvelua on tarkasteltu myös luvuissa 4.2., 6.3. ja 6.4.

Tuki ja apu selviytymiskeinojen, uusien näkökulmien ja mahdollisuuksien löytämisessä

Eroauttamisessa on tärkeää etsiä vaihtoehtoisia keinoja, ajatuksia ja näkökulmia sekä määritellä uudelleen viitekehyksiä: Auttamisen tavoitteena on luoda uusia vaihtoehtoja ja lisätä mahdollisuuksia. Vaihtoehtoisuuksien luominen, toisin näkemisen ja toimimisen mahdollistaminen, ratkaisuun suuntautuminen ja vaihtoehtojen käyttöönotto on yksi eroauttamisen ydintehtävistä. Vaihtoehtojen löytämiseen liittyviä työkaluja ovat mm. ajatukset, näkökulmat, kysymykset, asioiden uudenvuoden yhdistely ja erottelu sanojen ja käytöstylien avulla. Reallinen eroauttaminen on aina tavoitteellista, reaalisiiin asioihin liittyvää ja mahdollisuuksia avaavaa.

Tärkeää on myös tuki ja apu elämän jatkamisessa ja jaksamisessa. Tässä yksi keino on mahdollisuus muiden kokemuksista ja selviytymisestä kuulemiseen, oppimiseen ja kokemusten jakamiseen (esim. erilaiset eroryhmät ja eroseminaarit).

Vanhemmat tarvitsevat erotilanteessa myös konkreettista apua elämän jatkamiseen ja jaksamiseen sekä siihen, mitä tehdä ja miten. Perhetyö on yksi tärkeä konkreettinen tukemismuoto erotilanteessa. Erotilanteessa perhetyö on lähinnä hajonneen perheen uuden arjen pyörittämisen turvaamista, lasten kanssa asuvan huoltajan tukemista ja tarvittaessa muiden palvelujen piiriin ohjaamista. Perhetyön

tarkoituksena on turvata etenkin lasten turvallisuus ja hyvä hoito muuttuneessa perhetilanteessa. Perhetyön tarve on kasvanut nykyaikana, kun sosiaaliset verkostot ovat vähentyneet.

Tuki ja apu lasten selviytymisen ja hyvinvoinnin turvaamisessa sekä lasten kasvatuksessa

Eroauttamisessa ja eron käsittelyssä on tärkeä huomioida lapsen erosta selviytymistä tukevat ja estävät tekijät (kts. luku 6.4.).

Lastenvalvojan työ edellyttää lapsilähtöisempää otetta ja ammattitaitoa. Eropalveluissa tulee vahvistaa lapsen näkökulman huomioimista sekä lisätä lapsen osallisuutta. Olennaista on edistää sellaista eroamista, jossa lapsen tarpeet otetaan huomioon. Keskeistä on lapsen tekeminen näkyväksi ja huomion kiinnittäminen ensisijaisesti lapsen tarpeisiin. Lapsen edun turvaaminen velvoittaa lastenvalvoja tarkistamaan sopimuksen edut ja haitat sekä harkitsemaan tilannetta perusteellisesti lapsen kannalta. Lapsen edun huomiointi on konkreettista toimintaa lapsen hyväksi ja hänen kannaltaan toimivien ratkaisujen etsimistä.

Lastenvalvojien on mahdollista ja tärkeää lisätä perheiden tietoisuutta ja ymmärrystä lasten osallisuuden ja toimijuuden tärkeydestä erotilanteessa. Lastenvalvojien tulee varmistaa, että lapset tulevat riittävästi huomioituiksi, kuulluiksi ja suojelluiksi. Myös perheneuvolassa sekä järjestöjen ja seurakuntien eroauttamistyössä voidaan auttaa vanhempia tukemaan lapsia sekä tukea perhettä kokonaisuutena kiinnittämällä huomiota mm. perheen sisäisiin suhteisiin ja vuorovaikutukseen.

Myös lapsen kehityshaasteiden tunnistaminen eri ikäkausina on tärkeää. Sopimuspalvelun työntekijöiden tulisi tuntea lapsen kehitystä ja sitä, miten vanhemmat tunnistavat lastensa iänmukaisia tarpeita.

Tukemalla vanhempia eron varhaisessa vaiheessa voidaan turvata lapsen hyvinvointi ja estää vanhempien välien kärjistyminen. Yksi keino vanhemmuuden vahvistamiseksi silloin, kun vanhemmat eivät pääse sovintoon, on ns. sitouttava keskustelu siitä, miten lapsen asema voi helpottaa päätöksen jälkeen. Katse suunnataan tulevaisuuteen ja lapsen edun toteutumiseen tästä eteenpäin.

Vanhemmat saattavat tarvita tukea myös lasten hoitoon ja kasvatuskysymyksiin sekä siihen, millä tavalla ero hoidetaan ja arjessa toimitaan lasten kannalta oikein ja siihen, miltä eron tuomat muutokset näyttävät lapsen näkökulmasta. Kyse on mm siitä, mitä erotilanne voi vanhemmilta vaatia, jotta lasten kehitys ja kasvu olisi mahdollisimman suotuisaa. Tukea tulee antaa myös lasten eroprosessiin: siihen, miten lapsille puhutaan erosta ja miten lapset pääsevät purkamaan tunteitaan.

Lapsen selviytymistä ja hyvinvointia on tarkasteltu myös luvussa 5.4.

Tuki ja apu palveluihin ohjaamisessa, avuntarpeen tunnistamisessa ja avun hakemisessa

Perheet tarvitsevat palveluohjausta erilaisen avun ja tuen piiriin. Tällä hetkellä eroavien tärkeimpiä ja yleisimpiä tukijoita ovat ystävät ja muu oma tukiverkosto ja/tai eron työstäminen yksin.

Lastenvalvojan työnkuvaa voitaisiin laajentaa myös palveluohjaukselliseen suuntaan, jolloin työn tavoitteena on perheiden yksilöllisten tilanteiden ja tarpeiden tunnistaminen, yhteistyömahdollisuuksien lisääminen ja niiden esteiden poistaminen ohjaamalla vanhempia ja lapsia käyttämään tarjolla olevia eroauttamispalveluja. Vanhemmilla on myös oikeus odottaa, että hyvin koulutettu, moniammatillisia verkostoja ja konsultaatiota hyödyntävä työntekijä ohjaa heitä erotilanteessa. Verkostotyössä asiakkaita voidaan auttaa usean toimijan yhteistyöllä.

Perheiden erityistarpeiden tunnistaminen ja ohjaaminen tarvittaessa muihin erokriisistä selviytymistä ja yhteistyövanhemmuutta edistäviin palveluihin on tärkeää. Lastenvalvojat voivat ohjata vanhempia ja lapsia erilaisten eronneille tarkoitettujen tukipalvelujen piiriin, kuten vertaisryhmiin, sovitteluun, eroseminaareihin, eroryhmiin, perheneuvolaan, terapiaan ja kirkon perheneuvontaan. Lasten ja vanhempien ero- ja vertaisryhmät ja perheasioiden sovittelu sopivat erityisesti eron varhaiseen vaiheeseen (tiedollinen ja psykososiaalinen tuki).

Vertaistoiminta ja vertaistuki ovat juurtuneet vahvasti osaksi kolmannen sektorin toimintaa. Näillä palveluilla voidaan auttaa perheitä virallisten, lakisääteisten palvelujen rinnalla. Ammatillinen työ ja vapaaehtoistyö voivat hyvin toimia yhdessä toisiaan rikastuttaen. Vertaistuen voima perustuu kuuntelemiseen, kannustamiseen, kohtaamiseen ja tukemiseen, tunteiden ja kokemusten purkamiseen sekä uusien näkökulmien, tiedon, toimintatapojen ja selviytymiskeinojen saamiseen. Onnistuessaan vertaistuki pienentää julkisten palvelujen kuormitusta. (Kts. myös luku 6.7.)

Palvelunohjauksen ja erilaisen helposti saavutettavien matalan kynnyksen palvelujen merkitys korostuu, koska erotilanteessa ihmisten voimavarat ja jaksaminen palveluiden etsimiseen ovat vähissä. Moni on tuonut esille eron tuoman voimattomuuden, jolloin palveluita on vaikea hakea itsenäisesti. Mainostaminen ei välttämättä tavoita vanhempia, mikä myös vaikeuttaa palveluihin hakeutumista.

Avun hakemista vaikeuttavat myös häpeä, pelko ja syyllisyys sekä kyvyttömyys tunnistaa omaa avun tarvettaan. Vanhemmat tarvitsevat välineitä avun tarpeensa tunnistamiseen ja rohkaisua avun hakemiseen. Ammatillisilla tulee olla taitoa auttaa tässä. Myös perisuomalainen yksin selviämisen eetos ja perheen autonomian liian suuri kunnioittaminen voivat johtaa siihen, ettei perhe saa tarvitsemaansa apua.

Kynnys tulla erilaisiin eroauttamispalveluihin ei aina ole matala. Sopivien perheiden löytäminen tietyn aikavälin sisällä on tekijä, joka kerrasta toiseen jollakin tavalla muodostuu esteeksi kehittämistyössä, kun halutaan kokeilla uusia työskentelytapoja. Asiakkaiden löytäminen erilaisiin eroryhmiin edellyttää mm. pitkäjänteistä työtä, säännöllistä toimintaa ja yhteistyötä kuntien ja kolmannen sektorin välillä. Toimivan palveluohjauksen osalta on edelleen paljon tehtävää. Palvelut tavoittaisivat perheitä paremmin, jos avun tarvisijoiden tukeminen elämän ongelmakohtadissa nähtäisiin yhteisenä tehtävänä. Järjestöjen toteuttamat palvelut tulisi nähdä osana eropalveluiden kokonaisuutta ja niistä tulisi tiedottaa yhteisesti.

Vastauksia tarvitaan mm. seuraaviin kysymyksiin: Millaista selviytymistä kulttuurimme tukee? Onko toisen apuun turvautuminen epätoivottavaa? Miten poistetaan avun hakemiseen liittyvää häpeää? Miten saadaan eronneet ymmärtämään oma avun tarpeensa? Miten avun hakemista voidaan helpottaa? Millaisella viestillä ja keinoilla asiakkaat tavoitetaan? Minkälainen viestintä rohkaisisi hakemaan apua erotilanteeseen? Miten saadaan matalan kynnyksen palvelu asiakkaille tarpeeksi matalaksi? Miten saadaan eropalveluja tunnetuksi ja näkyviksi? Miten perheille osataan kertoa palveluista oikealla tavalla; riittävän arkisesti, houkuttelevasti, motivoivasti ja ihmiset kohdaten.

6.6.2. Lasten tuen tarve ja tukeminen erotilanteessa

Myös lapset ja nuoret tarvitsevat eropalveluja, tukea ja apua, tietoa ja neuvoja, kuuntelijaa, välineitä ja paikkoja vanhempien erossa. (Lapsella tarkoitetaan tässä sekä lasta että nuorta).

Sopimuspalveluja on arvosteltu aikuiskeskeisyydestä, jolloin lapsen oma näkökulma ja ääni jäävät marginaalisiksi. Lastenvalvojat tapaavat lasta hyvin harvoin ja tieto lapsista välittyy pääasiassa vanhempien välityksellä. Lapsi kohdetaan useimmiten vasta ristiriitatilanteessa joko huoltoriidan yhteydessä tai aiemmin, jos esille tulee vakavia riskitekijöitä. Osa lastenvalvojista voi jopa kokea valtuuksien puuttuvan lapsen kohtaamiseen nykymuotoisessa palvelussa. (Lasten osallisuuden osalta työnteki-

jöiden ja kuntien käytännöt kuitenkin todennäköisesti vaihtelevat ja varmasti on työntekijöitä ja kuntia, jotka ovat kehittäneet omia käytäntöjään lapsen osallisuuden lisäämiseksi).

Lapsilähtöisyyden kehittäminen on iso haaste palveluille. Lapsen äänen tulisi kuitenkin kuulua vanhemmuustyöskentelyn rinnalla. Lasten osallisuus ja yksilölliset tuen tarpeet tulisi jollain tavalla nostaa keskiöön myös sopimusasiassa. Sopimuspalvelua tulisi uudistaa ja kehittää lapsen osallisuuden lisäämisessä. Perhetilanteen monipuolisen hahmottamisen ja lapsen edun mukaisten huolto- ja tapaamissopimusten varmistamiseksi tulisi lastenvalvojilla olla hyvät valmiudet ja keinoja myös lasten kanssa työskentelyyn. Nyt vaarana on, että lapsi, hänen tilanteensa ja tarpeensa jää jopa käsittelemättä. (Kts. myös luku 6.4. kohta lapsen osallisuus ja suojele)

Lapsen kuuleminen ja huomioiminen lastenvalvojalla käynnin yhteydessä voisi saada vanhemmat näkemään eron konkreettisesti lapsen näkökulmasta. Lasten näkemykset voivat selvittää eron jälkeistä huoltoa ja vanhemmuutta koskevia suunnitelmia. Lapselle tapaaminen voisi vaikutusmahdollisuuden lisäksi antaa tunteen, että myös häntä tuetaan vanhempien erossa. Lapsella olisi näin myös tilaisuus kysyä mieltä vaivaavista asioista ja lastenvalvoja voisi tarvittaessa ohjata häntä psykososiaalisen avun piiriin. (Kts. myös luku 6.4. kohta lapsen osallisuus ja suojele)

Vanhemmat eivät erokriisin vuoksi välttämättä kykene ohjaamaan lapsiaan avun piiriin, joten heillä tulisi olla tunne, että aina saa tietoa ja löytyy tahoja, joihin voi ottaa yhteyttä, kun omat keinot loppuvat. Lapsen ei myöskään tule itse kantaa vastuuta avunsaannistaan, eikä hän saa jäädä yksin erotuskansa kanssa. On tärkeä, että lapselle tarjotaan mahdollisuus käsitellä vanhempien eroa ulkopuolisen aikuisen tai vertaisten kanssa.

Lapset eivät tällä hetkellä saa riittävästi tukea vanhempien erotessa. Lasten kanssa tehtävän työn osalta palvelujärjestelmässä on selkeä aukko. Lapsille suunnattua omaa tukea tulisi olla huomattavasti enemmän tarjolla kuin nykyisin. Kaikkiin erotilanteisiin tarvittaisiin matalan kynnyksen palveluja myös lapsille, jotta heillä olisi tilaa puhua tunteistaan vanhempiensa eroon ja tulevaisuuteen liittyen. Kunnissa on hyvin vähän sellaista lakisäateistä toimintaa, joka vastaisi tähän tarpeeseen. Järjestöillä onkin oma paikkansa palvelujen tarjoajana.

Lapset ja nuoret tarvitsevat aikaa ja tilaa tulla kuulluksi sekä tukea erosta selviytymiseksi, vaikka he näyttäisivät sopeutuvan uuteen tilanteeseen. Moni myöhempi vakava sosiaalinen ja terveydellinen ongelma voitaisiin välttää, mikäli lapsi saisi mahdollisuuden käsitellä vanhempien eroa varhaisessa vaiheessa, silloin kun hän itse tuntee siihen tarvetta. Nyt on lapsia, joilla ei ole ketään, jolle he voisivat puhua.

Viranomaisten toiminnassa on kehitettävää lapsen osallisuuteen, kohtaamiseen ja kuulemiseen liittyvissä menettelytavoissa. Lapsen kuuleminen ja mielipiteen selvittäminen vaativat taitoa ja kokemusta. Kohtaamisen taito rakentaa yhteistä luottamusta ja perustaa yhteistyölle. Lasten kanssa työskennellessä keskeistä on luottamus, yksilöllinen kohtaaminen, läsnäolo, kannustaminen ja arvostava vuorovaikutus. Tärkeää on lapsen tunne siitä, että aikuinen on aidosti hänen puolellaan. Hössöttäminen, tehdasmaainen apu, byrokratia ja paremmin tietäminen estävät autetuksi tulemisen ja avun hakemisen. Kuuntelu, läsnäolo ja tilanteen jäsentäminen voi jo olla riittävää.

Lapset tarvitsevat omia eroasioiden työstämiseen liittyviä palveluja, kuten vertaistukea, eroryhmiä ja yksilöllisiä tukikeinoja. Vertaistukiryhmät on useissa tutkimuksissa nähty myös lapsille sopivaksi tavaksi työstää eroon liittyviä ajatuksia ja tunteita. Vertaisryhmätoimintaa, mutta myös yksilöllisiä tukimuotoja tulisi olla tarjolla huomattavasti enemmän kuin nykyisin ja näistä mahdollisuuksista tulisi kertoa ja lapsia myös ohjata palvelujen piiriin. Vertaisryhmät eivät kuitenkaan sovi kaikille ja osa lapsista kokee yksilötyöhön hakeutumisen helpommaksi. Osa nuorista on hyötynyt myös auttavista puhelimitä (esim. MLL:n Lasten ja nuorten puhelin) sekä verkossa toimivista ryhmistä (esim. Varjomaailma), jolloin ”ei tarvitse uskaltaa avata ovea ammattilaisen luo”.

Vertaistuen on todettu helpottavan lasten sopeutumista vanhempien eroon ja siitä aiheutuneisiin elämänmuutoksiin. Vertaistukiryhmät antavat mahdollisuuden tavata muita saman kokeneita, kuulla samankaltaisista kokemuksista, peilata omaa tilannetta toisten tilanteeseen sekä pohtia asioita yhdessä muiden kanssa. Ryhmät antavat lapsille ja perheille välineitä eron ymmärtämiseen, eroon liittyvien tunteiden ja ajatusten käsittelyyn sekä erosta puhumiseen. Ryhmät voivat myös mahdollistaa oman ja perheen tilanteen näkemisen uudella tavalla.

Tutkimusten mukaan lapset ja nuoret ovat saaneet vertaisryhmistä emotionaalista (ymmärrystä, luottamusta, myötäelämistä, kuulluksi tulemistä), tiedollista (neuvoja, toiminta/selviytymismalleja, käytännön tietoa) ja toiminnallista tukea. Erilaisten pelien, tunne/tarinakorttien, piirtämisen, tarinoiden, draaman ja/tai taideterapian avulla on löydetty sanoja tunteille, joita ei aiemmin osattu nimetä tai joita on ollut vaikea käsitellä. Ryhmän avulla yksinäisyyden kokemus on vähentynyt, keskusteluyhteys vanhempien kanssa parantunut, vanhempien erosta puhuminen ja vaikeiden tunteiden käsittely helpottunut ja asioista on opittu ajattelemaan positiivisemmin. Myös oma olotila on helpottunut ja usko omaan selviytymiseen lisääntynyt.

Vertaisryhmien negatiivisina vaikutuksina on nähty samaistuminen toisten huonoihin kokemuksiin ja huonojen kokemusten jääminen vaivaamaan mieltä.

Lasten ja nuorten tukeminen vanhempien erotessa ei kuitenkaan ole helppoa: Lapset eivät itse yleensä osaa etsiä apua ongelmiinsa, eivätkä vanhemmat useinkaan tiedosta lapsen avuntarvetta tai jopa kieltävät avun hakemisen ja perheen asioista puhumisen. Lapsia työssään kohtaavista sosiaali-, terveys- ja kasvatustieteiden ammattilaisista monet eivät välttämättä tunnista oireilua vanhempien erosta johtuvaksi. He eivät myöskään aina tiedä, millä tavoin voisivat tukea lasta.

Vaikka erosta ja siihen liittyvistä asioista pitäisi pystyä puhumaan, ei puhuminen välttämättä ole helppoa. Erilaiset pelot, ennakkoluulot, häpeä ja leimaantumisen pelko voivat vaikeuttaa tai estää vanhempien erosta puhumisen ja erilaisiin eroryhmiin osallistumisen. Perheen ongelmat voidaan kokea häpeällisinä ja voi olla vaikeaa samaistua erolapseksi. Osa katsoo, että perheen asioista ei kuulu, saa tai uskalla puhua ulkopuolisille. Lapsen onkin saatava vanhemmilta lupa käsitellä eroon liittyviä asioita perheen ulkopuolisen kanssa.

Kysymyksiä: Tulisiko luoda järjestelmä, jossa tukikäynnit asiantuntijoiden (esim. koulukuraattorin, perheneuvolan tai psykologin) luona tai erilaisissa vertaistukiryhmissä vanhempien eron jälkeen tulisivat tavallaan pakollisiksi? Kun tukikäynneistä tehtäisiin normikäytäntö, osallistuminen ja avun hakeminen voisi olla helpompaa. Tulisiko myös vanhempien käydä pakollinen erovalmennuskurssi? Miten peruspalveluista löytyisi sijaa lasten eroryhmien toteuttamiselle? Miten kolmannen sektorin palvelut saadaan osaksi palvelukokonaisuutta myös lasten ja nuorten auttamisessa? Miten palvelu löytäisi paikkansa mahdollisimman läheltä lapsen ja perheen arkea?

Lapsen selviytymistä ja hyvinvointia tukevia ja estäviä tekijöitä on tarkasteltu luvussa 6.4. Lapsen edun huomiointia ja lasta eron keskeisenä kysymyksenä on tarkasteltu myös luvussa 5.3. ja 5.4.

6.6.3. Järjestöjen ja kirkon, tutkimuksen ja kehittämishankkeiden merkitys eroauttamisessa

Koonnin perustana on järjestöissä toteutettu kehittämis- ja tutkimustyö sekä aihetta käsitelleet väitöskirjat, lisensiaatintyöt, pro gradut, opinnäytetyöt, artikkelit ja muut tutkimusjulkaisut. Tätä *erinomaista aineistoa* olen edellä koonnut yhteen.

Erityisesti järjestöjen työssä ja niiden kehittämishankkeissa on haettu ratkaisuja eroauttamisjärjestelmämme keskeisiin ongelma-kohtiin sekä tuotettu ajatuksia ja välineitä eroauttamistyöhön. Eroauttamistyötä on toteutettu ja kehitetty myös Kirkon ja seurakuntien perheasioiden neuvottelukeskuis-

sa ja eri kunnissa: perheneuvoloissa, lastenvalvojien työssä ja kehittämishankkeissa. Perheasioiden sovittelua tutkittiin ja kehitettiin jo 1990 -luvulla sosiaali- ja terveyshallituksen ja Stakesin johdolla.

Eroauttamisen malleja ja välineitä on kehitetty ja kokeiltu erityisesti seuraavissa järjestöissä:

Ensi- ja turvakotien liitto (esim. Eroperheen kahden kodin lapset -projekti 2011- 2013, Neuvokeskus; apuaeroon.fi; artikkelit, oppaat ja tieto); **Lastensuojelun Keskusliitto** (esim. Neuvo -projekti 2005 - 2009); **Mannerheimin lastensuojeluliitto** (esim. Eron jälkeen -projekti 2002 - 2005; Lapsi ja ero -projekti 2012 -); **Miessakit** (esim. Eroryhmät miehille); **Suomen kasvatustieteiden tutkimuskeskus ja perheneuvontaliitto** (esim. Vetskari - nuoren tukeminen vanhempien erotessa -projekti 2007 - 2012, tieto); **Suomen sovittelufoorumi** (esim. Fasper -hanke); **Väestöliitto** (esim. Kohti erorauhaa; eroseminaarit; artikkelit ja tieto).

Lisätietoa järjestöjen eroauttamistyöstä löytyy kunkin järjestön internetsivuilta.

Lähteet lukuihin 6.1. - 6.4. ja 6.6.–6.7.:

Aapola-Kari (2012); Antikainen (2004, 2007), Antikainen, Hämäläinen ja Pölkki (2009); Antila, Snellman ja Tuomela (2013); Arajärvi ja Koski (1986); Broberg ja Hakovirta (2009); Castren (2012); de Bruijn, Homm ja Talasterä (1994); Ero-opas nuorilta vanhemmille MLL (2014); Felin ja Jaakkola (2015); Haavisto, Bergman-Pyykkönen ja Karvinen-Niinikoski (2014); Hauta (2014); Hietanen ja Lahtiharju (2009); Hokkanen (2005); Hyp-pänen (2013); Hämäläinen (2011, 2012); Hämäläinen ja Koiso-Kanttila (2012); Inkilä ja Paavilainen (2013); Järvelä ja Valkama (1993)

Kaakkurivaara (2015); Karttunen (2010); Karvinen-Niinikoski, Kääriäinen, Haavisto (2012); Kauppinen (2013); Kehikko- hanke (2011); Kiijärvi-Pihkala (2015); Kiiiski (2011); Kinnari (2005); Koiso-Kanttila (2009); Kokko (2009); Kontula (2013); Koskela (2008); Koskinen, Sierla ja Voutilainen (1994); Kosonen (2015); Kotilainen, H-K (2015); Kääriäinen (2008, 2009, 2012); Kääriäinen, Hämäläinen, Pölkki (2009); Lapsen paras etusijalle eropalveluissa (2010); Lapsi ja ero -hanke MLL (2014); Lindberg ja Sarola (2016); Linnavuori (2007, 2009); Luokkanen (2015); Mahkonen (2008); Makkonen, M. (1991); Makkonen, A. (2009); Mehto (2016); Meritie, Pitkänen ja Ketonen (2013); Meriö-Mielonen (2011); Mykkänen-Hänninen (2009 ja 2012); Mykkänen-Hänninen ja Kääriäinen (2009); Mäenpää ja Poutiainen (2009); Mäkikyrö (2015); Nero -hankkeen loppuraportti, MLL Hyvinkään yhdistys (2016)

Niemelä (2014); Nieminen (1993); Nivala (2011, 2012); Nurmela (2012); Paajanen (2003); Palmunen (2009); Panttila (2005); Parikka (2014); Pihlapuro (2011); Rajalahti ja Savolainen (2012); Rangell (2015); Ranta (2015); Rantakallio (2012); Riihelä (2015); Riihonen ja Laru (2016); Roivas ja Vierimaa (2008); Rummukainen (2007); Salo (2009 ja 2011); Seikkula (2014); Sinkkonen, J. (2008); Sinkkonen, A. (2012); Sorro (2014); Sundvall-Piha (2015); Taimi (2015); Takala (2012); Taskinen (2001); Tasola (1993); Tonttila (2012); Uusimäki (2005); Vaaranen (2013 ja suullinen tieto); Valkama (1991); Valkama ja Kauppila (1993); Vidgren (1993); Väyrynen (2008, 2012); Wallerstein, Lewis ja Blakeslee (2007); Ylisaukko-Oja (2015)

7. EROAUTTAMINEN - ESIMERKKINÄ PERHEASIOIDEN SOVITTELU

7.1. Johdanto

Perheasioiden sovittelu liitettiin sosiaalipalveluihin avioliittolain uudistuksessa (411/87) erityisesti siksi, että vaikeassa perhetilanteessa olevat ihmiset halusivat neuvotella ulkopuolisen ja objektiivisesti asioita katsovan henkilön kanssa erityisesti lapsia koskevissa asioissa. Tarvetta käytännön järjestykseen, yhteisiin selvittelyihin ja sopimukseen näytti olevan valtaosalla eroavista. Sovittelun merkitys ja kysyntä erotilanteessa kasvoi voimakkaasti lainmuutoksen jälkeen, mutta mitä lähemmäs nykyaikaa on tultu, sitä pienemmäksi sovittelun käyttöaste on jäänyt. (Taskinen 1993, 1994 ja 2001, Mahkonen 2008)

Lakiuudistuksessa entisen pakollisen asumuserosovittelun tilalle tuli vapaaehtoinen perheasioiden sovittelu. Perheessä esiintyvät ristiriidat ja oikeudelliset asiat on lain mukaan pyrittävä ensi sijassa selvittämään asianosaisten välisissä neuvotteluissa ja ratkaisemaan sopimuksella.

Perheasioiden sovittelijoiden tehtävänä on antaa pyynnöstä apua ja tukea silloin, kun perheessä esiintyy ristiriitoja. Sovittelijan tulee pyrkiä saamaan luottamuksellinen ja avoin keskustelu perheenjäsenten välille sekä pyrkiä saamaan aikaan yhteisymmärrys siitä, miten perheessä esiintyvät ristiriidat voidaan ratkaista kaikkien asianosaisten kannalta parhaalla mahdollisella tavalla. Sovittelijan on avustettava asianosaisia sopimusten laatimisessa sekä muissa ristiriitojen ratkaisemiseksi tarpeellisissa toimenpiteissä. Sovittelijan tehtävänä on erityisesti kiinnittää huomiota perheeseen kuuluvien alaikäisten lasten aseman turvaamiseen.

Avioliittolaissa perheasioiden sovittelua määrittelevät seuraavat näkökohdat: 1) perheen sisäiset ristiriidat, 2) konsensushakuisuus, 3) luottamuksellisuus, 4) avoin keskustelu, 5) lasten aseman turvaaminen, 6) oikeudelliset asiat, 7) ulkopuolelta saatava tuki, 8) vapaaehtoisuus (Mahkonen 2008).

Haavisto, Bergman-Pyykkönen ja Karvinen-Niinikoski (2014) toteavat, että perheasioiden sovittelu on osoittautunut käsitteenä ja käytännön toimintatapana varsin hahmottumattomaksi ja sekavaksi. Myös toimintakäytännöt ovat muodostuneet kirjaviksi, vaihdellen terapiapainotteisesta työotteesta tekniiseen sopimusten laatimiseen. Eri toimipaikat ovat kehittäneet sovitteluun omia toimintamallejaan. Myös sovittelun järjestämistavat vaihtelevat kunnittain. (Lipiäinen, Mäntylä-Karppinen & Rautio 1994; Valkama 1991; Haavisto ym. emt., Yli-Krekola ym. 1994)

Myös erot palvelujen saatavuudessa ovat suuret. Vaikka lainsäädännöllisiä puitteita on luotu, on varsinaista sovittelua tarjolla vain vähän. Sovitteluun sisältyvät mahdollisuudet ja resurssisäästöt ovat pitkälti tutkimatta ja hyödyntämättä. (Karvinen-Niinikoski & Pelli 2010; Haavisto ym. emt.)

Kunnilla on ollut käytössä neljä erilaista hallinnollista mallia sovittelun organisoinnissa. 1) kunta järjestää palvelun itse, 2) kunta ostaa palvelun toiselta kunnalta, 3) palvelu järjestetään yhdessä muiden kuntien kanssa tai 4) palvelu ostetaan lääninhallituksen luvan saaneelta taholta eli useimmiten kirkon perheasioiden neuvottelukeskuksilta. (Taskinen 2001)

Tässä luvussa kuvataan tapausesimerkkien avulla perheasioiden sovittelun ideaa sekä sen erilaisia periaatteita, menetelmiä ja toimintakäytäntöjä. Tarkasteltavissa malleissa on sekä yhteisiä että eroavia piirteitä. Perheasioiden sovittelua tarkastellaan siksi, että se näyttää kiinnostavalta menetelmältä vastata eroauttamisjärjestelmämme keskeisiin ongelmiin. Tarkoituksena on nostaa pohdittavaksi, voisiko perheasioiden sovittelusta - yhdessä kehittämällä - tuottaa eroauttamistyöhön yhteisen työvälineen.

7.2. Perheasioiden sovittelu - tapausesimerkkejä

Perheasioiden sovittelusta Maaria Leskelän pohjalta

Maaria Leskelän (2001) mukaan avioliittolain (411/87) mukainen perheasioiden sovittelu on vapaaehtoinen sosiaalipalvelu, joka on kaikkien perheenjäsenten käytettävissä silloin, kun perheessä esiintyy ristiriitoja. Sovittelun kohteena ovat erityisesti puolisoitten tunnesuhteet sekä lasten huoltoon ja tapaamiseen liittyvät sopimukset.

Laki ei rajoita perheasioiden sovittelussa käsiteltäviä asioita, jolloin sovittelun kohteena voinevat olla puolisoitten tunnesuhteet, lasten huolto-, tapaamis- ja elatusasiat sekä puolisoitten omaisuudenjako. Sovittelussa ei siis tarvitse rajoittua vain yhden asian ratkaisemiseen, vaan oikeudellisista sekä tunte- ja arkielämän asioista voidaan neuvotella ilman prosessuaalisten säännösten rajoituksia. Eron liittyviä ongelmia on järkevää käsitellä kokonaisvaltaisesti yhden luokun periaatteella. Sovittelu ei kuitenkaan ole terapiaa.

Sovittelu tukee jatkuvien ihmissuhteiden säilymistä sekä opettaa ottamaan huomioon toisen osapuolen tarpeet ja luomaan tapoja ratkaista tulevaisuuden ristiriitoja. Sovittelun ei tule pyrkiä vain ulkokoh-taiseen sopimukseen, vaan todelliseen konfliktinratkaisuun, mikä edellyttää molemminpuolista hyväksymistä, anteeksiantoa ja halua yhteistyöhön.

Sovittelijan tehtävänä on luoda keskusteluyhteys ja auttaa vanhempia saavuttamaan yhteisymmärrys riidan kohteesta ja eron aiheuttamista järjestelyistä. Tehtävänä on antaa puolisoille tietoa oikeudellisista normeista ja käytännöistä sekä auttaa heitä ottamaan huomioon lapsen asemaan vaikuttavia tekijöitä ja eri vaihtoehtojen seurauksia. Sovittelijan tehtävänä on tarvittaessa ohjata asiakkaita saamaan apua muilta asiantuntijoilta. Erityisesti tulee huolehtia lapsen hyvinvoinnin ja edun toteutumisesta.

Sovittelun tulokset ovat olleet yhteydessä sovitteluun käytettyyn aikaan, ongelmien vakavuuteen ja siihen kuinka paljon sovittelussa keskitytään ihmissuhteisiin. Sovittelua koskeneiden tutkimustulosten mukaan sopimus saavutetaan todennäköisemmin, jos neuvottelun kohdetta ei ole rajattu vain yhteen asiaan. Laaja-alaisen sovittelun on todettu parantaneen myös osapuolten myöhempää yhteistyötä, jolloin katkeruuden tunteita ja tapaamisriitoja on ollut vähemmän kuin suppean sovittelun seurauksena. Myönteiset vaikutukset ovat myös kestäneet pidempään.

Perheasioiden sovittelusta Sirpa Taskisen (1993, 1994, 2001) pohjalta

Perheasioiden sovittelun periaatteita ovat vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, neutraalisuus ja puolisoitten välisten valtasuhteiden tasapainottaminen. Sovittelussa etsitään ratkaisua tiettyihin nimettyihin pulmiin neuvottelemalla ja vaihtoehtoja löytämällä. Käsiteltävät asiat rajataan ja sovittelun avulla pyritään esimerkiksi asennemuutokseen ja/tai yhteiseen sopimukseen. Työskentely on yleensä lyhytkestoista (2-10 kertaa). Sovittelulle ei ole määräämuotoja, vaan eri toimipaikat ovat kehittäneet siihen omia toimintakäytäntöjään.

Sovittelun luonne vaihtelee konfliktin asteen ja prosessin vaiheen mukaan. Silloin, kun kysymyksessä on kireä riitatilanne, tarvitaan usein esityöskentelyä. Tasapainoisemmissa tilanteissa pyritään tekemään lähinnä yhteinen sopimus. Sovittelun työmuodot voidaan jakaa seuraavasti: 1) Esisovittelu = parin ristiriitaisten tavoitteiden ja parisuhteen käsittelyä, paneutumista tunnesuhteisiin, on usein kriisityötä, 2) Sopimuspalvelu = sopimukseen tähtäävää työskentelyä, sopimuksen esilaadintaa, varsinaisten sopimusten tekemistä, 3) Jälkityö = erosta toipumisen tukemista, sopimusten toimintaongelmien korjaamista, lasten tilanteen tarkistamista.

Varsinaisessa sovittelussa (vaihe 2) ei keskitytä asiakkaiden tunteisiin, vaan se on konkreettista, ulkoisiin asioihin ja tietoihin keskittyvää, lyhytkestoista ja tulevaisuuteen tähtävää. Sovittelijalla on aktiivinen valistajan, käynnistäjän, selventäjän ja organisaattorin rooli. Tärkeimpänä taitona on kyky hallita ristiriitoja eli tunnistaa ristiriidan alue, jakaa se osiin, eritellä ja rohkaista asiakkaita kehittämään omia ratkaisumallejaan sekä ennakoita käyttäytymistä. Sovittelijan on hallittava neuvottelustrategioita, kyettävä käymään kauppaa ja kasvattamaan. Sovittelun avulla voidaan lisätä kommunikaatiota ja vuorovaikutustaitoja.

Perheasioiden sovittelun kehittämisessä haasteiksi ovat muodostuneet 1. Työntekijän rooli ja positio: oman aseman, sovittelun tehtävän ja tavoitteen määrittely sekä asiakassuhteen ja toimivan kontaktin luominen; 2. Tilanteen yhteinen määrittely yhdessä asiakkaan kanssa eli mitä käsitellään ja ratkotaan ja mihin pyritään: usein järkevää on keskittyä lapsen edun selvittelyyn sekä toimivan tapaamissopimuksen aikaansaamiseen; 3. Työtavat eli mahdollisuus työpari- ja työryhmätyöskentelyyn ja mies-työntekijöiden käyttöön sekä 4. Verkostot eli virallisten ja epävirallisten verkostojen kartoitus ja käyttäminen tarpeen mukaan. Pulmia on aiheuttanut myös työn organisointi.

Perheasioiden sovittelusta Päijät-Hämeen perheneuvolassa Pirjo Lipiäisen, Päivi Mäntylä-Karpisen ja Ritva Raution (1994) pohjalta

Päijät-Hämeen perheneuvolassa kehitettiin 1990 -luvun alussa lapsikeskeinen perheasiainsovittelun työtapana. Kehittämisen lähtökohdaksi oli tarve saada perheneuvolaan työskentelytapana, joka niveltää lapsen näkökulman osaksi vanhempien erosuunnittelua. Aiempi työskentelyperinne ei tarjonnut valmiita työmalleja integroida parisuhteen ja lapsen tarpeiden rinnakkain etenevää työskentelyä. Lapsen tarpeiden huomioimiseen sovitteluprosessissa ei ollut muodostunut vakiintuneita työkäytäntöjä, joten oli kehitettävä työmuoto, johon sisältyi terapeutista, juridista ja arkielämän järjestämistä koskeva osaaminen.

Sovittelun painopiste on vanhempien osaamisen ja kasvatuskyvyn vahvistamisessa sekä keskinäisen yhteistyön lisäämisessä. Tavoitteena on saada lapsen näkökulma sovittelutyön kohteeksi. Sovittelun keskeinen tehtävä on auttaa vanhempia vähentämään eron haitallisia vaikutuksia lapsilleen. Tärkeintä on perhekohtaisesti, yhdessä vanhempien kanssa tuottaa heille sopiva tapa lisätä lapsen selviytymistä perheen hajotessa. Lapsen hyväksi tapahtuvan sovittelun kehittämisessä avainasioita ovat vanhemmuuden ja vanhempien välisen yhteistyön aktivoiminen ja tukeminen. Lapsen kannalta keskeistä on lapsen tarpeiden välittäminen vanhemmille.

Sovittelijan tärkein työväline on *neuvotteleva työtapana*, jonka keskeisiä toimintaperiaatteita ovat:

Luottamuksellisuus ja tasapuolisuus: avoimuus ja avoimesti puhuminen; tietojen arkistoinnattomuus; työskentely niin, että salaisuuksia ja liittoutumia ei synny; työryhmän ja oman työntekijän käyttö tasapuolisuuden varmistamiseksi.

Aktiivisuus eli sovittelija toimii aktiivisena organisaattorina ja puheenjohtajana ja auttaa ongelmien jäsentämisessä, tavoitteiden tarkentamisessa ja ilmapiirin muokkaamisessa sekä haastaa vanhemmat osallistumaan keskusteluun esim. pilkkomalla lukkiutunut tilanne pienempiin osiin ja etsimällä uusia vaihtoehtoja ja kompromisseja vastakohtien väljentämiseksi.

Ratkaisu- ja tulevaisuussuuntautuneisuus: keskustelun kääntäminen menneisyydestä ja ongelma-keskeisyydestä tässä ja nyt -tilanteeseen, voimavaroihin, ratkaisuihin ja tulevaisuuteen sekä asiakkaiden uskon vahvistaminen siihen, että asioihin voi vaikuttaa.

Itsemääräämisoikeus: sovittelun suuntaaminen asiakkaiden tavoitteisiin, asiakkaiden päätöksentekokyvyn kunnioittaminen sekä kullekin perheelle sopivan toimintatavan etsiminen.

Konkreettisuus: asiakkaiden auttaminen tilanteensa realisoimisessa ja asioiden hoitamista koskevien suunnitelmien tekemisessä; yhdessä asiakkaiden kanssa etsitään uusia konkreettisia toimintatapoja edetä riittävän pienin askelin muutoksen suuntaan (tekemisen kautta voi syntyä uusia kokemuksia ja tunteita, jotka vievät jumiutunutta erotilannetta eteenpäin).

Informatiivisuus: samanlaisen suullisen ja kirjallisen informaation antaminen asiakkaille sekä asiakkaiden ohjaaminen tarvittaessa eri viranomaisten luokse.

Positiivisuus: toivoa herättävien näkökulmien löytäminen, vanhempien voimavarojen osoittaminen ja vanhempien keskusteluissa tuomien asioiden ja ratkaisuyritysten rakentava tulkinta.

Kriisityöskentely: kriisityön periaatteiden käyttäminen eron kaltaisessa psyykkisessä kriisissä.

Sovittelun teoreettisina kehyksinä toimivat systeemisyyden, ratkaisukeskeisyys, narratiivisuus ja kriisi-teoria. Systeemisyydellä tarkoitetaan kokonaiskuvan, perheenjäsenten, asemien ja vuorovaikutus-suhteiden jäsentämistä. Ratkaisukeskeisyydellä tarkoitetaan tulevaisuuteen suuntautumista sekä konkreettisten ja toiminnallisten ratkaisujen etsimistä ja narratiivisuudella kokemuksellisen näkökulman esille tuomista sekä ongelmien ulkoistamista ja konkretisointia kielen avulla. Kriisiteoria tuo sovitteluun yksilöpsykologisen näkökulman, jonka mukaan tärkeää on ymmärrys puolisoitten eroprosessin eriaikaisuudesta sekä erilaista tavoista käsitellä asioita.

Sovittelun toteutuksesta, etenemisestä ja työvälineistä

Lapsen hyväksi tapahtuvan perheasiain sovittelun kehittämisessä oleellista on sekä vanhemmuuden että vanhempien välisen keskinäisen yhteistyön aktivoiminen ja tukeminen. Se edellyttää kummankin vanhemman omien mahdollisuuksien ja vastuun esille nostamista. Sovitteluun kuuluu perheen erotilanteen tarkastelu myös lapsen kannalta. Se tapahtuu kyselemällä. Usein tarvitaan ulkopuolinen näkemys, jotta vanhemmat kykenevät löytämään lapsen oloa helpottavat tekijät.

Sovitteluprosessi etenee seuraavasti:

1. Asiakkaat saavat perheneuvolasta tietyn, yhtenäisen etukäteistiedon siitä, mitä sovittelu on. Etukäteistieto koostuu seuraavista asioista: varmistus, että toinen osapuoli tietää/tulee tietämään yhteydenotosta, työntekijät soittavat molemmille puolisoille, sovitteluistunnot aloitetaan ensisijaisesti puolisoitten yhteisistunnolla ja lasten mukaantulosta sovitaan vanhempien kanssa.
2. Ajanvarauskeskustelu: kartoitetaan erosuunnitelman ulkoiset puitteet, mutta vältetään paneutumista sisällöllisiin asioihin (esim. eron syyt, lasten oireet).
3. Sovittelutyöryhmä käy läpi kaikki uudet ajanvaraukset ja valitsee työntekijät perheelle. Alkukeskustelussa sovitaan myös nimikkotyöntekijästä kummallekin vanhemmalle. Nimikkotyöntekijät soittavat henkilökohtaiset kontaktipuhelut, joissa käydään lyhyt keskustelu sovittelun tavoitteista ja ehdoista sekä informoidaan ja motivoidaan asiakasta. -> Aikailmoituskirjeen lähettäminen.
4. Ensimmäisen istunnon kesto on noin 1,5 tuntia ja se sisältää myös taukoja. Pääperiaate on, että ensimmäisessä istunnossa on mukana kaksi sovittelijaa, joista toinen vetää parikeskustelun ja toinen työskentelee peililasin takaa. Kolmas työntekijä voi tulla mukaan myöhemmin esim. lasten mukaan tullessa. Sosiaalityöntekijä työskentelee vain vanhempien kanssa ja psykologi myös lasten kanssa.
5. Ensimmäisessä istunnossa kerrotaan sovittelun etenemisestä, työmenetelmistä ja toimintaperiaatteista sekä kartoitetaan molempien vanhempien tavoitteet ja neuvotellaan niistä sovittelun yhteinen tavoite. Tyypillinen aloituskysymys on ”Mistä täällä tänään pitäisi puhua, että keskustelusta olisi teille kummallekin hyötyä? Kun työskentelyn teemasta on sovittu, lähdetään yhdessä etsimään uusia vaihtoehtoja, sopimuksia ja ratkaisuja asioiden eteenpäin viemiseksi. Ensimmäisessä istunnossa otetaan aina esille myös lapsiin liittyvät asiat ja keskustellaan esim. siitä, mitä lap-

set tietävät erosuunnitelmista ja miten muutokset näkyvät lapsissa. Istunnosta annetaan vanhemmille myös palaute, johon sisältyy informaatiota parisuhteen tai erotyön vaiheisiin, eromenetelyihin ja lapsen kehitykseen. Tosinaan annetaan myös tehtävähdotuksia.

6. Istunnon purkaminen, jossa analysoidaan perheen tilannetta ja yritetään ymmärtää perhesysteemiä sekä tarkistetaan toimintaperiaatteiden toteutuminen.
7. Seuraavat istunnot: Kokoonpano voi olla sama tai myös lapset voivat tulla mukaan. Joskus puolisot haluavat erilliskeskustelut, jonka jälkeen pidetään yhteiskeskustelu. Sovitteluistuntojen alussa kartoitetaan, miten asiat ovat perheessä edenneet sekä sovitaan ajankohtaisimmasta sovittelu-tarvetta vaativasta asiasta.
8. Jos lapsi osallistuu sovitteluun, toinen sovittelija keskustelee erikseen hänen kanssaan. Sen jälkeen lasten kautta esille tulleet asiat yhdistetään osaksi perheen kokonaistilannetta. Lapsen kanssa keskustellut sovittelija välittää vanhemmille lapsen kannalta merkityksellisiä asioita. Hän toimii lasten tunteiden ja ajatusten tulkkina esittäen ne sellaisessa muodossa, että vanhemmat voivat ne helpommin havaita ja päästä toiminnan alkuun. Mietitään yhdessä, miten vanhemmat voivat helpottaa lapsen tilannetta. Vanhemmille voidaan antaa myös lapsiin liittyviä tehtäviä.
9. Sovitteluprosessin kesto vaihtelee tapauskohtaisesti.
10. Sovittelukäyntien päättyessä sovitaan seurannasta 3-6 kuukauden kuluttua. Se voi olla yhteisistunto tai puhelinkeskustelu.

Työvälineistä

Työtappaa luonnehtii kiinteä yhteys tekemisen, kokemisen ja tuntemisen välillä. Tekemisen kautta tulee kokemuksia ja kokemusten kautta voidaan päästä puhumaan. Opimme työstämään vanhempien kanssa konkreettisiksi asioiksi heidän lapsistaan tuntemaansa huolta. Sovitteluistunnossa lähdetään liikkeelle vanhemman huolesta ja lapsia koskevista ajatuksista, johon liitetään yleistä kehityspsykologista asiantuntijatietoa.

Konfliktin uhatessa sovittelutilanteessa voidaan kokeilla seuraavia toimintatapoja: työntekijä muotoilee vanhempien toisiinsa kohdistamat syytökset kysymyksiksi tai pyynnöiksi; keskustelu suunnataan ongelmasta ratkaisuun; etsitään yhteinen huoli tai asia, josta ollaan yhtä mieltä; keskeytetään tunteiden tuuletus kohteliaasti mutta tiukasti; pehmennetään solvauksia selittävillä tulkinnoilla; ohjataan keskustelu menneisyydestä nykypäivään ja tulevaisuuteen; tarjotaan kompromisseja tai muita vaihtoehtoja; annetaan esimerkkejä muiden perheiden ratkaisuista sekä määritellään asiat tavalla, joka ei syyllistä ketään.

Konfliktitilanteissa voidaan käyttää myös seuraavia apuvälineitä: nimikkotyöntekijät siirtyvät vanhempien kanssa eri huoneisiin keskustelemaan joksikin aikaa; vanhemmat seuraavat vuorotellen toistensa keskustelua työntekijän kanssa; tilannetta selkiytetään kirjaamalla asioita näkyviin; korostetaan puheenjohtajan roolia eri keinoin; pidetään tauko.

Kokeilujen kautta vakiinnutettiin työskentelyyn joitakin perhe- ja lyhytterapeuttisia työvälineitä ja menettelytapoja, kuten peililasin käyttö, lehtiötaulu, asteikkojen käyttö, sovittu määräaika kummankin puolison tavoitteiden kuunteluun, positiivinen jossittelu, positiiviset poikkeukset, asiakkaan oman kielin ja kielikuvien lainaaminen.

Peililasin takana olevan taustaryhmän tehtävä on varmistaa toimintaperiaatteiden toteutuminen ja voimassaolo meneillään olevassa sovittelukeskustelussa. Myös vetäjä konsultoi aktiivisesti taustaryhmää tarkistamalla eteneekö keskustelu tavoitteiden ja toimintaperiaatteiden mukaisesti. Lehtiötaululle kirjataan ja jäsennetään asiakkaiden ja sovittelijoiden ajatuksia, mikä aktivoi ja haastaa sisäistä pohdintaa, ulkoistaa asian konkreettiseen muotoon, lisää itsetuntemusta ja havainnollistaa mahdollisuuksia tehdä asialle jotain. Lehtiötaulun käyttö auttaa jäsentämään ajatuksia.

Lapsen rooli sovittelussa

Lasten osallistumisesta neuvotellaan vanhempien kanssa ja vanhemmat määrittelevät, milloin ja missä asioissa lapset tulevat mukaan ja mihin asioihin pitää saada selvyyttä. Vanhempien on tärkeä valmistella ja motivoida lasta sovittelukeskusteluun. Niin välitön kuin välillinenkin työskentely lapsen asioissa on tärkeää.

Lasta lähestytään sovittelijan (ei terapeutin) roolista käsin. Lapsi vapautetaan päätöksentekijän roolista. Hyvä kontakti lapseen on välttämätön. Keskustelun päämääränä on lapsen tilanteen helpottaminen vanhempien erossa. Keskustelu tarjoaa lapselle tilaisuuden kertoa hänelle tärkeistä asioista, ilmaista eroon liittyviä surun, vihan ja pelon tunteita sekä saada kokemusta ymmärtävästä kuuntelusta ja huolenpidosta. Keskustelut painottuvat tavallisesti lasten ulkoisten ja toiminnallisten puitteiden pohdintaan, mistä on lapsille hyötyä erotilanteen jäsentämisessä. Myös yleisen eroa koskevan informaation antaminen on tärkeää. Tavoitteena on normalisoida eroa ja tarjota lapselle vaihtoehtoja, joihin sijoittaa omat kokemuksensa.

Toimintaperiaatteet: *Luottamuksellisuus* (tietoa annetaan ulkopuolisille vai, jos lapsi antaa luvan); *Aktiivisuus* (lasta autetaan ilmaisemaan itseään vaihtoehtoja antamalla, ääneen ilmaisemalla, tarinoita kertomalla, leikkivälineillä); *Tasapuolisuus* (kunnioittava puhuminen molemmista vanhemmista); *Ratkaisu- ja tulevaisuussuuntautuneisuus* (tulevaisuuden jossittelu, hyvien ja huonojen puolien etsiminen ratkaisusta); *Itsemääräämisoikeus* (lapsen esittämiin asioihin tarttuminen ja keskustelun syventäminen ja laajentaminen); *Konkreettisuus* (eron arkipäiväisistä asioista puhuminen, ajatusten ja toiveiden kääntäminen toiminnan kielelle); *Informatiivisuus* (erotilanteessa olevien lasten yleisistä ajatuksista ja huolista kertominen); *Positiivisuus* (korostetaan mahdollisuuksia hyvien ratkaisujen löytämiseen ja autetaan omien selviytymisresurssien löytämisessä).

Perheasioiden sovittelusta Tampereen perheneuvolassa Christina Järvelän ja Ulla Valkaman (1994) pohjalta

Tampereen perheneuvolassa toteutettiin vuosina 1991 - 1994 kehittämisprojekti perheasioiden sovittelutyön sisällön kehittämiseksi. Projektissa haluttiin tutkia ja kokeilla työtettä, joka sisältäisi sekä parisuhteen tunnetyön että lasten huolto- ja tapaamissopimukset. Lisäksi etsittiin ja kokeiltiin sovittelutyöhön sopivaa hallinnollista mallia.

Projektin alkaessa perheneuvolaan oli muodostettu perheasioiden sovittelutiimi, johon kuului kaksi päätoimista sosiaalityöntekijää sekä osa-aikaiset psykologi ja sosiaalityöntekijä (ja lastenpsykiatriin konsultaatiomahdollisuus tarvittaessa). Psykologin tehtävänä oli työskennellä sosiaalityöntekijän työparina lapsia koskevissa ristiriitatilanteissa. Psykologi irrotettiin myös lasten ja nuorten kanssa tehtävän sovittelutyön kehittämiseen. Päävastuu sovittelutyöstä oli sosiaalityöntekijöillä. Selkeä työnjako eri ammattiryhmien kesken vapautti työntekijöitä keskittymään kulloiseenkin asiakokonaisuuteen. Samalla se jäsensi asiakkaiden usein kaoottistakin tilannetta.

Uudelleenarvioinnin kautta löytyi sovittelutyöhön malli, jonka mukaan sovitteluprosessi *on sillan rakentamista uudellelleselle elämän kartalle*. Perheasioiden sovittelu on eroon liittyvää erityistason perheneuvontaa, joka käsittää sekä terapeutin parisuhde- ja vanhemmuustyön että eroon liittyvät lapsia koskevat sopimukset (tunnekontta, juridinen kontta ja arjen uudelleen järjestäminen). Sovittelussa selvitetään puolisoitten ristiriitaiset tavoitteet, autetaan puolisoita etsimään ja löytämään vaihtoehtoja sekä käynnistetään avioeroon tähtäävä työskentely. Utta oli pysähtyminen riittävän pitkäksi ajaksi asiakkaiden kysymysten ääreen, kuten erotako vai ei ja, mitä tapahtuu lapsille.

Sovittelu aloitettiin useimmiten puolisoiden yhteiskäynnillä, jolloin tehtiin työskentelysuunnitelma räätälöidysti kunkin perheen mukaan. Pariskuntia tavattiin yleensä useamman kerran yhdessä. Kriisin aikana molemmat olivat yleensä halukkaita keskustelemaan sekä tunneasioista että sopimuksista. Pariskuntia tavattiin viisi - kahdeksan kertaa. Jos lapset olivat mukana, tapaamisia saattoi olla yli kymmenen. Lapsia ei aina tavattu, mutta lasten asiat olivat tiiviisti mukana keskusteluissa. Yleensä asiakkaita otettiin vastaan yksin ja sovittelijaparia käytettiin keskustelukumppanina ja työnohjaajana ulkopuolisen näkökulman saamiseksi. Peililasia käytettiin harkitusti. Jos psykologi tapasi lapsia yhdessä vanhempien kanssa, oli sovittelija joko samassa huoneessa tai lasin takana.

Työntekijältä vaaditaan sitkeyttä ja kärsivällisyyttä kestää sitä, etteivät puoliset useinkaan löydä ratkaisua parisuhteensa tulevaisuudelle nopeasti ja helposti. Eroratkaisun jälkeen tarvitaan paljon uutta positiivista näkökulmaa tulevaisuuteen. Ratkaisukeskeiset kysymykset auttavat katsomaan itseä, vanhemmuutta ja uudelleen muotoutunutta perhettä eteenpäin. Sovittelussa on tärkeää hakea selkeitä ratkaisuja arjen kysymyksiin sekä auttaa niiden tekemisessä. Sovittelussa on aineksia kriisityöstä, pitkäjänteisestä terapeuttisesta työstä sekä myönteisyyden ja tulevaisuuteen tähtäävästä työstä. Mitä enemmän puoliset ovat valmiita etsimään keskustelu- ja kuunteluyhteyttä sekä toiseen että itseensä, sen paremmin uuden aloittaminen onnistui.

Parityö (asiantuntijatyöparit) oli projektin löytö: Sosiaalityöntekijän vastuulla oli pyytää yhteistyökumppaneiksi sellaisia asiantuntijoita, joilla oli asiakkaan kulloiseenkin tilanteeseen tarvittavaa erityisosaamista. Näin kaikkia resursseja pystyttiin käyttämään asiakkaiden hyväksi ja vältettiin päällekkäinen työskentely. Avun pyytäminen ja työparin käyttäminen lisäsivät asiakkaan saaman palvelun laatua. Erityiskysymyksiä olivat päihde- ja mielenterveysongelmat, perheväkivalta, lastenpsykiatriset asiat, taloudellinen toimeentulo ja konkurssisotkut. Yhteistyökumppaneina käytettiin lastenpsykiatria ja psykiatrian klinikkaa, A-klinikkaa, ensi- ja turvakotia, naisten suojakotia sekä aluetoimiston sosiaalityöntekijää. Näissä tilanteissa asiantuntijatyöpari veti istuntoa ja sovittelija oli tapaamisessa mukana. Toteutuminen vaati kaikilta työntekijöiltä yhteistä ideaa ja ajatusta työn pohjaksi.

Asiakkaiden luokuttamisen tilalle kehitettiin asiantuntijaverkoston suunnitelmallinen käyttö sovittelutyössä. Kriisityön, terapeutin työn ja tulevaisuuden ratkaisujen hakemisen metodinen kolmijako ja asiantuntijaverkoston käyttö muodostivat kokonaisvaltaisen työtteen asiakkaiden auttamiseksi. Sovittelun tavoitteena oli eron kokonaistilanteen hoitaminen niin, että perheneuvolan sosiaalityöntekijä vastasi puoliso- ja vanhemmuussuhteen terapeuttisesta tunnetyöstä, lasten näkökulman esille nostamisesta ja sopimuksista ja juristi avioerojuridiikasta ja perheoikeudesta sekä psykologi lasten kuulemisesta ja tunneasioista. Lastenvalvojat vastasivat elatussopimuksista. Asiakkaiden ei näin tarvinnut kulkea työntekijältä toiselle, vaan työntekijät tulivat asiakastilanteisiin tarpeen mukaan.

Projektin yhtenä tavoitteena oli sovittelutoimiston perustaminen. Kokeiluprojektin aikana kuitenkin selvisi, ettei keskittyminen pelkästään tähän työhön ollut työntekijän voimavarojen kannalta viisasta. Myös asiakasturvallisuuden näkökulmasta työntekijän on hyvä jakaa työtään ns. perinteisen perheneuvolatyöhön ja sovitteluun. Työn laadun ja raskauden vaihtelu mahdollistaa ammatillisten voimavarojen viisaan käytön. Sovittelutoimiston vaihtoehto ei kuitenkaan ole sovittelutyön jakaminen kaikille työntekijöille, koska näin erityisasiantuntemus hajoaa, eikä kukaan saa riittävää tuntumaa työn erityiskysymyksiin ja osaamiseen.

Perheasioiden sovittelusta Ulla Valkaman ja Jaakko Kaupilan (1993) pohjalta

Artikkelissa käsitellään ratkaisukeskeisen työtteen soveltamista perheasioiden sovittelussa. Ratkaisukeskeinen työtapana sisältää systeemisen perheterapian ja lyhytterapian piirissä kehitettyjä menetelmiä, joiden avulla inhimillisiä ongelmia on pyritty ratkomaan. Menetelmälle on ominaista kunnioittava suhtautuminen asiakkaisiin, toiveikkuus ja myönteisen näkökulman etsiminen hankalassa elämäntilanteessa sekä sitä kautta asiakkaiden omien voimavarojen vahvistaminen. Menetelmässä korostu-

vat myös yhteistyö omaisten, ystävien ja epävirallisten tukitahojen sekä muiden viranomaisten kanssa. Ratkaisukeskeistä työtä tehdään kolmiportaisesti ja työotteessa huomioidaan yksilö- (puolisot ja lapset yksilöinä), perhe- (perheen systeemien huomioiminen) ja yhteisönäkökulma (perheen yhteydet muihin).

Perheasioiden sovittelu mielletään paikaksi, jossa puolisoita ja perhettä pyritään auttamaan eroon liittyvissä sydänsurun asioissa. Tarkoitus on tarjota perheen hajoamistilanteessa ns. ensipaikka, jossa mahdollisimman neutraalilla työotteella turvataan sosiaalisen, psykologisen ja juridisen tiedon integrointi erotilanteen avuksi ja tueksi. Halusimme työtavan, jossa tuetaan vanhempia hoitamaan keskinäiset erimielisyytensä mahdollisimman rakentavasti ja huolehtimaan lapsistaan hyvin.

Erotilanteessa on tunneongelmien lisäksi järjestettävä kaikkien perheenjäsenten arki ja arjen puitteet. Perheasioiden sovittelun tulisi tarjota turvallinen, asiantunteva ja neutraali paikka, jossa sovittelija hallitsee ainakin seuraavat asiakokonaisuudet: miten ero haetaan; miten lasten asiat hoidetaan; miten omaisuus jaetaan sekä miten terapeutista otetta käytetään surun asioissa. Perheasioiden sovittelu ei ole terapiaa - ei sosiaalityötä - ei juridiikkaa - vaan kaikkia näitä!

Erotilanteen monimuotoisuus sai ajattelemaan, että keskeistä sovittelussa on pyrkimys uudenlaiseen ratkaisuun ja ihmisten oikeus päättää eroasiastaan itse. Työntekijän tehtävänä on tukea asiakkaita arvioimaan eron eri puolia mahdollisimman tarkasti päätösten tekemisen pohjaksi. Sovittelijan tulee löytää ja etsiä omalle työntekijäpersoonalleen sopiva tapa tehdä auttamistyötä. Oleellista on hallita sovittelun perusasiat eli arjen uudelleen järjestäminen, tunnekenkä ja juridinen kenkä. Erossa liikutaan ihmissuhteiden, tunne-elämän ja arjen usein monimutkaisen ja konkreettisen uudelleenjärjestämisen alueilla. Muuttuneissa perherakenteissa tapahtuva ero on psykososiaalisten ongelmien ratkaisua.

Tärkeää on lisätä asiakkaiden voimavaroja ja saada katsetta tulevaisuuteen. Sovittelijan tehtävänä on olla tukemassa uuden ratkaisun löytymistä. Erotilanteen eriaikaisuus monimutkaistaa työkenttää. Myös lasten tilanne on huomioitava ja heidän kykynsä kestää tilannetta on arvioitava. Prosessissa ei saa kiirehtiä, mutta jonkinlainen aikataulu tai määräaika on sovittava, jotta voimavarat riittävät.

Ratkaisukeskeisen työotteen toteuttamisen periaatteita ovat: konkreettisuus (todellinen tieto on tärkeää); kunnioitus; luottamus; ajatusten haastaminen (keskustelut, esimerkit, tarinat, analogiat); huumori ja leikkisyys toivon antajina; toiveikkuus siitä, että vaikeatkin ongelmat ovat ratkaistavissa; vastuun palauttaminen asiakkaille ja tukena oleminen; asiakkaiden voimavarojen ja toimintakyvyn saaminen esiin; menneisyys - nykyisyys - tulevaisuus -ajattelu; tavoitteen asettaminen yhteistyön pohjaksi; myönteisen näkökulman etsiminen; keskittyminen edistykseen ja ratkaisuihin (pois ongelmapuheesta kohti ratkaisupuhetta) sekä yhteistyökumppaneiden arvoon nostaminen (viranomaisten reviirirajojen rikkominen ja yhteistyö erityisesti juridisissa kysymyksissä ja sopimuksissa).

Ratkaisukeskeisen työotteen keinoja ovat: molempien puolisoitten osallistuminen istuntoihin (tarpeen tulleen erikseen); keston ja taukojen sopiminen tarkasti; työroolin selventäminen asiakkaalle ja vastuun rajojen esille tuominen; työparityöskentely ja ammatillisesta työnjaosta sopiminen (sosiaalityöntekijä vastaa kokonaisuudesta ja psykologi tuo esiin lasten asiat ja vastaa niiden huomioimisesta); asioiden kirjaaminen istunnossa (auttaa selkiinnyttämään tilannetta ja auttaa seuraamaan etenemistä ja asioiden käsittelyä); eteneminen elämäntilanteen tarkastelun kautta tavoitteen asettamiseen; neutraali kokemuksen ja tiedon jakaminen, palautteen antaminen, positiivinen uudelleenmäärittely sekä tässä ja nyt työskentely.

Sovittelun kesto vaihteli yhdestä kuuteen tapaamiseen. Lisäksi järjestettiin seurantatapaaminen tarvittaessa puolen vuoden päästä.

Sovitteluistunto eteni seuraavan prosessin mukaisesti: Suhteen luominen: tutustuminen ja juttelut -> Mistä on kyse, mitä on tapahtunut, että on tultu sovitteluun -> Tavoitteen asettaminen, ihmekysymykset, tarkentavat kysymykset ja asteikkokysymykset eli arvosanojen antaminen asioille ja tieto siitä mitä asioille on tehty -> Mahdolliset tehtävät -> Palaute -> Lopettaminen, jatkon tai määräajan sopiminen sekä mahdollisesta viranomaisyhteistyöstä sopiminen (viranomaisyhteistyö oli tärkeää ja tarvittaessa asiantuntijaviranomaisia kutsuttiin tapaamisiin).

Lapsen aseman huomioiminen sovittelussa: millaisia eroratkaisuja lapset tarvitsevat?: On tärkeää, että istunnossa esitetään kysymyksiä siitä, miten lapset kokevat tilanteen ja millaisia ratkaisuja he tarvitsevat. Eron vaikutukset lapsiin ovat yksilöllisiä ja prosessimaisia. Toivomme, että kehitettäisiin työmenetelmiä, joissa lapset ovat mukana. Omassa työssämme pyrimme vaikuttamaan vanhempien kautta siihen, että lapset huomioidaan, heitä kuullaan, heille selitetään tilanne ja heidän vapautetaan vastuusta ja syyllisyydestä. Annoimme vanhemmille usein lapsiin liittyviä tehtäviä sekä pyysimme vanhempia visioimaan tulevaisuutta ja etsimään mahdollisista vaihtoehdoista ne, jotka ovat lapsen kannalta huonoimmat ja parhaat.

Vanhempien ratkaisujen tueksi ei pitäisi rakentaa standardimalleja, vaan auttaa vanhempia löytämään senhetkisen tiedon perusteella lapsen kannalta paras mahdollinen ratkaisu. Kompromissi ei ole aina paras ratkaisu. Sopimuksia voi myös tarkistaa lapsen kehityksen tai muuttuneiden olosuhteiden myötä. Lapsen edun huomiointi on konkreettista toimintaa lapsen hyväksi ja hänen kannaltaan toimivien ratkaisujen etsimistä. Riitauttaminen melkein aina pahentaa lapsen tilannetta.

Parhaat sovittelukokemukset ovat työparityöstä. Kokonaisvastuu sovittelusta sopii sosiaalityölle, jolloin sosiaalityöntekijä ohjaa koko prosessia ja psykologi painottaa työtään enemmän lapsen asioiden huomiointiin.

Perheasioiden sovittelusta Ulla Valkaman (1991) pohjalta

Sovittelu on vapaaehtoista sosiaalipalvelua ja sen sisältö määräytyy kunkin perheen toiveiden mukaan. Sovittelu toteutetaan yleisimmin keskusteluna, johon osallistuvat kaikki perheenjäsenet tai osa heistä (lapsista yli puolet ei osallistunut sovitteluprosessiin).

Sovittelun sisältö on kokonaisvaltaista tunne- ja juridisen kentän ja tietämyksen hallintaa perheenjäsenten elämänhallinnan lisäämiseksi ja arjen uudelleen jäsentämiseksi. Mitä selkeämmin sekä tunne- että juridinen kenttä jäsentyy kussakin yksittäisessä erotilanteessa, sitä paremmat edellytykset arjen uudelleen järjestymiselle ovat. Työssä tarvitaan sekä juridista, sosiaalista että psykologista perusorientaatiota (sovittelua käyttävistä n. 80 % tuli sovitteluun saadakseen apua puolisoiden tunneritiriidan ja siihen liittyvien syykasautumien selvittelyyn). Vähän yli puolelle ehdotettiin myös muiden palvelujen käyttöä.

Perheasioiden sovittelusta Pirkko Yli-Krekolan, Anja Lahti-Kalan, Marja-Terttu Toijan ja Marja Virolaisen (1994) pohjalta

Perheasioiden sovittelun sisällöstä ja toteutuksesta Kauhajoen perheneuvolan toimialueella:

Sovittelijat käyttivät aikaa yhteen sovittelutyöskentelyyn kolme - viisi käyntikertaa ja keskimääräinen työskentelyaika vaihteli 45 - 90 min. Asiakkaat kävivät perheasioiden sovittelussa pariskuntina tai yksinään. Lapset olivat harvoin mukana. Perheasioiden sovittelua toteutettiin joskus myös puhelin-keskusteluna. Sovittelijat työskentelivät asiakkaiden kanssa yleensä yksin ja jos työparia käytettiin, tämä oli omasta organisaatiosta. Sovittelijat ohjasivat asiakkaitaan joskus tai usein käyttämään myös muita sosiaali-, terveydenhuollon tai oikeudellisia palveluja. Osa sovittelijoista korosti työskentelys-

sään lapsen aseman erityistä huomioon ottamista ja osa keskittyi konkreettisten arjen asioiden miettimiseen sekä nykyhetken ja tulevaisuuden pohtimiseen. Perheasioiden sovittelussa toteutettiin ns. rinnakkaisten palvelujen mallia.

Sovittelun sisällöllisiä painotuksia olivat: liiton jatkamisen mahdollisuuksien selvittely; perheenjäsenten välisten tunnesuhteiden käsittely; puolisoitten välisten ristiriitojen selvittely; eron seurausten vaikutukset perheenjäsenten arkipäivässä; vanhemmuuden sekä lapsen aseman selvittely erotilanteessa ja eron jälkeen sekä tiedon jakaminen eron käytännön ja juridisista kysymyksistä. Lasten huolto-, tapaamis- ja elatussopimusten teko oli merkittävä alue lähinnä sosiaalitoimistojen perheasioiden sovittelussa.

Perheasioiden sovittelusta Margaret Robinsonin ajatuksia Sirkka Tasolan (1993) pohjalta

Sovittelu on työmenetelmä, jonka avulla autetaan perhettä tekemään ratkaisujaan erossa. Sovittelun tehtävänä on säilyttää vanhempien läheiset suhteet lapsiin sekä vanhempien välinen riittävä yhteistyö, jotta vanhemmuus voisi toimia eron jälkeen.

Sovittelun periaatteita ovat vapaaehtoisuus, luottamuksellisuus, neutraalisuus, puolueettomuus, turvallisen keskusteluilmapiirin luominen, vallan tasapainottaminen puolisoitten välillä, eron liittyvien käytännön ratkaisujen löytäminen sekä neuvottelujen mahdollistaminen ja vaihtoehtoisten ratkaisujen löytämisessä auttaminen.

Sovittelun sisältö, periaatteet ja konfliktin hallinta:

- Puolisoiden tapaaminen yhdessä ja perheen nykytilanteen selvittäminen. Lasten iästä ja ongelmien laadusta riippuu se tavataanko lapsia sovittelussa. Lapsia tavataan vain, jos vanhemmat suostuvat ja se on ongelman kannalta mielekästä. Uudet kumppanit voidaan ottaa mukaan sovitteluun, jos molemmilla on uusi kumppani ja jos molemmat antavat luvan.
- Luottamuksellisen suhteen ja turvallisen keskusteluilmapiirin luominen, jotta ristiriitaisia asioita voidaan käsitellä; vallanjaon tasapainottaminen ja tasavertaisten mahdollisuuksien takaaminen.
- Työskentelyperiaatteiden ja työskentelyn tavoitteiden käsittely: sovittelun etenemisestä kertominen (5-6 istuntoa); työstettävien asioiden rajaaminen (mistä asioista tulee tehdä päätökset); työskentelysuunnitelman laatiminen; päämäärien ja työskentelytapojen hahmottaminen; ristiriitojen tunnistaminen ja tärkeysjärjestyksen muodostaminen erilaisten vaihtoehtojen esille nostamisen avulla; salassapitoasiat sekä tulevaisuuteen tähtäämisen periaate (tulevaisuuteen suuntautuvat kysymykset).
- Vaihtoehtojen luominen: tutkitaan ja ennakoitaan erityisesti lasten tarpeita ja mahdollisuuksia tulevaisuudessa; ennakoitaan vaihtoehtojen toimimista ja mahdollisia ongelmia; varaudutaan mahdollisiin muutoksiin ja ongelmiin; luodaan suunnitelma menettelytavoista.
- Lasten aseman tiedostaminen: muistutetaan siitä, että puoliso jatkaa vanhempina lopun elämänsä sekä kerrotaan tutkimustuloksista eron vaikutuksista lapseen ja lapsen selviytymiseen (mitä asioita vanhempien on tärkeä huomioida).
- Sopimusten konkreettisuus: pyritään sopimaan yksityiskohdista ja ennakoimaan tulevia ongelmia; lasten tapaamiset neuvotellaan tarkkaan käytännön yksityiskohdat huomioiden.
- Päätöksenteko ja toteutus: sopimukset neuvotellaan valmiiksi ja asiat kootaan yhteen yksityiskohdittain; yksityiskohtien tarkistus ja harjoittelu; kertaaminen ja muuttamismahdollisuudet; sopimuksen kirjoittaminen.

Sovittelun teknisiä näkökulmia: perheeseen liittymistä helpotetaan antamalla paljon positiivista konnotaatiota ja painottamalla puolueettomuutta; vältetään tuomitsevaa asennoitumista; kiinnitetään huomiota roolimutoksiin; varotaan etenemästä liian nopeasti; kartoitetaan ja selvennetään osapuolten mielipiteet ja käsitykset kysymysten avulla; muokataan jyrkkiä kannanottoja pehmeämmiksi (asian hellävarainen edistäminen, tulevaisuus kysymysten käyttö); erotetaan puolison ja vanhemman

roolit (yksi sovittelun keskeisistä tehtävistä); tuodaan esille vaihtoehtoja; vältetään surun tunteiden käsittelyä (ei terapiaa); ennakoidaan tulevia ongelmia esim. lasten kohdalla sekä mahdollistetaan erilaisten ajatusten ja ehdotusten esittäminen neuvottelun mahdollistamiseksi.

Perheasioiden sovittelusta a’la Milanaise Urpu Niemisen (1993) pohjalta

Kuvaus perheasioiden sovittelutapauksen konsultaatioistunnon etenemisestä, sovittelun keskeisistä periaatteista sekä sovittelussa käytettävistä kysymyksistä. Päähuomio on sovittelijan työskentelyssä, haastattelussa ja vallitsevassa vuorovaikutuksessa.

- Sovittelija esittelee itsensä, määrittelee parin suhdetta ja tarkistaa tilannetta. Oleellista on liittojen välttäminen, tasapuolisuus (kysymysten tulee tukea sitä), riitelyn estäminen ja suora tarttuminen lasten hyvinvointia koskevaan epäilyyn.
- Yksimielisyyden etsiminen ja osoittaminen, kaupankäynti (sopimusten tekeminen tasapainon löytämiseksi), huumorin käyttö.
- Parisuhteen historian läpikäyminen myönteisyyden lisäämiseksi, eroon johtaneiden syiden käsittely sekä eropäätöksen pitävyyden tarkistaminen.
- Tulevaisuuden suunnitelmista kysyminen (suuntautuminen tulevaisuuteen kysymysten avulla). Kysymys on joskus tärkeämpi kuin vastaus (esim. ajatusten tarjoaminen ”itämään”).
- Uudelleen määrittelyn käyttö: viitekehysten muuttaminen sen suhteen, millä lailla jotain asiaa tai tapahtumaa tarkastellaan tai arvioidaan ja/tai kysytään, miten joku muu asiakkaalle tärkeä henkilö arvioisi kyseisen asian.
- Itsetunnon testaaminen ja lisääminen, koska kriisitilanteessa pienikin positiivinen asia tuo voimia. Muiden ihmissuhteiden ongelmista keskusteleminen (ongelmat pois parisuhteesta).
- Keskittyminen tekemisiin, käyttäytymiseen ja toimintaan (tekemällä kysymyksiä, kuten miten toimitte, teitte ja mitä sitten tapahtui?). Realiteettien eteen asettaminen esittämällä esim. seuraavia kysymyksiä: mihin tätä sotaa tarvitaan, kuka tätä sotaa haluaa, mitkä ovat tällä toiminnalla saavutettavat tulokset?
- Keskustelu lasten tilanteesta, lasten asumisesta sekä lapsia koskevista päätöksistä ja niiden perusteista. Arvottaminen vanhempana ja puolisona (arvio toisesta ja itsestä puolisona), arvioiden vertaaminen ja keskustelu aiheesta. Palautteen antaminen.

Eroauttamisesta ja perheasioiden sovittelusta Mikko Makkosen (1991, 1993) pohjalta

Eroauttamisen kehittämisessä kysymys on sekä juridisten työkalujen (oikeudelliset tiedot ja menettelytavat) että vaihtoehtojen löytämiseen liittyvien työkalujen sisällön parantamisesta. Sovittelu on toimintaa, jossa luodaan sopimuksia mahdollistavia vaihtoehtoja ja näkökulmia. Vaihtoehtojen luomisessa olennaista on, kuinka laajana tai suppeana eroauttajat näkevät tehtävänsä tai ammattiroolinsa. Eroauttajan roolina on olla ymmärtäjä, tekniikko, sovittelija, sosiaalityöntekijä, terapeutti ja moralisoija. Paras sovittelija ei ole juristi tai terapeutti, vaan taitava sekoitus kumpaakin. Sovittelu vaatii erikoistuneen työntekijän ja eriytetyt resurssit.

Perheasioiden sovittelun kehittäminen eron ensi- ja peruspaikaksi vastaisi sosiaalista tilausta. Se voisi myös kiinteyttää viranomaisen tekemään erotyötä. Sovittelijan tehtävänä olisi hallita keskusteluhaastattelumenetelmien lisäksi eroon liittyvät lainsäädännölliset ja paikalliset menettelytavat sekä opastaa lapsen asemaan liittyvissä järjestelyissä. Sovittelija olisi siten avioeroasioiden kokonaisuuttaja. Varsinainen sovittelutyö on sopimustyöskentelyä.

Auttajan ammattitaito on hänen käyttämässään kysymyksissä. Erilaisilla kysymyksillä on erilaisia merkityksiä ja vaikutuksia. Kysymyksillä keskitytään asiakkaaseen ja kysymysten muodon on herätettävä vastauksia ja synnyttävä keskustelua, ajatuksia ja näkökulmia sekä korostettava asiakkaan riippu-

mattomuutta. Auttaminen on puhumista, keskustelemista ja kysymyksiä. Haastattelutaidon kehittäminen nousee erityisasemaan. Kysymystyyppien tietoisempi hallinta saattaisi lisätä auttajien taitoja.

Eroauttajan mielenkiinnon ja kysymysten suuntautumisen kannalta tärkeää on jako lineaarisiin ja sirkulaarisiin kysymyksiin: Sirkulaariset oletukset liittyvät kokonaisvaltaisuuteen, vuorovaikutuksen periaatteisiin, tilanteen ja sen rakenteen sidonnaisuuteen, neutraaleihin asenteisiin ja systeemiin lähestymistapoihin. Lineaariset oletukset liittyvät reduktionismiin, normatiivisiin periaatteisiin, kausaaliseen syy-seurausmalliin, tuomitseviin asenteisiin ja tyrkyttäviin lähestymistapoihin.

Lineaariset kysymykset sopivat tapaamisten alkuun ja ne saattavat riittää silloin, kun asiakkaat ovat hakemassa vain tietoa, menettelytapoja ja asioiden järjestelyn teknistä toteutusta. Lineaaristen kysymysten ongelmana on kuitenkin niihin sisältyvä ennako-oletus ongelmien (viha, riitely tai syyttely) sisäsyntyisyydestä, mikä voi lisätä häpeää ja tuomitavuutta. Lineaariset kysymykset saattavat ajaa osapuolia toisiaan vastaan sekä sinetöidä ongelman pysyväksi varsinkin vaikeissa erotilanteissa. Mitä vaikeampi tilanne, sitä polttavampi on muutoksen tarve.

Sirkulaarisia kysymyksiä ohjaa oletus, että asiat liittyvät toisiinsa (kaikki liittyy kaikkeen). Kysymykset muotoillaan niin, että ne tuovat esille tapahtumia yhdistäviä kuvioita ja luovat vuorovaikutussuhteisiin uusia näkökulmia. Kysymyksillä on tilannetta neutralisoiva ja asenteita vapauttava vaikutus. Yleensä kysymykset paljastavat asiakkaille yllättäviä asioita heidän omasta tilanteestaan ja saattavat auttaa osapuolia hyväksymään toisensa paremmin. Erityisen hyödyllisiä sirkulaariset kysymykset voivat olla lapsesta ja aikuisten suhteista keskusteltaessa. Tällöin vanhemmat voivat saada uudenlaista ymmärtämystä toisiltaan sekä kiinnittää monipuolisesti huomiota lapsen asemaan.

Sirkulaarisia kysymyksiä tehdessään auttaja on kuin tutkija, joka on tekemässä uusia keksintöjä. Kysymykset voivat olla seuraavanlaisia: Minkä pitäisi olla toisin, että hän kuuntelisi sinua tai luottaisi sinuun? Mitä arvelet hänen vastaavan tähän kysymykseen? Mitä hän tekee, kun kantaa huolta tai kun lapsi alkaa itkeä? Kun teillä on rauhallinen hetki, miten silloin suhtaudutte toisiinne?

Ratkaisuihin suuntautuneet kysymykset houkuttelevat esiin mahdollisuuksia ja *ongelmista kysyminen* merkitsee niiden esille kutsumista ja olemassaolon vahvistamista.

Ihmekysymys on ratkaisukeskeisessä haastattelussa tavoitteiden selvittelyn perusmenetelmä. Perusasenne haastattelussa on onnistumiskeskeinen ja kysymysten tulee olla onnistumista edistäviä. Kysymys ”Ajatellaan, että tapahtuu sellainen ihme, että kaikki hankaluudet ovat poissa - mistä te huomaatte, että ihme on tapahtunut ja, mikä silloin on toisin?” *Unelma-menetelmässä* tartutaan yhteiseen toiveeseen asioiden selvittämiseksi. Konsultaation tavoitteena on unelmien toteuttaminen. Unelmia tutkitaan tehokkaimmin ihmekysymysten avulla. Ihmeessä esitetään ensin nykyinen reaalisuus ja sen jälkeen ihmeen jälkeinen todellisuus. Tällaisessa irrottelussa tilanteet, tunteet ja yhteistyö voivat saada uudenlaisia konkreettisia sisältöjä. Ihmekysymykseen vastaaminen on kuin leikki, jossa asioita liitetään yhteen ja erotellaan, jotta ne voisivat luoda uusia merkityksiä.

Strategisilla kysymyksillä on tarkoitus vaikuttaa asiakkaaseen ja epäsuorasti kysymysten muodossa ohjata asiakasta ajattelemaan ja käyttäytymään oikeammilla tavoilla. Strategiset kysymykset sisältävät ehdotuksen asiakkaan ongelman ratkaisemiseksi. Ammattitaitoa on pukea ehdotus asiakasta houkuttelevaksi (asiakkaalle arvokkaan, kunnioitettavan ja periaatteiden mukaisen ehdotuksen voi helpoiten hyväksyä). Strategiset kysymykset vievät keskustelua toisenlaisiin ratkaisuihin ja ne voivat olla seuraavanlaisia: Oletko tehnyt selvää erosuunnitelmaa? Miten sinä voisit helpottaa tilannetta?

Strategisilla kysymyksillä auttaja tarjoaa asiakkaalle näkemystä siitä, miten asioiden tulisi olla. Tavoitteena on saada juuttunut tilanne liikkeelle. Tarjoaminen saattaa kuitenkin rajoittaa ratkaisuvaihtoehtoja ja lisätä tunnetta vastakkainasettelusta asiakkaan kanssa. Pitää varoa ettei tee liian paljon strate-

gisia kysymyksiä, koska ne voivat myös loukata: esimerkkinä kysymys siitä ”milloin alat huolehtia asioista lapsen kannalta?”.

Refleksiivisillä kysymyksillä pyritään vaikuttamaan epäsuoraan tai yleisesti. Auttaja pyrkii vuorovaikutukseen, jossa asiakkaalle annetaan tilaisuus uusien mahdollisuuksien näkemiseen. Kysymysten avulla asiakkaalle tuotetaan tietoa hänen omasta asiastaan. Auttaminen on yhteistyötä ja auttaja käynnistää kysymyksillään refleksiivisen toiminnan. Tyypillisiä refleksiivisiä kysymyksiä ovat seuraavat: Jos ajattelet, ettet nyt heti voi suhtautua häneen uudella tavalla, niin milloin luulet sen olevan mahdollista? Jos vihasi katoaisi, miten lapsen kasvatusta sujuisi toisella tavalla? Mistä tiedät, että tuo tavoite on saavutettu? Ketä kunnioitat niin paljon, että uskoisit häntä, vaikka hänellä olisi eri käsitykset kuin sinulla? Jos teillä olisi mahdollisuuksia tehdä ihanneavioero, niin millainen se olisi? Millaisista asioista olette kaikkein kiitollisimpia?

Hyödyllisiä fraasikysymyksiä: Tämä ero on teidän projektinne, miten voin auttaa teitä siinä? Mitä sellaista teidän suhteessanne nyt tapahtuu, minkä toivoisitte jatkuvan? Tee jotakin toisin?

Mitä vaikeampi asiakkaan ihmissuhdetilanne erossa on, sitä tärkeämpi auttamiskeino kysymykset ovat ja sitä enemmän kannattaa käyttää refleksiivisiä kysymyksiä. Asia on mahdollista saada muutamaan luomalla uutta tietoa, näkökulmaa ja luovuutta. Ammattiauttajan taito on kyvyssä tehdä tilanteeseen sopivia kysymyksiä ja se edellyttää eri kysymystyyppien muuntelua. Silloin kun eroavilla on paljon vaikeuksia pitäytyminen vain lineaarisiin kysymyksiin voi merkitä vaikeuksien jäykistymistä tai pahenemista. Etenkin refleksiivisten kysymysten käyttö tarjoaa mahdollisuuksia muutoksiin vaikeissa tilanteissa.

Perheasioiden sovittelusta Kaisa Meriö-Mielosen (2011) pohjalta

Porin perheneuvolan tehtävä sovittelussa on tuoda vanhemmille lasten näkökulma esille niin, että vanhemmat huomioisivat lasten hyvinvoinnin omassa kriisissään. Perheasioiden sovittelua tekevät psykologit ja sosiaalityöntekijät.

Perheet tarvitsevat kukin eri määrän tapaamisia ja erilaisissa kokoonpanoissa: joskus kaksi tapaamista riittää ja joskus on tarpeen työskennellä pidempään, jopa kymmenen kertaa. Sovittelija toimii organisaattorina, tilanteen rauhoittajana, osapuolten ymmärtäjänä ja kompromissien taitajana. Sovittelijan tulee olla sekä sovittelija, organisoija, kuuntelija, sopimusten ehdottaja ja puheenjohtaja.

Sovittelu tarkoittaa useimmiten henkilökohtaisia keskusteluja ja neuvotteluja psykologin ja sosiaalityöntekijän kanssa. Keskusteluihin voivat osallistua kaikki perheenjäsenet tai vain osa. Keskusteluilla pyritään löytämään tasapuolinen ja kaikkien osapuolten hyväksymä ratkaisu ongelmiin. Puolueeton, ulkopuolinen henkilö voi auttaa näkemään kokonaistilannetta ja tukea perhettä rakentamaan oman ratkaisunsa. Usein keskustelu purkaa tunteita ja selkeyttää ajatuksia. Voi esimerkiksi olla tärkeä huomata miten eri lailla perheenjäsenet kärsivät ristiriidasta. Moni asiakas saa sovittelusta keskusteluapua, pahanolon purkua, asioiden selkeytymistä ja tukea sekä terapian kaltaista helpotusta, vaikka sovittelu ei olekaan terapiaa.

Suuntaa antava esimerkkikuvaus sovitteluprosessista:

1. Ajanvaraus, jossa mietitään sovittelun tarvetta ja sopivuutta.
2. Ensimmäistä aikaa sovittaessa työntekijä tai työpari miettii tavataanko molempia vanhempia yhdessä vai varataanko ensimmäinen aika kummallekin vanhemmalle erikseen. Pääsääntöisesti pyritään tapaamaan vanhempia yhdessä.
3. Ensimmäisellä käyntikerralla tarkastellaan mm. seuraavia asioita: mitä perheasioiden sovittelu on ja miten sitä toteutetaan kussakin tapauksessa; mikä on kummankin vanhemman huoli; käydään läpi eron historia ja tunne-ero. Keskustelu pohjustaa lapsen asioissa työskentelyä. Lapsen asema tulee pitää keskiössä ja lapsen asioita pohtia, vaikka lapsi ei olisikaan paikalla. Vanhempien ym-

märrystä lapsen asemasta ja eron kokemisesta lisätään pohtimalla, mikä on kummankin mielestä lapsille parasta ja mitä kumpikin vanhempi voi tehdä, jotta lapsi voi hyvin.

4. Lapsia tavataan vanhempien tai vanhemman kanssa ja/tai lasta/sisaruksia erikseen.
5. Sovittelukäytien jälkeen tehdään suunnitelma ja sopimukset sekä mahdollisesti kokeillaan sopimuksen toimivuutta.

Sovittelun eteneminen Pettilän ja Yli-Marttilan* (1999) pohjalta: Ensimmäisessä vaiheessa eli erouhan sovittelussa paneudutaan puolisoiden ristiriitaisten tavoitteiden sekä pari- ja tunnesuhteen selvittelyyn. Toisessa vaiheessa yhteistyö tähtää eron liittyvien sopimusten neuvotteluun, esilaadintaan ja tekemiseen. Tässä vaiheessa on keskeistä rakentaa yhteistyötä ja uudenlaista vanhemmuutta eroavien kesken (vanhemmuuden- ja sopimussovittelu). Kolmannessa eli eron jälkeisessä sovittelussa tuetaan erosta toipumista, tarkistetaan lasten tilannetta ja autetaan korjaamaan lapsia koskevien sopimusten toimintaongelmia. Kaikissa vaiheissa keskeistä on ymmärrys siitä, että tunnetason työstäminen erokriisissä auttaa löytämään parhaan mahdollisen ratkaisun ja selviämään elämässä eteenpäin. Lapsen edun tulee olla koko ajan keskeisesti esillä ja toteutua erityisesti lasta koskevilla sopimuksilla. (* Huom! En yrityksistä huolimatta löytänyt tätä paljon lainattua julkaisua).

Fasilitatiivisesta perheasioiden sovittelusta Synnöve Karvinen-Niinikosken ja Marja Pellin (2010) pohjalta

Sovittelukäytäntöjen kehittämistarve nousee ennen kaikkea lasten tarpeista. Tällä hetkellä viranomaistaholta puuttuvat riittävät välineet ratkoa lasten asioita ja luoda käytännössä toimivia sopimuksia. Eroauttamistyössä tarvittaisiin sellaista lapsen edun konkretisointia, joka tuottaisi sisältöä ja velvoitteita huoltajuutta, tapaamista ja luonapitoa koskevilla asioilla.

Fasilitatiivisen perhesovitteluprojektin (Fasper) tavoitteena oli kehittää eroavien perheiden avuksi uusi perheriitojen käsittelymalli ja edistää sellaista konfliktinratkaisukulttuuria, jossa ihmiset kykenevät osallistumaan ja ratkaisemaan itse ongelmansa. Tavoitteena oli vapaaehtoisuuteen perustuvan sovittelun keinoin luoda aikuisten väliseen vuorovaikutukseen tilaa perusteltujen ja sovinnollisten ratkaisujen löytymiseen sekä etsiä sellaisia ratkaisuja, jotka erityisesti lapsen kannalta lisäävät tärkeiden ihmissuhteiden toimivuutta ja estävät niiden katkeamisen ristiriitojen kärjistymisen vuoksi.

Asianosaisilla on sovittelussa mahdollisuus kertoa tarinansa, käsitellä konfliktiin liittyviä tunteita ja käydä vuoropuhelua turvallisessa ja puolueettomasti ohjatussa menettelyssä. Sovittelija toimii sovinnon mahdollistajana eli fasilitaattorina. Dialoginen vuoropuhelu antaa tilaa tunteiden käsittelylle, inspiroi rehellisyyteen ja suoruuteen, estää pinnalliset pakkokompromissit, mahdollistaa vaihtoehdot ja luovuuden sekä luo edellytykset sille, että jokainen asianosainen tulee kuulluksi.

Sovittelussa otetaan huomioon lasten ja heidän vanhempiensa tarpeet niin, että vanhemmuus voi jatkua eron jälkeenkin. Sovittelun avulla ihmiset saavat varhaista apua ongelmiansa hahmottamiseen ja ratkaisuun sekä ymmärrystä siitä, kuinka välttää repivä ja lasten pahoinvointia lisäävä riitelä.

Fasilitatiivisesta perheasioiden sovittelusta Vaula Haaviston, Marina Bergman-Pyykkösen & Synnöve Karvinen-Niinikosken (2014) pohjalta

Sovittelusta ollaan enenevässä määrin etsimässä keinoa varhaisen vaiheen tukipalveluna vanhemmille. Eroauttamistyössä on tarvetta menettelytavalle a) johon molemmat vanhemmat osallistuvat yhdessä, b) johon voi tulla kun on riitaa, c) joka ovat mahdollisimman varhaisessa vaiheessa (apua saadaan heti, kun vanhempien keskinäiset neuvottelut jumiutuvat ja viimeistään ennen konfliktien kärjistymistä), d) joka johtaa konkreettisiin sopimuksiin ja ratkaisuihin, e) joka ohjaa vanhempia op-

pimaan, miten keskustella ja tehdä yhteistyötä myös tulevaisuudessa ja f) joka ottaa keskiöön lapsen arjen ja eron jälkeisen vanhemmuuden rakentamisen.

Fasper -hankkeen tavoitteena oli sovittelun prosessin, käytäntöjen ja työvälineiden kehittäminen. Lisäksi haluttiin kehittää malli, jolla perheasioiden sovittelu saataisiin integroitua kunnan palvelujärjestelmään niin, että se olisi asiakkaalle mahdollisimman helposti saatavilla.

Fasilitatiivisella sovittelulla tarkoitetaan konfliktin osapuolten omia voimavaroja tukevaa ja heidän keskinäistä vuoropuheluaan edistävää sovittelua. Hankkeessa kehitettiin perheiden konflikteihin soveltuva sovittelumenettelyn prosessimalli, sovittelijan työssään tarvitsemia työvälineitä sekä konsepti, jolla sovittelu palvelu saadaan järjestettyä ja integroitua osaksi muita perhepalveluja.

Sovittelu menetelmänä tarjoaa yhteisen pöydän, jonka ääressä voidaan ratkoa lapsen arjen ja vanhemmuuden kysymyksiä sekä vanhempien keskinäisiä riitoja. Sovittelu tukee vanhempia etsimään ja löytämään ratkaisuja ongelmiin ratkaisukeskeisesti ja tulos kirjataan mahdollisimman konkreettiseksi. Sovittelu on eron jälkeisen vanhemmuuden synnyttämistä ja rakentamista ja siltä osin uusien ajattelun- ja toimintamallien oppimista. Fokus on lapsen ja lapsen parhaan konkretisoinnissa.

Perheasioiden sovittelussa tärkein keskustelunaihe on lapsi, hänen tarpeensa ja arkensa eron jälkeen. Sovittelu on palvelu, jossa vanhemmat voivat sovittelijan tukemana jatkaa keskinäisiä neuvottelujaan lapsen asioista ja eron jälkeisestä vanhemmuudesta. Vanhemmat päättävät mistä asioista he haluavat sopia ja millaisia asioita heidän on tarpeen ratkoa.

Sovittelussa synnytetään eron jälkeistä vanhemmuutta. Vanhemmat joutuvat määrittelemään vanhemmuutensa uudelleen ja sopimaan millainen heidän keskinäinen vanhemmuutensa ja työnjakonsa on eron jälkeen. Lapsen paras toteutuu, kun hän saa käyttöönsä kaikki ne resurssit, joita kummallakin vanhemmalla on hänelle antaa.

Perhesuhteiden uudelleen järjestelyssä keskiössä ovat vanhempien keskinäiset neuvottelut. Sovittelijan tehtävänä on ohjata vanhempien keskustelua erilaisilla kysymyksillä ja auttaa vanhempia miettimään asioita lapsen näkökulmasta. Tehtävänä on luoda sovittelutilanteesta turvallinen ja mahdollistaa luottamuksen vähittäinen rakentuminen vanhempien kesken. Sovittelusta voi hakea tukea keskusteluihin, joissa yhdessä mietitään, miten vanhemmat vastaavat tulevaisuudessa lapsen huollosta, asumisesta ja keskinäisestä yhteydenpidosta. Sovittelun avulla voidaan etsiä ratkaisuja ja käytännön toimintatapoja erilaisiin hankaluuksiin tuottaviin arkisiin tilanteisiin.

Perheasioiden sovittelun prosessimalli: Sovitteluprosessin kokonaiskesto on noin neljä - kuusi viikkoa. Sovitteluprosessi jaetaan useaan 1 - 1,5 tunnin tapaamiseen. Sovittelijoita on mukana aina kaksi. Lapsen tarpeet, molempien vanhempien vanhemmuus ja arjen sujuvuus muodostavat rakenteellisen kehyksen sovittelulle. Lapsen osallistuminen sovitteluprosessiin jäi hankkeessa kuitenkin ratkaisematta.

Sovitteluprosessin eteneminen jakautuu kolmeen vaiheeseen:

1. Vanhemmille erilliset valmistelutapaamiset, joissa käydään läpi, mistä sovittelussa on kyse, mistä asioista vanhemmat haluavat sopia ja onko sovittelulle estettä. Kumpikin vanhempi saa kertoa perheen tilanteesta omasta näkökulmastaan ja määrittellä millaisista asioista on tarve sopia. Lisäksi annetaan sovittelusitoumus tutustumista varten (kuvattu sovittelun pääperiaatteet). Vanhemmat myös sitoutuvat siihen, että etsivät ratkaisua ja pyrkivät ratkomaan ja sopimaan asiat.

2. Varsinainen sovitteluprosessi (yksi - kolme yhteistä tapaamista): Alussa sovitaan, mistä halutaan sopia, jonka jälkeen neuvotellaan sovittelijoiden avustuksella tavoitteena löytää ratkaisuja lapsen asioiden järjestämiseen ja eron jälkeisen vanhemmuuden käytäntöihin.

3. *Jälkitapaaminen*, jossa katsotaan miten kokeilusopimukset ovat toimineet. Tuetaan päivitettyä vanhemmuutta tarpeen mukaisesti

Keskeistä on auttaa vanhempia irrottamaan katsetta pois peruutuspeilistä ja ohjata katsetta lapseen käyttämällä erilaisia työvälineitä. Sovittelijat ohjaavat vanhempia miettimään ensisijaisesti lapsen tarpeita ja sen jälkeen sitä, miten voisivat vanhempina parhaiten vastata näihin tarpeisiin. Tarveperustainen keskustelu on hyvin erilaista kuin vanhempien esittämistä vaatimuksista keskustelu (kaupankäynti). Lapsen tarpeista lähtevässä keskustelussa sovittelija ohjaa vanhempia miettimään, miten he voisivat järjestää aikataulunsa, kuljetukset ja lapsista huolehtimisen lapsen edun kannalta. Sovittelun tärkeä tehtävä on tukea vanhempia pulman rakentavassa ratkaisussa.

Sovittelu voidaan ymmärtää prosessina, jossa vanhemmuutta päivitetään uutta tilannetta vastaavaksi. Sovittelu on eroa edeltäneen äitiyden ja isyyden päivittämistä, uudelleenjärjestelyä ja yhteensovittamista lapsen tarpeita vastaavaksi. Sovittelulla voidaan helpottaa vanhempien välisen työnjaon tausta ja sopia siirtymävaiheen toimintatavoista.

Sovittelija avustaa osapuolia tunnetilojen säätelyssä, auttaa vanhempia kohdentamaan keskustelun lapseen ja lapsen tarpeisiin, tukee luottamuksen rakentamista sekä ohjaa päivittämään vanhemmuutta eron jälkeen. Ohjatessaan keskustelua ja esittäessään kysymyksiä sovittelija etenee parisuhteen ongelmista lapsen tarpeisiin ja vanhemmuuteen; vaatimuksista tarpeisiin; menneisyydestä tulevaisuuteen; negatiivisesta positiiviseen sekä yleisestä ja epämääräisestä arjen konkretiaan.

Keskustelun ohjaamisen tulee olla vahvasti sovittelijoiden käsissä ja sovittelijan on tarvittaessa rajattava ja keskeytettävä puhetta sekä kohdennettava vanhempien keskustelua lapseen. Keskustelun pelisäännöt on sovittava heti alussa. Keskeistä on keskustelutilanteen pitäminen kaikille turvallisena, keskusteluyhteyden edistäminen sekä ohjaaminen lapsen tarpeisiin. Fasilitointi on myös keskustelun tukemista, ratkaisuvaihtoehtojen etsimistä ja tutkimista yhdessä vanhempien kanssa.

Vanhempien välisen vastakkaisuuden vähentäminen ja luottamuksen lisääminen edellyttävät sovittelijalta: pyrkimystä saada vanhemmat keskustelemaan lapsen tarpeista ja siitä, miten he haluavat ja voivat niihin vastata sekä uudelleenkehystämistä ja vanhempien sanomisten sanoittamista niin, että toisen osapuolen on mahdollista ottaa viesti vastaan. Sovittelijan tulee kysyä sellaisia kysymyksiä, jotka saavat vanhemmat pohtimaan tulevaisuutta, kyseenalaistamaan ja katsomaan asioita uusista näkökulmista, etsimään avoimesti uusia ratkaisuvaihtoehtoja ja arvioimaan ratkaisujen toimivuutta.

Luottamuksen lisäämiseksi on tärkeää etsiä keinoja ja sopia siitä, millaisin konkreettisin teoin ja toimenpitein vanhemmat voisivat vähitellen osoittaa olevansa luottamuksen arvoisia ja voivansa luottaa. Sovittelija voi omilla kysymyksillään auttaa luottamuksen rakentamisessa. Luottamus on abstraktia, mutta sitä rakennetaan konkreettisilla teoilla. Sovittelija ohjaa vanhempia yleisten syytösten ja väitteiden sijaan kertomaan toisilleen, miten lapsen kanssa käytännössä toimitaan ja mitä kotona tehdään sekä keskustelemaan siitä, mitä konkreettisesti pitäisi tapahtua, jotta toiseen voisi luottaa.

Sovittelijan tehtävä on vaativa erimielisten osapuolten välissä: yhtäältä tulee rajata keskustelua ja toisaalta taata, että vanhempi tuntee tulewansa kuulluksi. Tähän tarvitaan uusia työvälineitä.

Sovittelijan työvälineistä

Sovittelijan ammattitaitoa on se, että hän osaa tietoisesti valita tietyn välineen ymmärtäen miksi sitä tarvitaan juuri tässä tilanteessa.

Ymmärrysvälineet auttavat vastaamaan kysymykseen ”mistä tässä on kyse”. *Tekniikkavälineiden* avulla sovittelija suunnittelee, valmistelee ja ohjaa sovitteluprosessia eteenpäin sekä työskentelee sovittelun osapuolten kanssa.

Ymmärrysvälineet auttavat hahmottamaan sovittelua ja sovittelussa kohdattavia ilmiöitä. Ne ovat usein teoreettisia jäsennyksiä sovittelusta, sovittelun vaiheista tai konfliktien luonteesta. Ne voivat olla myös jäsennyksiä perheiden konflikteihin liittyvistä erityiskysymyksistä, kuten eroprosessin vaiheista tai tunnetilojen säätelystä. Ymmärrysvälineiden tehtävänä on luoda sovittelijalle käsitystä siitä, miten hänen tulee tilanteessa edetä. Väline voi lisätä myös vanhempien ymmärrystä konfliktistaan ja sen ratkaisusta. Erpöprosessin eriaikaisuutta kuvaava malli ja sen esittäminen vanhemmille voi esimerkiksi auttaa ymmärtämään toisen vanhemman reagoimista ja käyttäytymistä.

Tekniikkavälineet ovat erilaisia malleja, kysymysluetteloita, esitteitä, lomakkeita, keinoja tai tekniikoita, joiden avulla sovittelija työskentelee. Tekniikkavälineitä ovat mm. sovittelua koskevat esitteet, sovittelusitoumus, lapseen kohdentamisen välineet, uudelleenkehystämisen tekniikat, fläppitaulun käyttötavat, luettelot erilaisista kysymyksistä ja kysymystyypeistä, vaihtoehtojen etsimisen välineet, realiteettien testaamisessa käytettävät kysymykset sekä jumien ja umpikujien avaamisessa käytettävät keinot.

Ekogrammi on Lisa Parkinsonin käyttämä kuvaustapa, jolla jäsennetään sovitteluun tulevan perheen kokonaisuutta ja suhteita. Ekogrammin avulla pystytään korostamaan erityisesti vanhempien välillä olevaa kahta suhdetta eli päättyvää parisuhdetta sekä jatkuvaa vanhemmuussuhdetta. Ekogrammi toimii *muistivälineenä, havainnollistamisvälineenä sekä vuoropuhelun ohjaamisen välineenä*. Se piirretään fläpille vanhemmuussuhteen jatkumisen ja jatkuvan yhteistyön tärkeyden havainnollistamiseksi. Sen avulla voidaan havainnollistaa sitä, miten lapsia kannattelee katkeamaton vanhemmuussuhde. Sovittelija voi pyytää vanhempia kuvailemaan mielessään, mitä tapahtuu, jos vanhemmuussuhteen muodostama oksa vanhempien välillä katkeaa. Ekogrammi ohjaa keskustelua vanhemmuuden alueelle, jos puhe karkaa esimerkiksi parisuhteeseen kuuluviin asioihin.

Perheasioiden sovittelussa ollaan korostetusti tekemisissä tunteiden kanssa. Sovittelussa koetaan tunteita ja puhutaan tunteista sekä jäsennetään ja tehdään niitä ymmärrettäväksi. Sovittelijan työssä on keskeistä liikkua sekä tunteiden että rationaalisen ongelmanratkaisun maastossa. Tähän tarvitaan sellaisia työvälineitä, joiden avulla voidaan auttaa vanhempia selviämään hankalien tunteidensa kanssa sekä tekemään harkittuja ratkaisuja lastensa asioissa.

Perheasioiden sovittelun järjestämisen palvelukonsepti ja organisointi

Perheasioiden sovittelun järjestämisen palvelukonseptiksi osana kunnan palvelujärjestelmää hahmotui malli, jossa eri kunnista ja organisaatioista tulevat sovittelijat muodostavat eräänlaisen sovitteluringin tai sovittelijapankin, joka tarjoaa sisällöltään ja menetelmiltään yhdenmukaista perheasioiden sovittelua. Organisoinnissa sovittelu tulisi määritellä omaksi erilliseksi menettelykseen kunnissa. Järjestämisessä voidaan hyödyntää myös useamman kunnan yhteistyötä, kuntien ja kirkon perheasiain neuvottelukeskuksen yhteistyötä sekä kolmannen sektorin panosta.

7.3. Lopuksi

Päätän koonnin Lauri Viidan (1966) runon sanojen voimaan:

ON JA EI

*On sanoo: onko, onkohan?
ja epäily masentaa maailman.
Ei sanoo: eikö, eiköhän!
ja näemme vuorien siirtyvän.*

LÄHTEET

- Aaltonen, A-K. 2009. Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Edita Publishing Oy. Helsinki.
- Aaltonen, A-K. 2015. Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa. Kauppakamari. Viro.
- Aapola-Kari, S. 2012. Johdanto. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A. & Tonttila, T. (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvat- ja perheneuvontaliitto.
- Antikainen, M. 2004. Sosiaalityöntekijän ammatillinen ymmärrys avioeroon liittyvässä huolto- ja tapaamisneuvottelussa. Foucault'lainen diskurssianalyysi Pohjoissavolaisten sosiaalityöntekijöiden asiantuntijatehtävistä. Kuopion yliopisto. Kuntouttavan sosiaalityön erikoisala. Licensiaatintutkimus.
- Antikainen, M. 2007. Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kuopion yliopisto. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Väitöskirja..
- Antikainen, M. Hämäläinen, J. & Pölkki, P. 2009. Sosiaalityön asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalveluissa. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Antila, P., Snellman, C. & Tuomela-Holti, B.-H. 2013. Pohjanmaan perhekaste II: Loppuraportti [verkkodokumentti].
- Arajärvi, T. & Koski, M-L. 1989 (uusittu painos). Lapset ja avioero. Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Aula, M. 2008. Muistio avio- tai avoeron hoitamisesta lapsen edun mukaisesti 26.8.2008. <http://www.lapsiasia.fi/nyt/aloitteet/aloite//view/1395415>
- Auvinen, M. 2006. Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana ja asiantuntijana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. (Väitöskirja). Gummerus.
- Broberg, M. & Hakovirta, M. 2009. Isät ja lasten hyvinvointi eron jälkeen. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Castren, A-M. 2009. Mitä erosta seuraa? Eron vaikutus perheen sosiaalisiin suhteisiin. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Castren, A-M. 2012. Kahden maailman välissä: nuoret ja perheen sosiaalinen verkosto eron jälkeen. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A, Tonttila, T (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvat- ja perheneuvontaliitto.
- de Bruijn, T., Homm, M. & Talasterä, S. 1994. Suomalaisen miehen selviytyminen avioerotilanteessa. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1994. ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Ero-opas nuorilta vanhemmille 2014. Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Tampereen osasto.
- Felin, I & Jaakkola, I. 2015. Vanhemmuus ja ero - vanhempien kokemuksia eron jälkeisestä vanhemmuudesta ja tuen saamisesta vanhemmuuden säilyttämiseen. Lahden ammattikorkeakoulu. Sosionomikoulutuksen opinnäytetyö.

- Gottberg, E. 1997. Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytäntöönpano. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden julkaisusarja A:93. Unipaps. Turku.
- Haavisto, V. Bergman-Pyykkönen, M. & Karvinen-Niinikoski, S. 2014. Perheasioiden sovittelun uudet tuulet. Havaintoja, mallinnuksia arvioita FASPER -hankkeen pohjalta. Suomen sovittelufoorumi ry. Unigrafia. Helsinki.
- Hakovirta, M., Rantalaiho, M. 2009. Perhepolitiikka ja jaettu vanhemmuus. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Hauta, T. 2014. "Mä juttelen mun kavereille mun vanhempien avioerosta" Nuorten kokemuksia vanhempien erosta ja tuen tarpeista Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Sosiaalityö. Pro gradu.
- Hautanen, T. 2010. Väkivalta ja huoltoriidat. Tampereen yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta, Väitöskirja.
- Hietanen, P. & Lahtiharju, V. 2009. Ensitiedosta Eroneuvoksi. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Hietanen, P., Lahtiharju, V. & Koiso-Kanttila, H. 2009. Eroneuvopalvelun käsikirja. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Hokkanen, T. 2005. Äitinä ja isänä eron jälkeen: yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuksena. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä studies in education, psychology and social research; 267. Jyväskylän yliopisto.
- Hyppänen, H. 2013. Narratiivinen tutkimus - vanhempien kokemuksia huoltoriidasta. Pro gradu - tutkielma, sosiaalityön e-osaamisen maisterikoulutus, Lapin yliopisto 2013
- Hämäläinen, J. 2011. Kalliit erot. Selvitys huoltoriitojen kustannuksista. Lastensuojelun Keskusliitto Neuvokeskus
- Hämäläinen, J. 2012. Huoltoriidan kallis hinta - eroauttamisen rakenteet ja kustannukset. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A, Tonttila, T (toim.). 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimuskäsitteitä ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto.
- Hämäläinen, J. 2012. Huoltoriitojen kustannukset yhteiskunnalle: taloudellisen arvioinnin teoreettisia ja metodologisia haasteita. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki P. (toim.). Eron haasteet, väliintulot ja lapset. Ensi- ja turvakotien liitto. Helsinki.
- Hämäläinen, J & Koiso-Kanttila, H. 2012. Lapsen ja vanhemmuuden tukeminen erossa. Teoksessa Jahnukainen, M. (toim.) Lasten erityishuolto ja -opetus Suomessa. Vastapaino.
- Inkilä, J. & Paavilainen, E. 2013. Etä-isien kokemuksia moniammatillisesta yhteistyöstä huoltoriidassa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 2013: 50, 150 - 162.
- Järvelä, C. & Valkama, U. 1994. Perheasioiden sovittelutyön sisällöllinen kehittäminen Tampereella. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. "En ole katkera, mutta kuitenkin..." Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Kaakkurivaara, A-M. 2015. Yhden päivän juttu. Eroneuvo interventiona eron jälkeiseen vanhemmuuteen. Lapin yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

- Karttunen, R. 2010. Äidin ja isän välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapausriidoissa. Tampereen yliopisto. Psykologian väitöskirja. Tampere University Press, Tampere.
- Karvinen-Niinikoski, S. & Pelli, M. 2010. Perheasioiden sovittelu - riitelykulttuurista vastuulliseen osallisuuteen. Teoksessa Poikela, E. (toim.). Sovittelu. Ristiriitojen kohtaamisesta konfliktien hallintaan. PS -kustannus.
- Karvinen-Niinikoski, S., Kääriäinen, A. & Haavisto, V. 2012. Huolto ja eroriidoista riekaleinen elämä lapsille. Varhaista sovittelua kehitettävä. Sosiaalitieto 2012: 4.
- Kauppinen, N. 2013. Eronjälkeinen selviytyminen ja onnistunut yhteistyö eroperheiden tarinoissa. Lapsi- ja nuorisososiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkinto / erikoistumiskoulutus SOSNET/Turun yliopisto. Lisensiaatintutkimus.
- Kehikko-hanke 2009 - 2011. Kaakkois-Suomen lasten ja nuorten hyvinvoinnin kehittämisverkoston toiminta ja tulokset (Kaste hanke). Socom.
- Ketonen, E. 2011. Huolto- ja tapaamisoikeussopimuksen prosessi Rauman lastenvalvojapalveluissa Satakunnan ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan YAMK. Lasten, nuorten ja perheiden hyvinvointi.
- Kiianmaa, K. 1994. Kiipeä jälleenrakennuksen vuorelle. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Kiianmaa, K. 2008. Hyvä ero, uusi elämä. Multikustannus Oy
- Kiijärvi-Pihkala. 2015. Nero -hankkeen (Tillitoukan arviointi) arviointi. MKP Aikamatka.
- Kiiski, J. 2011. Suomalainen avioero 2000 -luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään? Itä-Suomen yliopisto julkaisuja No 15/2011. (Väitöskirja)
- Kinnari, M. 2005. Osa-aikaista äitiyttä? Etä-äitien arkikokemuksen tarkastelua kun lapsi asuu pysyvästi äidistä erillään. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntapolitiikka. Pro gradu.
- Koiso-Kanttila, H. 2009. Neuvo-projektin viisi kehittämisen vuotta. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Kokko, I. 2009. Perusviestintä Vanhemmuus ei pääty eroon. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Kontula, O. 2013. Yhdessä vai erikseen. Tutkimus suomalaisten parisuhteiden vahvuuksista, ristiriidoista ja erojen syistä. Väestöliitto, Väestötutkimuslaitos, katsauksia E 47/2013.
- Koskela, J. 2012. Avioero suomalaisen miehen kokemana. Ero ja erosta toipuminen prosessina. Publications of the University of Eastern Finland Dissertations in Social Sciences and Business Studies N:o 46. Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta. Itä-Suomen yliopisto. Kuopio.
- Koskela, R. 2008. Ero lapsiperheessä. Miten tukea lasta ja vanhempia? Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo -projekti.
- Koskela, R. 2009. Palveluyhteistyön haasteet eronneiden tukemisessa. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.

- Koskinen, R., Sierla, J. & Voutilainen, A-M. 1994. Miehen näkökulma avioeroon. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. "En ole katkera, mutta kuitenkin..." Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Kosonen, T. 2015. 7-18 -vuotiaiden lasten ja nuorten eroauttaminen Nurmijärven kunnassa - kokemukset vertaisryhmätoiminnan käynnistämisestä. Laurea ammattikorkeakoulu. Sosionomi. Opinnäytetyö.
- Kotilainen, H-K. 2015. Nuoren osallisuus vanhempien eron jälkeisessä arjen sopimisessa. Helsingin yliopisto. Valtiotieteellinen tiedekunta. Sosiaalityö. Pro gradu.
- Kääriäinen, A. 2008. Ero haastaa vanhemmuuden. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo -projekti. Lasten keskus Oy.
- Kääriäinen, A. 2009. Vertaistukijana erossa - dialogisen kohtaamisen mahdollisuudet. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Kääriäinen, A. 2009. Neuvo-projektin tutkimus ja arviointi. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Kääriäinen, A. 2012. "Mieti miten eroat!" – vanhemmuus eron jälkeen. Teoksessa Sinikka Aapola-Kari, Annina Nivala & Teea Tonttila (toim.) Nuoren tukeminen vanhempien erotessa – tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto.
- Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. 2009. Ero, vanhemmuus eron jälkeen ja eroauttaminen tutkimuskohteina. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Lapsen paras etusijalle eropalveluissa. Lapsiasiainvaltuutettu, Lastensuojelun keskusliitto ja Väestöliitto. Lapsiasiainvaltuutetun toimiston julkaisuja 2010:4.
- Lapsiasiainvaltuutetun aloite (26.8.2008): Avio- tai avoeron hoitamisesta lapsen edun mukaisesti.
- Lapsi ja ero -hanke (20014 - 2014). Mannerheimin Lastensuojeluliitto. Tampereen osasto.
- Lapsi- ja peruspalveluiden muutosohjelma (LAPE). 2016. Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Leskelä, M. 2001. Perheasioiden sovittelu Suomessa. Teoksessa Pohjonen, S. (toim.). Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät. WSLT.
- Lindberg, H. & Sarola, I. 2016. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliiton vertaistukiryhmät lapsen tukena vanhempien erotilanteessa. Laurea ammattikorkeakoulu. Opinnäytetyö
- Linnavuori, HR. 2007. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylän yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Väitöskirja.
- Linnavuori, HR. 2009. Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Lipiäinen, P., Mäntylä-Karppinen, P. & Rautio, R. 1994. Perheasiain sovittelu lapsen ja vanhemmuuden tukena. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. "En ole katkera, mutta kuitenkin..." Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.

- Litmala, M. 2002 Lapsi erossa - empiiriä kuvaajia. Teoksessa. Litmala, M. (toim.). Lapsen asema erossa. WSOY Lakitieto. Helsinki.
- Luokkanen, H., 2015. Hyvä erovanhemmus eron kokeneiden kuvaamana. Tampereen yliopisto, yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö. Pro gradu.
- Mahkonen, S. 2008. Perhesovittelu, Selvitys avioliittolaissa 1987 säädetyistä perheasioiden sovittelusta lähtökohtana lapsen aseman turvaaminen vanhempien erossa. Lastensuojelun Keskusliiton Neuvo-projekti. 31.1.2008.
- Makkonen, A. 2009. Lasten selviytyminen vanhempien av(i)oerosta tekstien kuvaamana. Tampereen yliopisto. Sosiaalityön tutkimuksen laitos. Pro gradu.
- Makkonen, A. 2009. Aikuisten kertomukset lapsena koetusta vanhempien erosta. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Makkonen, M. 1991. Avioeroauttamisen keinot. Avioeroauttajien työstä ja sen kehittämismahdollisuuksista. Mannerheimin lastensuojeluliitto. Gummerus, Jyväskylä.
- Makkonen, M. 1993. Ero voi olla matka unelmiin. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993. Itke vain sydämeini - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993.
- Mehto, T. 2016. Eroauttamisen kehittäminen. Kohti sovittellevaa yhteistyövanhemmuutta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Sosiaalialan koulutusohjelma. YAMK. Opin näytetyö.
- Meritie, A., Pitkänen, M. & Ketonen, M. 2013. Eroperheen kahden kodin lapset - projektin raportti. Lahden ensi- ja turvakoti ry.
- Meriö-Mielonen, K. 2011. Perheasioiden sovittelu asiakkaan näkökulmasta. Asiakkaiden odotusten ja niiden toteutumisen tarkastelu. Tampereen yliopisto. Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Pori. Sosiaalityö. Pro gradu.
- Mykkänen-Hänninen, R., Kääriäinen, A. 2009. Vertaisuus ja vertaistuki eroauttamisessa. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Mykkänen-Hänninen, R. 2009. Vanhemmuuden tukeminen vertaistuen avulla. Teoksessa: Erossa neuvon keksii. Neuvo-projekti tukemassa eronneita vanhempia vuosina 2005 - 2009. Lastensuojelun keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Mykkänen-Hänninen, R. 2012. Neuvokeskuksesta tukea erotilanteessa koko perheelle. Teoksessa Sinikka Aapola-Kari, Annina Nivala & Teea Tonttila (toim.) Nuoren tukeminen vanhempien erotessa – tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto.
- Mäenpää, M., Poutiainen, S. 2009. Nuorten aikuisten kertomuksia lapsena koetusta vanhempien avioerosta ja siitä kuulemisesta. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J., Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Mäntykallio-Kirjavainen, R. 2008. Tasapainoilua sosiaalityön ja juridiikan välillä: Lastenvalvojanasi- antuntijuus ja sen elementit lastenvalvojien kokemina. Helsingin yliopisto. Pro gradu.
- Mäkikyrö, M. 2015. Yhteistyövanhemmuuden onnistuminen ja epäonnistuminen. Tarinoita erosta ja vanhemmuudesta Ensi- ja turvakodin tapaamispaikan asiakkuudessa olevien vanhempien kertomana. Lapin yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

- NErolla lapselle voimaa eli NEro-hanke 2013 - 2015, Loppuraportti (2016). NEro-hanke MLL Hyvin-
kään yhdistys.
- Niemelä, S. 2014. Mikä suojaa lasta. Väestöliitto. Perheaikaa nettisivut.
- Nieminen, U. 1993. Erovalmiuden tuntomerkit. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993. Itke vain sydä-
mein - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993
- Nieminen, U. 1993. Lapsiin kohdistuvien avioerovaikutusten minimoimisesta. Teoksessa Taskinen,
S. (toim.). 1993. Itke vain sydämein - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja
84/1993
- Nieminen, U. 1993. Perheasioiden sovittelu a 'la Milanaise. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993.
Itke vain sydämein - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993
- Nivala, A. 2011. "Kun ne silleen ymmärs mua"- vertaistuen merkitys nuorelle vanhempien erotessa.
Lapin yliopisto. Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Pro gradu.
- Nivala, A. 2012. Vanhempien eron kokeneiden nuorten kokemuksia vertaistukiryhmästä. Teoksessa
Aapola-Kari, S., Nivala, A, Tonttila, T (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutki-
musnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatustieteiden ja perheneuvontaliitto.
- Nivala, A. & Tonttila, T. 2012. Kun elämä on revennyt. Opas nuorelle vanhempien erotilanteessa.
Suomen kasvatustieteiden ja perheneuvontaliitto.
- Nurmela, M L. 2012. Perhekeskeistä ja ryhmämuotoista tukea kouluikäisille. Loppuraportti. Tukeva 2.
Lappi/Rovaseudun osahanke.
- Paajanen, P. 2003. Parisuhde koetuksella. Käsitteitä parisuhteesta ja sen purkautumisesta. Perhe-
barometri 2003. Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E 17/2003
- Palmunen, A. 2009. Asiantuntijoiden käsitykset yksivanhempaisuudesta. 2009. Teoksessa Kääriäi-
nen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun
Keskusliitto / Neuvo-projekti.
- Panttila, R. 2005. Kahden kodin lapsuus. Katsaus lapsen vuorottelevan asumisen kirjallisuuteen ja
käytännön toteutukseen. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja 1/2005
- Parikka, T. 2014. Eron jälkeinen isyys ja vanhemmuuden tukeminen isien kertomuksissa. Jyväskylän
yliopisto. Kasvatustiede ja sosiaalityö. Pro gradu.
- Pihlapuro, K. 2011. Lapsi ja ero. Lahden ammattikorkeakoulu, sairaanhoitajan opinnäytetyö.
- Rajalahti, H. & Savolainen, S. 2012, Kokemuksia vanhempien avioerosta. Oulun seudun ammattikor-
keakoulu. Hoitotyön koulutusohjelma. Opinnäytetyö.
- Rangell, S. 2015. Eron jälkeistä vanhemmuutta tukemassa. Vapaaehtoistyöntekijöiden kokemuksia
perhetapaamistoiminnasta. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.
- Ranta, H. 2015. Erolapsen kolme roolia - lapsuudessa koettu vanhempien riitaisa ero narratiivis- elä-
mäkerrallisesta näkökulmasta. Lapin yliopisto. Pro gradu.
- Rantakallio, E. 2012. Vanhempien eron kokeneiden lasten tukeminen Taikuri-vertaistukiryhmässä.
Teoksessa Sinikka Aapola-Kari, Annina Nivala & Teea Tonttila (toim.) Nuoren tukeminen vanhempi-
en erotessa – Tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen Kasvatustieteiden ja perheneuvontaliitto.

Riihelä, K. 2015. Case Tilli Toukka: Ohjaajien käsityksiä Tilli Toukka -vertaisryhmätoiminnasta ja toiminnan käynnistymiseen vaikuttavista tekijöistä. Laurea ammattikorkeakoulu. YAMK opinnäytetyö.

Riihonen, R & Laru, S. 2016. Onko parisuhteesi päättymässä eroon? Lue 11 ohjetta eroavalle vanhemmalle! Väestöliitto. Internetsivut.

Roivas, P. ja Vierimaa, S. 2008, Erotukeminen - haaste tukiverkostoille. Keskipohjanmaan ammattikorkeakoulu. Sosiaalialan koulutusohjelma. Opinnäytetyö.

Rummukainen, A. 2007. Naisten erotarinoita - millaista on olla eronnut nainen, jolla on lapsia. Tampereen yliopisto. Terveystieteen laitos. Pro gradu.

Räihä, H. (1995) Avioeron hoito kannattaa. Teoksessa S. Aho & U. Kulmala & H. Räihä & S. Porkka & T. Timlin (toim.) Lapsen etu. Turku: Painosalama.

Saastamoinen, K. 2016. Lapsen suojelu viranomaisten ja muiden toimijoiden välisenä yhteistyönä. Käsikirja arjen toimintaan. Edita. Helsinki.

Salo, S. 2009. Vanhempien parisuhdeongelmien yhteys lasten käyttäytymisongelmiin ja psyykkiseen oireiluun. Teoksessa Kääriäinen, A., Hämäläinen, J. & Pölkki, P. (toim.). 2009. Ero, vanhemmuus ja tukeminen. Lastensuojelun Keskusliitto / Neuvo-projekti.

Salo, S. 2011. Parisuhdeongelmat ja lasten psyykinen hyvinvointi: kaksi tutkimusnäkökulmaa. Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta. Väitöskirja. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 419.

Seikkula, S. 2014. Vanhempien eron kokeneiden lasten perhesuhteet - osallisuuden ja toimijuuden mahdollisuudet. *"Se on niinku mukavaa, ku on kaikkien kaa. Ja sitte saa niinku sanoa aina oman mielipiteen."* Lapin yliopisto, sosiaalityö. Pro gradu.

Siiri-Valovirta, K. 2011. Sosiaalityön asiantuntijuus huoltoriitaselvityksissä. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

Sinkkonen, A. Vanhempien eron kokeneiden nuorten tukeminen kouluympäristössä. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A, Tonttila, T (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto.

Sinkkonen, J. 2008. Mitä lapsi tarvitsee hyvään kasvuun. WSOY.

Sorro, A. 2014. Erosta yhteistyövanhemmuuteen – kokemuksia Vanhemman neuvo - vertaistukiryhmästä. Lapin yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

Sosiaalihuoltolaki. Soveltamisopas. 2016. Sosiaali- ja terveysministeriö.

Sundvall-Piha. 2015. Vanhempien eron työstäminen lapsen kanssa. Perheterapia 1/2015.

Taimi, M. 2015. Erovanhempien kokemuksia perhetapaamistoiminnasta. Tampereen yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

Takala, J. Vaikeassa kotitilanteessa elävien nuorten tukeminen verkkofoorumilla. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A, Tonttila, T (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto.

Taskinen, S. 1993. Mihin perheasioiden sovittelua tarvitaan. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993. Itke vain sydämein - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993.

- Taskinen, S. 1994. Johdanto. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Taskinen, S. 2001. Lapsen etu erotilanteessa. Opas sosiaalitoimelle. Stakes oppaita 46/2001.
- Tasola, Sirkka: Margaret Robinsonin näkemyksiä perheasioiden sovittelusta. Teoksessa Taskinen, Sirpa (toim.): Itke vain sydämeihin. Tausta-aineistoa perheasioiden sovitteluun. Sosiaali- ja terveyshallituksen raportteja 84/1993. Jyväskylä.
- Tonttila, T. Nuorten tukeminen vanhempien erotessa - ammattilaisten haaste. Teoksessa Aapola-Kari, S., Nivala, A., Tonttila, T. (toim.) 2012. Nuoren tukeminen vanhempien erotessa - tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen kasvatus- ja perheneuvontaliitto
- Uusimäki, M. 2005. Perhetyötäkö kaikki? Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. Julkaisusarja 20. Oulu.
- Vaaranen, H. 2013. Kohti erorauhaa - on mahdollista erota toista loukkaamatta. Väestöliitto, parisuhdetietoa. Internetsivut.
- Valjakka, E. 2002. Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa: M. Litmala (toim.). Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY
- Valkama, U. 1991. Perheasioiden sovittelu - jäänne vai uusi mahdollisuus? Sosiaali- ja terveyshallitus, raportteja 4/1991. Helsinki.
- Valkama, U. 1994. Perheasioiden sovittelutyön sisällöllinen kehittäminen Tampereella. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.
- Valkama, U. & Kauppila, J. 1993. Ratkaisukeskeisen työotteen soveltaminen perheasioiden sovittelussa. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993. Itke vain sydämeihin - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993
- Valkama, E. & Litmala, M. 2006. Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224/2006.
- Vidgren, A. 1993. Erokiiri. Teoksessa Taskinen, S. (toim.). 1993. Itke vain sydämeihin - tausta aineistoa perheasioiden sovitteluun. Stakes, raportteja 84/1993.
- Väyrynen, K. 2008. Lapsen tuska huoltoriidassa - elämää vanhempien välissä. Jyväskylän yliopisto. Kehitys- ja kasvatuspsykologian erikoistumiskoulutus, Psykologian ammatillinen lisensiaatintutkimus.
- Väyrynen, K. 2012. Eroperheen nuori vanhempien välissä – huoltoriidat ja nuoren tukeminen. Teoksessa Sinikka Aapola-Kari, Annina Nivala & Teea Tonttila (toim.) Nuoren tukeminen vanhempien erotessa – tutkimusnäkökulmia ja hyviä käytäntöjä. Suomen Kasvatus- ja perheneuvontaliitto.
- Wallerstein, J., Lewis, J., Blakeslee, S, 2007. Avioeron perintö. Eron lapset aikuisina. Therapie-säätiö. Gummerus.
- Yli-Krekola, P., Lahti-Kala, A., Toija, M-T. & Virolainen, M. 1994. Yhteistyö ja työnjako perheasioiden sovittelussa Kauhajoen perheneuvolan toimialueella. Teoksessa Taskinen, S. (toim.) 1994. ”En ole katkera, mutta kuitenkin...” Avioerosta selviytyminen ja perheasian sovittelu. Stakes, raportteja 166/1994.

Ylisaukko-oja, R. 2015. Voimaantunut vanhemmuus. Laadullinen tutkimus vanhempien kokemuksista perheasioiden sovittelutyössä. Lapin yliopisto. Sosiaalityö. Pro gradu.

Runo: Lauri Viita (1966). Kootut runot. Sisältää kokoelmat Betonimylläri (1947), Kukunor (1949), Käppyräinen (1954), Suutarikin suuri viisas (1961) ja viimeinen sikermä (Onnin 1965). WSOY.